

28

Barcelona Societat

Revista de coneixement i anàlisi social

Tribuna

Mediterrani: la necropolítica de la frontera

En profunditat

La **migració** estrangera a Barcelona: de la crisi financera del 2008 a la pandèmia del 2020

La situació de les empleades domèstiques d'origen migrant en temps de la covid-19: diagnòstic i perspectives

La política d'acollida a Barcelona. Trenta anys d'experiències i aprenentatges

Habitar el *barzaj*: les tensions dels fantasmes de la localització. L'attrezzo que acompanya joves emigrats sols dins l'escenari de l'Europa fortalesa

Menys drets, més patiment. Mirades al Centre d'Internament d'Estrangers (CIE) de la Zona Franca

Diàleg interepistèmic per un model ampli de participació veïnal

Experiències

Somnis de paper. Programes d'ocupació com a oportunitat de regularització
L'Observatori de les discriminacions a Barcelona: xifres, problemàtiques i reptes a la ciutat

L'estratègia antirumors: balanç de deu anys d'una política creada a Barcelona
La clau pot ser un nom. Discriminació ètnica en l'accés a l'habitatge de lloguer

Sumari

3	Presentació
6	Editorial Bru Laín i Albert Sales
11	Tribuna
12	Mediterrani: la necropolítica de la frontera Blanca Garcés Mascareñas
25	En profunditat
26	La migració estrangera a Barcelona: de la crisi financera del 2008 a la pandèmia del 2020 Andreu Domingo, Juan Galeano i Jordi Bayona
41	La situació de les empleades domèstiques d'origen migrant en temps de la covid-19: diagnòstic i prospectives Sònia Parella Rubio
58	La política d'acollida a Barcelona. Trenta anys d'experiències i aprenentatges Ramon Sanahuja i Vélez
73	Habitar el <i>barzaj</i> : les tensions dels fantasmes de la glocalització. L'attrezzo que acompanya joves emigrats sols dins l'escenari de l'Europa fortalesa Neus Arnal Dimas
90	Menys drets, més patiment. Mirades al Centre d'Internament d'Estrangers (CIE) de la Zona Franca José Javier Ordóñez Echeverría
106	Diàleg interepistèmic per un model ampli de participació veïnal Omaira Beltrán
119	Experiències
120	Somnis de paper. Programes d'ocupació com a oportunitat de regularització Marta Edo, Loles Martínez, Daniela Martinez, Albert Paredes, Juana Prados, Carme Turull, Nerea Couselo, Omayma El Ouahhabi i Sergio Hidalgo
131	L'Observatori de les discriminacions a Barcelona: xifres, problemàtiques i reptes a la ciutat Iris Aviñoa Ordóñez
141	L'estratègia antirumors: balanç de deu anys d'una política creada a Barcelona Autoria col·lectiva del Departament d'Interculturalitat i Pluralisme Religios de l'Àrea de Cultura, Educació, Ciència i Comunitat
155	La clau pot ser un nom. Discriminació ètnica en l'accés a l'habitatge de lloguer Ariadna Fitó

Barcelona Societat

Revista de coneixement i anàlisi social

Núm. 28 – setembre 2021

Consell editorial

Laura Pérez, quarta tinença d'alcaldia de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI
Joan Ramon Riera Alemany, regidor d'Infància, Joventut, Persones Grans i Diversitat Funcional
Lucía Martín, regidora d'Habitatge i Rehabilitació
Marc Serra, regidor de Drets de Ciutadania i Immigració
Gemma Tarafa, regidora de Salut, Envel·liment i Cures
Sonia Fuertes, comissionada d'Acció Social
María Truño, comissionada d'Educació

Direcció acadèmica

Bru Laín i Albert Sales

Redacció i coordinació

Pep Gómez i Txus Molar, Departament de Recerca i Coneixement

Consell de redacció

Eva Alfama, Quarta tinença d'alcaldia de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI
Jaume Blasco, Institut Municipal d'Educació
Pablo Castaño, Quarta tinença d'alcaldia de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI
Dolors Cotrina, Oficina Municipal de Dades
Marta Fabà, Institut Municipal de Serveis Socials
Pep Gómez, Departament de Recerca i Coneixement
Bru Laín, Universitat de Barcelona
Davide Malmusi, Direcció de Serveis de Salut
Sergi Morera, Institut Municipal de Persones amb Discapacitat
Laia Pineda, Institut d'Infància i Adolescència
Maika Rodríguez, Agència de Salut Pública
Homera Rosetti, Departament de Comunicació
Albert Sales, Institut Estudis Regionals i Metropolitans
Júlia Trias, Regidoria de Drets de Ciutadania i Immigració
Vanessa Valiño, Regidoria d'Habitatge

Assessorament lingüístic

Linguaserve IS, SA

Disseny original

Croma Studio

Maqueta

Jordi Salvany

Fotografia

Istockphoto i Ajuntament de Barcelona
Algunes imatges han estat cedides pels autors dels articles

Impressió

Dilograf, S.L.

Edició

Observatori Social Barcelona

Observatori Social de Barcelona
Departament de Recerca i Coneixement
Àrea de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI
Ajuntament de Barcelona
València, 344 - Barcelona
Telèfon: 934132669

ISSN: 1133-635
Dipòsit legal: B-21.686-1993

©Ajuntament de Barcelona
Barcelona Societat té una periodicitat semestral.
Es permet reproduir les dades i la informació provinents de fonts municipals si se'n cita la procedència. Els articles inclosos en aquesta publicació són responsabilitat exclusiva dels seus autors.

Presentació

Marc Serra

Regidor de Drets de Ciutadania i Participació
de l'Ajuntament de Barcelona

L'arribada de persones estrangeres a Barcelona amb l'objectiu de desenvolupar un projecte vital a la ciutat no és nova. Durant el segle XX les persones que arribaven a la ciutat ho feien essencialment des d'altres parts del territori espanyol. A partir de la dècada dels 80 és quan comença a arribar un nombre significatiu de persones de l'Amèrica Llatina i del nord del continent africà. És en aquest context quan neix el Servei d'Atenció a Immigrants, Emigrants i Refugiats (SAIER) de Barcelona, amb l'objectiu de donar suport en l'arribada i l'acollida a les persones migrants, sol·licitants d'asil i refugiades a la ciutat.

Han passat més de trenta anys des d'aleshores, durant els quals els canvis que s'han produït a la ciutat en aquest àmbit han estat profunds i estructurals. Mentre que l'any 2000 hi havia empadronades a Barcelona al voltant de 46.000 persones d'origen estranger, un 3,5 % de la població barcelonina, el 2020 eren 360.000 persones, xifra que representa més del 21 % del veïnat.

Així, els reptes que les polítiques i els serveis municipals han hagut d'afrontar en l'àmbit de les migracions i el refugi han estat canviants. Tot i que formalment les administracions locals no tenen competències en matèria d'immigració i refugi, els municipis són responsables de donar suport i acompanyar tots els veïns i veïnes de la ciutat, independentment de l'origen. És per això que, més

enllà de la legislació d'àmbit estatal, les polítiques i els serveis públics adreçats a gestionar l'arribada de població estrangera només poden concebre's i implementar-se adequadament si es fa des de l'àmbit local i urbà.

La ciutat de Barcelona té una llarga trajectòria en l'impuls de polítiques i serveis públics dirigits a l'acollida de les persones migrades i refugiades. En els darrers anys, hem viscut situacions sense precedents en la història recent, com ara la vinculada a l'anomenada "crisi de persones refugiades", que va començar el 2015. Va ser a partir de llavors que el SAIER va passar d'atendre poc més de 2.000 persones sol·licitants d'asil a atendre'n més de 9.500 el 2019. Aquest canvi ha estat un repte per a la ciutat. Per donar-hi resposta es va crear el Nausica, un programa pioner de suport a persones sol·licitants d'asil que, en sortir del Programa Estatal d'Asil, no haguessin assolit un nivell d'autonomia personal i econòmica suficient, a les quals se les acompanya en matèria d'habitatge, inserció sociolaboral, assessorament jurídic, acompanyament psicosocial, formació d'idiomes i escolarització. Així mateix, també es va crear la Xarxa de Ciutats Refugi, que actualment compta amb una vintena de ciutats d'arreu de l'Estat i que té com a objectiu compartir bones pràctiques i engegar processos d'incidència política en els reptes conjunts.

Al repte de l'increment de persones sol·licitants d'asil a Barcelona des del 2016 s'hi afegeix un percentatge de més del 90 % de denegacions d'asil, que repercuteix en el fet que desenes de milers de veïns i veïnes acaben trobant-se en una situació administrativa irregular. La irregularitat administrativa és un greu impediment a la possibilitat de desenvolupar qualsevol projecte de

vida. Per això, l'Ajuntament de Barcelona, especialment en els cinc darrers anys, ha impulsat unes polítiques actives d'empadronament amb l'objectiu de garantir a tots els veïns i veïnes l'accés a drets bàsics com la salut o l'educació, independentment de la situació administrativa en què es trobin. Alhora, des de l'Ajuntament, es continuen impulsant actuacions amb l'objectiu de tancar el Centre d'Internament d'Estrangers (CIE) de Barcelona, un espai paradigmàtic de la política migratòria europea, de no-dret i d'opacitat, mentre treballem de la mà de les entitats de defensa dels drets humans de la ciutat en l'acompanyament jurídic i psicosocial de les persones internes. Paral·lelament a la incidència exercida a escala estatal per aconseguir el necessari canvi i flexibilització de la legislació d'estrangeria, des de l'Ajuntament de Barcelona s'han impulsat diversos programes, com ara plans d'ocupació o ajuts a la contractació, amb l'objectiu d'aconseguir regularitzar la situació administrativa d'aquestes persones i així lluitar contra l'exclusió social, econòmica i administrativa a la qual es veuen sotmeses.

La irrupció de la covid-19 el 2020 ha generat una crisi social i econòmica de la qual encara en desconexim l'abast i que ha generat un impacte especialment contundent en les persones en situació de vulnerabilitat, com poden ser les persones migrades i refugiades. Les treballadores de la llar i de les cures i els joves migrants sols o extutelats són dos dels col·lectius més afectats pel context actual i als quals s'adrecen un conjunt de polítiques d'acompanyament més intensives, de la mà de la resta d'administracions competents.

Sovint són aquests mateixos col·lectius els que pateixen una estigmatització important que incita els discursos

d'odi i el racisme social i institucional. És per això que l'Ajuntament de Barcelona ha reforçat recursos municipals com l'Oficina per la No Discriminació (OND) i ha intensificat la col·laboració amb entitats socials en el marc de l'Observatori de les discriminacions –que compta amb vint-i-dues entitats que treballen en la lluita per la no-discriminació–, el Centre de Recursos en Drets Humans (CRDH) o la Xarxa Antirumors, de la qual formen part tres-centes noranta entitats i més de sis-centes persones a títol individual. De la mateixa manera, el 2020 l'Ajuntament va elaborar l'estudi *La clau pot ser un nom* sobre la discriminació per motius racials en l'accés a l'habitatge. L'estudi revela que les persones amb noms d'origen àrab tenen un 20 % menys de possibilitats d'accedir a un habitatge que les persones amb noms d'origen autòcton. Aquests serveis i eines tenen com a objectiu acompanyar les víctimes de situacions de discriminació i conèixer la situació de les discriminacions a la nostra ciutat per poder coproduir conjuntament amb els col·lectius afectats i les entitats especialitzades en l'àmbit un conjunt de polítiques públiques transformadores destinades a eradicar la xacra de les discriminacions i els discursos d'odi. A més de l'acompanyament, en les situacions de discriminació sobre les quals es pot reunir prova suficient, l'Ajuntament de Barcelona també incoa procediments sancionadors, com és el cas de les sancions imposades per discriminació en l'accés a l'habitatge per motius racials.

En el disseny de les polítiques públiques adreçades a les persones migrades i refugiades i a la lluita contra les discriminacions, l'Ajuntament de Barcelona sempre ha comptat amb el Consell Municipal d'Immigració de Barcelona (CMIB), format per prop de seixanta

entitats i associacions de persones migrades, d'acollida i acompanyament de persones sol·licitants d'asil i refugiades, així com amb associacions veïnals, cíviques, culturals i sindicals, que, en conjunt, constitueixen un espai de cogovernança i coproducció de polítiques públiques. De la mà del CMIB, l'Ajuntament de Barcelona no ha deixat de reclamar més suport i finançament per part de l'Estat i de la Unió Europea per poder desenvolupar unes polítiques d'acollida integrals i més dignes.

En aquest número de la revista *Barcelona Societat* analitzem aquestes qüestions i d'altres de relacionades amb les migracions. Els reptes actuals en matèria de migracions i refugi no són menors, més aviat són els propis d'una ciutat oberta, complexa i diversa com és Barcelona. Són, en definitiva, els reptes d'una ciutat que creix gràcies a la seva diversitat i que vol ser un espai de llibertat i drets per a tots i cadascun dels veïns i veïnes, vinguin d'on vinguin.

Editorial

Bru Laín i Albert Sales

Les migracions —els moviments demogràfics pels quals una o diverses persones es desplacen geogràficament de forma més o menys permanent— no són un fenomen nou. Des de fa milers i milers d'anys, les persones s'han mogut d'un país a un altre o han canviat de ciutat, regió o fins i tot de continent per motius diversos: desplaçaments forçats per canvis climatològics, per motius relacionats amb la cerca d'aliment, per fugir de conflictes bèl·lics i civils o de persecucions, per trobar un lloc més segur on viure o treballar, etcètera. Actualment tendim a pensar que es donen més processos migratoris que abans i que, a causa de la globalització, ara hi ha moltes més persones que abans que canvien d'emplaçament. La història ens demostra, però, que de migracions (tant de “qui va” com de “qui ve”) sempre n'hi ha hagut i que el que canvia és, més aviat, la concepció que en tenim. Així, per exemple, durant les dues primeres dècades del segle XX, els moviments migratoris eren percebuts d'una manera molt diferent i de forma més “natural” o “justificada” que ara, atès que, entre altres raons, el passaport —el requisit formal i administratiu que ens acredita formalment com a persona migrada— és un invent posterior al 1918 motivat pels grans desplaçaments poblacionals causats per la Primera Guerra Mundial.

Avui en dia, però, la concepció que tenim d'aquest fenomen és substancialment diferent i, malauradament, força més negativa. Associem la migració i, sobretot, la immigració (persones “que venen”) a persones que pretenen accedir “al nostre” país per necessitats econòmiques. En aquest sentit, les traves administratives, com el passaport, i les regulacions jurídiques, com ara les normatives europees en matèria d'acollida, ens semblen d'allò més “normals”, perquè la lògica imperant dicta que “aquí no hi cabem tots”.

Però oblidem que, actualment, hi ha més de 2,5 milions d'espanyols i espanyoles vivint a l'estranger (més de mig milió tenen entre 20 i 34 anys) i que, només l'any 2017, prop de 80.000 van haver d'emigrar per buscar un futur (millor). És la mateixa situació, però vista des d'una doble i contradictòria moral.

En definitiva, cada vegada més tant l'opinió pública com les directrius jurídiques nacionals i internacionals tendeixen a culpabilitzar les persones migrades de la seva (mala) sort i els exigeixen, com a conseqüència, que demostrin la seva situació de vulnerabilitat per tal de valorar si són mereixedores que se'ls respectin els drets que tenen, com el de la lliure circulació, per exemple. Tot i això, amb aquest "tràmit" no acostuma a haver-n'hi prou per regularitzar la situació de les persones nouvingudes que, en la immensa majoria de casos, i malvivint "de tràmit en tràmit", acaben engrossint la llista de col·lectius més exclosos i vulnerables de les nostres societats. Per posar fi a aquesta situació, el maig del 2020 es van fer públiques diverses iniciatives ciutadanes arreu d'Europa per exigir la regularització extraordinària de totes les persones que es trobaven en territori europeu en una situació irregular des del punt de vista administratiu.

En el cas de l'Estat espanyol, la campanya "Regularización ya" va aplegar fins 900 organitzacions i entitats de tot tipus en la reivindicació de concedir permisos de treball i de residència als prop de 600.000 veïns i veïnes que es calcula que viuen en situació d'irregularitat administrativa a casa nostra. Entre altres arguments, aquesta campanya denunciava que, durant la pandèmia, una bona part de les tasques imprescindibles i necessàries per al sosteniment

de la societat les acomplien persones d'orígens diversos que, paradoxalment i injusta, es trobaven en una situació d'extrema exclusió i vulnerabilitat a causa de la seva situació administrativa.

Mentre es reproduïen eslògans com que "Ningú quedi enrere", les desigualtats i les injustícies provocades pel sistema de control migratori es van fer visibles des del primer moment del confinament, ja a l'inici del març del 2020. L'atur oficial registrat és el problema del qual tothom parla, però el drama de veritat ni tan sols apareix als diaris. L'aturada de l'economia informal, els abusos als quals estan sotmesos bona part dels treballadors i treballadores migrants que hi treballen i la seva consegüent indefensió jurídica, econòmica i laboral van ser el primer símptoma, i el més dramàtic, de l'impacte desigual que ha suposat la nova crisi per a milers i milers de persones. La pandèmia de la covid-19 i les dràstiques mesures socials i econòmiques per contenir-la han contribuït a fer més evident que mai que hi ha persones que caminen pel carrer amb por que les aturi la policia simplement pel seu aspecte físic, que no tenen una cobertura sanitària completa, que no poden acollir-se a un ERTO o que no tenen dret a que se'ls continuï pagant, en negre, part del sou que rebien, que no poden aspirar a cap protecció social perquè administrativament no existeixen, que no poden votar, que no poden accedir a un habitatge en condicions, etcètera.

Aquestes i altres problemàtiques associades a la migració es fan paleses sobretot en l'espai urbà, és a dir, allà on les contradiccions del sistema i les seves conseqüències es materialitzen i prenen forma d'una forma explícita i vivencial. Així, les migracions i el context social, econòmic

i polític en què tenen lloc influeixen d'una manera determinant en la realitat social de les ciutats i, de fet, contribueixen a donar-los forma i a fer que siguin com són. És per això que hem cregut que era més que necessari dedicar aquest número de la revista *Barcelona Societat* a la qüestió de les migracions i a les múltiples expressions que prenen en el marc de la ciutat: és a dir, a pensar les migracions i els processos migratoris des de la ciutat i en la ciutat. En aquest sentit, i atès que és una qüestió de molta actualitat i transcendència, hem vist necessari abordar, en primer lloc i des d'una perspectiva àmplia, l'anomenada *crisi dels refugiats* i el marc que imposen a les ciutats les diverses normatives europees i espanyoles a l'hora de gestionar l'arribada de persones refugiades i immigrants. La Mediterrània s'ha convertit en un cementiri al qual la llei europea i els equilibris geoestratègics no fan sinó enviar més i més cadàvers. També hem volgut analitzar com les crisis, tant la financera del 2008 com l'actual motivada per la covid-19, impacten en els moviments migratoris i en els patrons residencials de la nostra ciutat, la qual, alhora que atrau molta població, també n'expulsa a d'altres indrets. Així mateix, i més enllà de la crisi actual, ens hem volgut fixar especialment en quina és la situació de les dones migrades que treballen en l'àmbit domèstic, tant pel que fa a les seves condicions de vida com a la seva realitat sociolaboral, atès que aquest és un dels col·lectius més vulnerables dins la ciutat i, consegüentment, és un bon indicador per conèixer la realitat de la immigració i de com hi responen les administracions públiques. També creiem que és important preguntar-nos per la situació dels joves menors estrangers no acompanyats, ja que s'estan convertint en la diana dels discursos d'odi i en un dels temes que més crida l'atenció de la premsa i de les forces

populistes. És important, doncs, analitzar amb calma, serenor i rigor el fenomen de les persones menors a la nostra ciutat i preguntar-nos per la seva situació i el seu futur. En una línia similar, no volíem oblidar la qüestió dels CIE, els centres d'internament d'estrangers, que malauradament priven de llibertat i vulneren els drets més fonamentals d'un bon grapat de habitants de la ciutat de Barcelona. Així mateix, hem cregut que era interessant analitzar com entoma el teixit associatiu i veïnal, en general, el fenomen de la immigració i com, mitjançant la pràctica quotidiana de la paraula i de la construcció de discurs, es generen imaginaris col·lectius molt determinats envers les persones immigrades i els col·lectius que aquestes persones integren.

També ens ha semblat rellevant estudiar alguns casos concrets de polítiques públiques o de projectes socials més concrets i específics que, d'una manera o altra, s'ocupen de qüestions més focalitzades, però no per això menys importants. En primer lloc, ens hem preguntat quins són els mecanismes jurídicolaborals de què disposa la ciutat de Barcelona per aconseguir que les persones en situació administrativa irregular puguin accedir al món laboral, la veritable porta d'entrada a la ciutadania plena i a la consecució dels drets més bàsics. La ciutat de Barcelona fa anys que ha posat en marxa diversos programes en aquest sentit i, per tant, cal preguntar-se fins on han arribat, què han aconseguit i què els resta per fer d'ara endavant. Atès que les discriminacions que pateixen moltes persones per raó de la seva pell o del seu origen són múltiples i complexes, volem aportar algunes dades i informacions de com és aquest fenomen a Barcelona i hem volgut analitzar quina és la tasca i els objectius de l'Observatori de les

Discriminacions de la ciutat. Amb molta vinculació amb aquest punt, hem cregut que era rellevant analitzar quina és l'anomenada "Estratègia antirumors", una política d'èxit a la ciutat que té més de deu anys d'història i que s'ha convertit en un referent nacional i internacional a l'hora de combatre els estereotips envers les persones migrades i els seus i les seves descendents. Els rumors, interessats o no, són l'avantsala de discursos i actituds racistes i amb un gran poder de propagació i, per tant, són una font de preocupació no només per a l'Administració pública sinó per al conjunt de la ciutadania organitzada que compon aquesta xarxa. En darrer lloc, hem encreuat un dels problemes més importants de la nostra ciutat, l'habitatge, amb el fenomen de la immigració i ens preguntat fins a quin punt les persones nouvingudes, pel simple fet de tenir un nom o un cognom d'origen estranger, pateixen més exclusió del mercat d'habitatge a la ciutat.

Per falta d'espai, és impossible tractar totes les problemàtiques, tots els fenòmens i totes les qüestions relacionades amb les migracions en un sol número de *Barcelona Societat*. No obstant això, aquesta limitació no ens ha impedit de tractar les qüestions que hem considerat més destacades a l'hora d'analitzar aquest fenomen: política migratòria i refugiats, joventut, dones treballadores, repressió juridicopolicial, habitatge i un llarg etcètera. Aquest número de la revista *Barcelona Societat* aporta informacions rellevants i reflexions ponderades al voltant d'aquestes qüestions. L'objectiu d'aquest número, però, no és tant resoldre d'una tacada totes aquestes problemàtiques sinó, més aviat, ajudar-nos a comprendre'n la dimensió urbana i, des d'aquest punt de partida, contribuir a buscar-hi solucions. Bona i profitosa lectura.

Tribuna

Mediterrani: la necropolítica de la frontera

Blanca Garcés Mascareñas
Investigadora sènior del CIDOB^a

Paraules clau: necropolítica, frontera, salvament marítim, Mediterrani

Aquest article fa un repàs històric de com el Mediterrani s'ha fronteritzat a partir de la normalització de les morts: des del naufragi del 2013 davant les costes de Lampedusa fins al silenci eixordador davant les morts (per omissió) de l'últim gran naufragi del mes d'abril del 2021. Durant els primers anys, la qüestió central va ser com salvar vides, tot i que la resposta de com fer-ho va anar canviant any a any. En els últims anys, i potser accelerat pel context de pandèmia, salvar vides ha deixat de ser la qüestió. L'estat ha passat a actuar (o a no fer-ho) a cara descoberta i sense subterfugis, fins i tot quan les seves accions vulneren clarament la pròpia legalitat. En aquest context, l'article acaba interrogant-se sobre quin ha sigut el paper de les ciutats (i de la ciutat de Barcelona) i què hauria de tenir tota ciutat refugi que vulgui ser-ho, tant en l'àmbit de la política internacional com a escala més local i a la pràctica.

Introducció

“El mar està ple de morts (...). No queda més lloc, ni per als morts ni per als vius”.

Aquestes eren les paraules de l'alcalde de Lampedusa, Giusi Nicolini, quan el 3 d'octubre de 2013 van morir 366 persones davant les costes de l'illa. D'aquell dia són les imatges de centenars de fèretres posats en fila en un hangar de l'aeroport. També d'aquell dia són els crits d'“assassí, assassí” dirigits a Angelino Alfano, aleshores vicepresident del govern italià i ministre de l'interior.

Més de dos anys després, el 18 d'abril de 2015, un pesquer amb més de 800 persones a bord va bolcar al canal de Sicília. Van sobreviure 28 persones i els equips de rescat

a. bgarces@cidob.org, @blancagarcesmas

van recuperar 24 cossos. La resta va desaparèixer sense deixar rastre. L'aleshores primer ministre italià, Matteo Renzi, va demanar respostes immediates: “fa vint anys nosaltres i Europa vam tancar els ulls davant de Srebrenica. Avui no podem tancar els ulls una altra vegada i recordar-ho només després”.

Des d'aleshores cada any han continuat morint milers de persones a la Mediterrània. Sense comptar els desapareguts, es van registrar 4.054 morts al 2015, 5.143 al 2016, 3.139 al 2017, 2.299 al 2018, 1.885 al 2019 i 1.417 al 2020. Quasi 18.000 morts en 6 anys. L'últim gran naufragi va tenir lloc el 22 d'abril de 2021, quan almenys 130 persones van morir en algun punt de la ruta entre Líbia i Itàlia. Aquesta vegada, les seves morts a penes van ser notícia. Tampoc ho va ser el fet que cap servei oficial de salvament marítim (ni de Líbia, ni de Malta ni d'Itàlia) sortís a socorre'ls a pesar de les seves demandes reiterades d'ajuda.

Tal com senyalava De Genova (Garelli i Tazzioli, 2017: 5), la normalització de les morts a la Mediterrània és el que en cert sentit ha portat a la seva naturalització com a frontera. Però no només és la naturalització de les morts. És la indiferència davant d'aquestes morts i l'acceptació que, efectivament, el dret dels estats a “defensar” les seves fronteres, evitant o contenint les arribades irregulars, passa per davant de l'obligació (tant d'estats com d'individus) de socórrer aquelles persones en perill. Aquest últim naufragi ha posat de manifest, ara sí, sense subterfugis i de manera descarada, que se'ls va deixar morir. Això és el que representa precisament la “necropolítica de la frontera”: quan les morts formen part, o es consideren efectes col·laterals, de les polítiques de no arribada.

Aquest article fa un repàs històric de com hem arribat fins aquí: des del naufragi del 2013 davant les costes de Lampedusa fins al silenci eixordador davant les morts (per omissió) de l'últim gran naufragi al mes d'abril del 2021. Durant els primers anys, la qüestió central va ser com salvar vides, tot i que la resposta de com fer-ho va anar canviant any a any. En els últims anys, i potser accelerat pel context de pandèmia, salvar vides ha deixat de ser la qüestió. L'estat ha passat a actuar (o a no fer-ho) a cara descoberta, fins i tot quan les seves accions vulneren clarament la pròpia legalitat. En aquest context, l'article acaba interrogant-se sobre quin ha sigut el paper de les ciutats (i de la ciutat de Barcelona) i què hauria de tenir tota ciutat refugi que vulgui ser-ho, tant en l'àmbit de la política internacional com a escala més local i a la pràctica.

1. Salvament marítim (2014)

Els primers a salvar vides al Mediterrani van ser pescadors i capitans d'embarcacions mercants. Aviat van arribar-hi també els vaixells de la guàrdia costera italiana. Tot i que el seu objectiu era la seguretat i el control de fronteres, no podien escapar de l'obligació de salvar vides en alta mar. Al 1997, per exemple, la guàrdia costera italiana va al·legar la impossibilitat de realitzar devolucions a Tunísia per l'obligació, marcada per les lleis marítimes internacionals, d'assistir les persones migrades en dificultat i portar-les a les costes italianes. Des d'aleshores, els recursos de la guàrdia costera van anar en augment. Tot i que la guàrdia costera va continuar tenint la seva raó de ser en el control de fronteres, salvar vides també va estar entre les seves prioritats. No formava part del discurs oficial, però sí que constava en el seu reglament, i així ho van fer a la pràctica.

El naufragi del 3 d'octubre de 2013 va canviar, però, la política (també en la seva dimensió discursiva) i les polítiques. Des d'aquell mateix dia, la necessitat de salvar vides es va convertir en una de les prioritats principals. Cecilia Malmström, aleshores comissària europea d'Interior, va denunciar que aquesta no és l'Europa que volien. El govern italià, més enllà de declaracions, va respondre posant en marxa l'Operació Mare Nostrum, que va representar un augment considerable dels mitjans per patrullar en aigües internacionals de l'estret de Sicília.

A més a més, l'Operació Mare Nostrum va implicar també el retorn de l'Estat italià en les operacions de rescat marítim, ja que va passar a tenir el monopoli del rescat, és a dir, a coordinar les operacions i distribuir les arribades entre els diferents ports. És interessant fer notar que aquest protagonisme estatal va permetre i fins i tot encoratjar l'entrada d'actors no estatals. De fet, va ser sota el paraigua de l'Operació Mare Nostrum que les ONG van tornar al Mediterrani. Sota coordinació estatal, podien participar en les operacions de rescat sense el temor de ser acusades de tràfic d'immigrants.

L'Operació Mare Nostrum va durar poc més d'un any, del 18 d'octubre de 2013 al 31 de desembre de 2014, i va acabar amb un balanç final de més de 170.000 persones rescatades. Tot i els intents d'europenitzar-la tant a escala política com financera, la Unió Europea només va accedir-hi a mitges. El govern britànic va ser-ne un dels opositors principals, al·legant que una Operació Mare Nostrum a escala europea tindria un efecte crida i encoratjaria les persones migrants a jugar-se la vida. Aquí l'argument es capgirava: si bé salvar vides continuava sent l'argument

principal, ara servia per justificar la política contrària, és a dir, la fi de les operacions de rescat i fins i tot més controls i devolucions a països com Líbia i Turquia.

Sabent que no serien rescatats o que serien retornats d'immediat, qui s'atreveria a posar la seva vida en risc? “Ofega un migrant per salvar un migrant”, així ho sintetitzava un periodista britànic al *The Telegraph*¹. L'argument és que, com més control i més devolucions, menys sortides i, per tant, menys morts. Així va ser com el discurs humanitari i el de la securització es van acabar donant la mà. El resultat va ser l'operació europea Tritó, amb molts menys recursos i centrada fonamentalment en el control de fronteres.

2. Lluita contra els traficants (2015)

La segona gran tragèdia, la d'aquell 18 d'abril de 2015, va tornar a canviar política i polítiques. El *mea culpa* de Jean-Claude Juncker, aleshores president de la Comissió Europea, va ser absolut. En un debat parlamentari, Juncker va reconèixer que posar fi a l'Operació Mare Nostrum havia sigut un error amb un alt cost en vides humanes. En conseqüència, va anunciar que triplicaria el pressupost, fins a arribar al nivell de l'Operació Mare Nostrum. Segons ell, es restabliria així “el que s'havia perdut pel camí” i es retornava “a la normalitat”². No només en termes de pressupost, també d'intenció. Frontex posava el rescat al centre de les operacions i ho faria més enllà de

1. Es pot consultar a <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/11192208/Drown-an-immigrant-to-save-an-immigrant-why-is-the-Government-borrowing-policy-from-the-BNP.html>

2. La intervenció de Juncker es pot consultar a https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_15_4896

l'espai territorial dels estats membres, també en aigües internacionals i fins i tot en aigües líbies.

Però el resultat més directe d'aquell 18 d'abril va ser la posada en marxa de l'Operació Sophia, que també tenia com a objectiu “salvar vides”, però aquesta vegada no en mode “cerca i rescat”, sinó en mode “lluita i combat contra els traficants”. A imatge i semblança de l'Operació Atalanta, l'objectiu de la qual era posar fi a la pirateria a la Banya d'Àfrica i a l'Oceà Índic, l'Operació Sophia tenia com a objectiu principal identificar, capturar i destruir les barques dels traficants.

Així, en poc menys de dos anys, es produïa un triple gir. Primer, la protecció ja no es garantia a través del rescat i desembarcament en costes italianes, sinó evitant la sortida de les persones migrants des de les costes del nord de l'Àfrica. El rescat, doncs, es passava a fer de manera “preventiva”, deixant-los a terra. Segon, l'objectiu ja no eren les persones migrants, sinó les embarcacions que les transportaven. Tercer, pel que fa al discurs, la culpa va passar a ser dels traficants. L'argument era que destruint els seus vaixells se salvaven les persones migrants de caure en l'esclavitud. Com més inhumà i salvatge es presentava l'altre costat (el dels traficants), més humana i mancada de la responsabilitat de les morts passava a ser vista la frontera europea. Així, se salvava novament la disjuntiva entre humanitarisme i securització de la frontera: controlar les fronteres i lluitar contra els traficants era la millor manera de “salvar vides”.

Aquest mateix enfocament va quedar reforçat amb el pla d'acció contra el tràfic il·lícit de migrants que es va posar

en marxa al maig de 2015. El Pla justifica la lluita contra els traficants, no només com a facilitadors del creuament irregular de fronteres, sinó com a explotadors i abusadors de les persones migrants. Però l'argument va més enllà: seria la falta d'escrúpols dels traficants el que explicaria sobretot les morts en frontera. Així, segons el document: “per maximitzar els beneficis, els traficants sovint amunteguen centenars de migrants en embarcacions no aptes per navegar (...). Molts migrants s'ofeguen al mar, s'asfixien en contenidors o moren en deserts”³. D'aquesta manera, la Unió Europea semblava deixar de sentir-se'n responsable.

Es passava així del *mea culpa* de les declaracions de Juncker a la denúncia; del rescat a la lluita contra els traficants; de salvar vides al mar, a salvar vides de manera preventiva deixant-los en terra.

3. Externalització del control i la protecció (2016)

Si bé a l'abril del 2015 l'atenció estava posada en la ruta entre Líbia i Itàlia, la majoria del més d'un milió de persones que van entrar de manera irregular a Europa al llarg d'aquell any ho van fer a través de la frontera grecoturca. D'aquí que el focus polític passés de la ruta central a l'oriental. És en aquest context que cal entendre l'acord entre la Unió Europea i Turquia, firmat el 18 de març de 2016.

Els juristes insisteixen que, més que un acord, va ser una nota de premsa. El Tribunal de Justícia de Luxemburg el

3. El Pla és accessible a: [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/com_com\(2015\)0285/_com_com\(2015\)0285_es.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/com_com(2015)0285/_com_com(2015)0285_es.pdf).

va definir com un pacte informal entre Turquia i els estats membres i no amb el Consell Europeu, per la qual cosa el febrer de 2017 es va declarar incompetent per valorar-lo. Una i altra cosa van convertir l'acord UE-Turquia en pur oxímoron: tan implacable per als sol·licitants d'asil sobre els que es va imposar, com vaporós (per quasi inexistent) per als tribunals de justícia.

Amb aquest acord, Turquia es comprometia a readmetre tota persona arribada irregularment a les costes gregues. A canvi, els estats membres acceptaven reasentar un ciutadà sirià per cada sirià retornat a Turquia. A més, la Unió Europea es comprometia a accelerar el procés de liberalització de visats per als ciutadans turcs i incrementar l'ajuda financera per a l'acollida de refugiats a Turquia (de 3.000 a 6.000 milions d'euros). El missatge era clar: els que intentessin arribar irregularment a Grècia serien retornats, mentre que els que esperessin pacientment a Turquia tindrien la possibilitat d'entrar en el seu lloc.

L'acord va ser un fracàs en dos dels seus principis fonamentals: un any després, ni hi havia hagut expulsions massives de Grècia a Turquia (menys de 1.000 sirians havien sigut retornats), ni s'havien obert vies legals i segures des de Turquia a la Unió Europea (no s'arribava ni les 3.000 persones reasentades). Sí que s'havien reduït dràsticament les arribades irregulars a Grècia: de les 1.740 per dia unes setmanes abans de l'acord, a les 47 un mes després. En aquest sentit, l'acord sí que va servir per segellar la frontera oriental de la Unió Europea. Si llançar-se al mar continuava sent l'única opció per demanar asil a Europa, com s'explica aquesta reducció de les arribades?

Perquè l'acord entre la UE i Turquia va representar un pas més en la política europea d'externalització del control migratori. A canvi de diners i la promesa (incomplerta) de reobrir el procés de liberalització de visats, Turquia es comprometia a controlar les fronteres externes de la Unió Europea i a acollir els refugiats que els estats membres no estaven disposats a rebre. La llarga història d'acords d'Espanya amb països africans, però sobretot amb el Marroc, demostra que l'externalització del control migratori sí que és efectiva, bàsicament perquè és més fàcil evitar que arribin que retornar-los una vegada són dins. I perquè aquests estats actuen amb més impunitat i, per tant, amb més eficiència.

Però més enllà de l'externalització del control migratori, la reducció en el nombre d'arribades no es pot entendre sense tenir en compte què va passar dins de les mateixes fronteres europees. En els mesos anteriors a l'acord amb Turquia, les fronteres internes dels Balcans, seguint l'exemple de països com Àustria, Hongria i Alemanya, van anar tancant-se progressivament. El tancament de fronteres, juntament amb controls militars i devolucions en calent altament agressives, va convertir el corredor cap al centre i al nord d'Europa en un mur pràcticament infranquejable.

Amb la ruta dels Balcans tancada, Grècia (fins aleshores terra de trànsit) va passar a ser destí final. Això va ser especialment així per a les persones que van arribar després de l'acord entre la UE i Turquia, que van veure com d'un dia per l'altre quedaven atrapades a les illes. Segons la Comissió Europea, la restricció geogràfica era necessària per assegurar el retorn immediat a Turquia o als països

d'origen. Enfront del retorn (d'altra banda, sempre difícil a la pràctica), l'única alternativa va passar a ser demanar asil a Grècia, amb tot el que això implicava en termes de procediments llargs i incerts, i sovint també d'un sistema d'acollida clarament inadequat.

4. Externalització del salvament i criminalització de les ONG (2018)

Amb el tancament de la frontera grecoturca, el focus (polític i mediàtic) va tornar a la ruta central, que va registrar el major nombre d'arribades irregulars a Europa al 2016 (amb 181.436 arribades comptabilitzades) i al 2017 (amb 119.369). Al 2018 la pressió migratòria es va desplaçar cap a la frontera sud espanyola, amb 55.206 arribades irregulars registrades aquell any en comparació amb les 23.122 d'Itàlia i les 30.706 de Grècia. És en aquest context, i especialment a partir del 2018, que assistim a un doble procés: l'externalització del rescat a les guàrdies costeres dels països del sud i la criminalització de les ONG que salven vides al Mediterrani.

L'externalització del rescat va tenir a veure amb la reducció dels equips de salvament marítim tant a Itàlia com a Espanya. Per exemple, al llarg del 2018 i el 2019, el salvament marítim a la frontera sud espanyola va patir importants retallades de pressupost, l'avaria prolongada dels radars de cerca i deficiències estructurals del personal de les embarcacions de rescat. Com menys capacitat de salvament dels països del nord, més competències i recursos dels del sud. Així, el 2018 Líbia va recuperar novament la seva zona SAR (*Search and Rescue Region*) i la seva guàrdia costera va rebre entrenament i finançament per part de la Unió Europea i els seus estats membres.

La lògica de reforçar les guàrdies costeres del sud i reduir la capacitat i les competències de les del nord és clara: rescatades des del sud, les persones migrants poden ser retornades al sud. Això és justament el que busca l'externalització del rescat: facilitar el que una embarcació europea no pot fer pel principi de “no devolució”, és a dir, retornar persones a tercers països no segurs. Ens podríem preguntar si entregar persones migrades a les guàrdies costeres del sud no és una manera indirecta de fer el mateix. En aquest punt, tant a escala política com fins i tot també judicial, sovint es conclou que el que passi en “aquest més enllà” no és de la nostra incumbència.

Paral·lelament al reforçament de les guàrdies costeres del sud, en els últims anys hem assistit a la progressiva criminalització de les ONG de rescat. D'una banda, se les ha acusat d’“afavorir la immigració clandestina” i de “col·laborar amb els traficants”. De l'altra, les ONG també han sigut perseguides, en el cas de la ruta central, per no col·laborar amb la guàrdia costera líbia. Des d'aquesta perspectiva, és igual qui hi hagi darrere de la guàrdia costera o en quines condicions es donin els rescats. És una qüestió de competències, i ara —argumenten les autoritats— les competències són seves.

Dos exemples d'aquestes acusacions són els casos del *Iuventa*, un vaixell de rescat d'un grup d'activistes alemanys, i l'*Open Arms*, de l'ONG badalonina. En el primer cas, al juliol del 2017, les autoritats italianes van confiscar el vaixell acusant-los de treballar amb els traficants, dels quals suposadament haurien rebut els immigrants amb l'objectiu de portar-los a Europa. En el segon cas, al març del 2018, el vaixell *Open Arms* va ser

retingut a Sicília, també per promoure la immigració irregular, però aquesta vegada acusat de no col·laborar amb la guàrdia costera líbia.

Aquesta criminalització de les ONG no és única ni exclusiva de la ruta central i del govern italià, en aquells moments dominat per l'aleshores ministre d'Interior Matteo Salvini. Al 2019, l'embarcació *Open Arms* va ser immobilitzada al port de Barcelona al·legant raons tècniques. Amb una opinió pública especialment favorable a “salvar vides en el Mediterrani”, el govern espanyol (el mateix que mesos abans havia donat la benvinguda a l'*Aquarius*, al qual es van tancar els ports italians) va retenir l'embarcació, això sí, sense les gesticulacions polítiques de Salvini i argumentant raons tècniques, que buscaven matar el tema per la via administrativa.

Dèiem que les ONG van retornar al Mediterrani sota el paraigua de l'Operació Mare Nostrum per assistir o treballar sota la coordinació de les autoritats italianes. La progressiva retirada del govern italià primer i de la Unió Europea després va fer que les ONG anessin ocupant poc a poc el seu lloc. Si al 2015 duïen a terme un 14% dels rescats en la ruta central del Mediterrani, al 2017 el percentatge va superar el 40%⁴. Des del 2019, fruit d'aquests processos de criminalització i amb diversos processos judicials en marxa, amb prou feines queden ONG a la Mediterrània. El mar ha quedat desert. Només queden els vaixells mercants i les guàrdies costeres del sud.

5. Illes presons en frontera (2016-2021)

Amb l'acord entre la UE i Turquia, els camps de refugiats a les illes gregues es van convertir en forats negres de drets fonamentals. Els mitjans de comunicació i les principals organitzacions locals i internacionals ho han denunciat sistemàticament: des del sobre amuntegament i les temperatures hivernals sense aigua calenta ni calefacció (qui no recorda les tendes sota la neu), a la falta d'higiene, nutrició limitada, assistència mèdica inadequada i alts nivells d'inseguretat en els camps. En els últims anys, aquestes condicions han empitjorat (encara més) atès l'augment del nombre d'arribades i dels criteris cada vegada més restrictius a l'hora de transferir les persones més vulnerables cap al continent.

No és un problema d'incapacitat i recursos. Segons alguns experts, Grècia va concentrar el 2015 i el 2016 la principal resposta humanitària de la història si ho mesurem en costos per beneficiari. De fet, Turquia té camps de refugiats en millors condicions. Al llarg d'aquests anys, les autoritats gregues han argumentat que no volen convertir-se en el pati del darrere d'Europa, per la qual cosa es neguen a desplegar una infraestructura més duradora. Les autoritats europees, més o menys explícitament, ho expliquen per la ineficiència de les autoritats gregues. Però cap d'elles sembla estar gaire preocupada, per la qual cosa es podria deduir que no els va malament: la situació de Grècia té un clar efecte dissuasiu sobre aquells i aquelles que podrien estar per arribar.

Dues polítiques construeixen aquestes illes-presons en frontera: la política de retorn, que per poder-se aplicar exigeix la retenció dels que acaben d'arribar en espais

4. “La batalla de desgaste que Italia libra contra las ONG en el Mediterráneo”, El País (15 de maig de 2018). https://elpais.com/internacional/2018/05/13/actualidad/1526242362_443394.html

geogràficament tancats, i les polítiques d'indigència, que parteixen de l'assumpció que com pitjors són les condicions d'acollida, menys arribades hi haurà. Aquestes mateixes polítiques, que són polítiques europees, s'han aplicat també a les illes Canàries a partir del 2020. Són precisament aquestes polítiques, i no l'augment de les arribades, el que provoca crisis de recepció en aquests espais de frontera.

Dèiem abans que l'acord entre la UE i Turquia va fracassar en la seva política de retorns. Tampoc la majoria dels que han arribat a les illes Canàries al llarg de 2020 i 2021 han sigut retornats. Aquests baixos percentatges tenen a veure, entre altres coses, amb el fet que els països d'origen i trànsit (fins i tot quan hi ha un acord) no sempre col·laboren. Actualment, a més, tenen dos motius més per no fer-ho: primer, les restriccions a la mobilitat imposades pel context de pandèmia —pensem, per exemple, en el Marroc—. I segon, una població cada vegada més indignada que comença a culpar les autoritats pel seu silenci i responsabilitat en les morts. L'exemple més recent i evident és el Senegal.

L'altre element que caracteritza aquestes illes-presó són les polítiques d'indigència, que tendeixen a fer dels sistemes d'acollida autèntics forats negres de drets fonamentals. Sovint falla l'assistència jurídica i el dret a la protecció de refugiats i menors. Fallen també les condicions d'acollida. No és una qüestió menor. La “Directiva sobre condicions d'acollida revisada” (Directiva 2013/33/UE)⁵ obliga els estats membres a garantir unes condicions que “proporcionin als sol·licitants un nivell de vida adequat que garanteixi la subsistència i la protecció de la seva salut física i psíquica” (article 17.2).

Finalment, aquestes polítiques de contenció no només afecten els immigrants, sinó també el conjunt de la població. La misèria de qui (mal)viu dins dels camps acaba afectant també les vides dels que viuen fora. Amb la sensació que el govern i la UE els ha deixat sols, aquests últims tendeixen a culpar les persones immigrants de tots els seus mals. És una guerra entre pobres i oblidats. És un conflicte sense fi, atès que la solució no és en mans ni d'uns ni d'altres. Encara que es doni als marges geogràfics, aquí no hi ha polítiques de contenció que valguin, ja que els seus efectes (en forma de vots cap a l'extrema dreta) arriben més tard o més d'hora al centre.

En aquest sentit, Lesbos, Samos, Ceuta i Melilla —i, ara també, les illes Canàries— tenen en comú ser espais de contenció en les fronteres externes de la Unió Europea. Més enllà de retenir les persones immigrants, en aquestes “illes gàbia” —tal com les denominava Ana Oramas, diputada de Coalició Canària al Congrés dels Diputats— es creuen moltes de les crisis que afecten actualment Europa: la crisi demogràfica d'una Europa buida o buidada que expulsa els seus joves; la crisi econòmica d'aquelles zones afectades per la desindustrialització o els processos de globalització i sovint excessivament dependents del monocultiu del turisme; la crisi política d'una ciutadania que se sent desatesa pels seus representants polítics; i finalment, la crisi migratòria, que, tot i ser la menys greu, és, al mateix temps, la més visible, amb la qual cosa la persona immigrant tendeix a convertir-se en el cap de turc de tota la resta. Sens dubte, són massa crisis per a tan poc espai.

5. Accessible a: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0033&from=ES>.

6. La frontera descarada (2020)

Des del 2020, coincidint amb la pandèmia per la covid-19, l'estat grec va deixar de buscar subterfugis. Es va treure definitivament la mascareta per operar a cara descoberta. Així, el mes de febrer d'aquell any el govern hel·lè va decidir respondre brutalment contra les persones que intentaven creuar la frontera a la zona del riu Evros. A principis de març, Atenes va decidir suspendre el dret d'asil. Aquestes mesures sense precedent es van justificar de dues maneres. D'una banda, es va recórrer al vell argument que l'entrada irregular justifica el retorn irregular, és a dir, sense haver de garantir drets tan bàsics com l'accés a la protecció internacional. De l'altra, aquestes mesures es van justificar també des de la lògica de guerra. Brussel·les va acusar Erdogan d'utilitzar els refugiats com a armes de guerra, però no va dubtar a legitimar de la mateixa manera la resposta brutal del govern grec: "agraeix a Grècia que sigui l'escut d'Europa", va dir la presidenta de la Comissió Europea Von der Leyen al final de la seva visita a la zona. Sense la possibilitat de sol·licitar asil, les persones migrants esdevenen objectes fàcilment "detenibles" i "deportables". La por de la pandèmia va permetre també justificar allò injustificable fins aleshores: des del tancament dels camps de refugiats a la retirada de les ONG d'ajuda humanitària.

A l'agost d'aquest mateix any, diferents mitjans de comunicació van publicar la notícia (amb proves contundents) que el govern grec havia abandonat desenes de persones refugiades al mar en tendes flotants a l'espera que els guardacostes turcs els retornessin a Turquia. Incomplint el que exigeix el dret internacional, no havien tingut accés als procediments d'asil. Havien sigut

embarcades i abandonades a la deriva aprofitant la nit i en mans d'encaputxats. Són pràctiques il·legals d'un estat grec que ha perdut definitivament la vergonya. Darrere del govern grec, de nou trobem la Unió Europea. A partir de material gràfic i correus electrònics de diversos agents, la revista alemanya *Der Spiegel* denunciava la implicació de Frontex en diverses d'aquestes devolucions en calent.

Juntament amb les devolucions en calent, il·legals i fetes de manera brutal, el 2020 també han estat notícia les morts a la Mediterrània central per omissió de les guàrdies costeres dels països més propers. Tal com dèiem, el naufragi del 21 d'abril, amb 130 morts, n'és l'exemple més flagrant. Ni Roma, ni La Valletta ni Trípoli van respondre a les demandes de socors. S'ha dit que un avió de Frontex va acostar-s'hi, però que no va emetre cap missatge d'advertència. El vaixell humanitari *Ocean Viking*, de l'organització francesa SOS Méditerranée, i tres vaixells mercants es van llençar al rescat. Quan van arribar, però, ja era massa tard. Només van poder recuperar 13 cadàvers.

En resum, cinc anys després de la mal anomenada "crisi dels refugiats", la vulneració de drets fonamentals no sembla fer dubtar a ningú. Davant la disjuntiva sobre què és primer, si el dret a la vida (i a una vida digna) o el dret dels estats a defensar les seves pròpies fronteres, la balança sembla decantar-se cap al darrer. És igual quants informes denunciïn no només el que és moralment reprovable, sinó directament il·legal. Sembla que als Estats els sigui igual, tal deu ser el seu sentiment d'impunitat. Ja no cal dissimular. La il·liberalitat de les anomenades *democràcies liberals* és ja una evidència incontestable.

7. I les ciutats, on queden?

El 2015, amb l'arribada de més d'un milió de sol·licitants d'asil en plena crisi de recepció de refugiats a Europa, moltes ciutats van prendre un paper preponderant. Tot i que l'asil és una competència eminentment nacional, la saturació dels sistemes de recepció va portar moltes administracions locals a posar en marxa serveis alternatius. Moltes ciutats italianes, per exemple, van desenvolupar polítiques locals per donar resposta a la presència de sol·licitants d'asil als seus carrers, ja fos perquè estaven en trànsit cap a altres països, a l'espera de formalitzar la sol·licitud o, que havent-ho fet, no complien els criteris per entrar en els sistemes estatals d'acollida.

En altres casos, les accions solidàries de la ciutadania van precedir les polítiques. A Berlín, per exemple, es van crear més de 150 iniciatives per acollir els refugiats que acabaven d'arribar. En aquests casos, les administracions locals van tendir a desplegar funcions de coordinació entre les diferents iniciatives ciutadanes. La relació no sempre va ser fàcil: amb el temps, les iniciatives ciutadanes van ser desplaçades per serveis públics i entitats socials reconegudes, amb una definició sovint molt més restrictiva sobre qui i en quina mesura es podia atendre.

Però des del 2015 les ciutats —aquelles que es van autoproclamar *ciutats acollidores*, que evidentment no ho són totes i potser, de fet, són minoria— van fer un pas important: mentre que fins aleshores els municipis s'havien dedicat a la gestió de les seves ciutats, desenvolupant polítiques més o menys dins de les seves competències i més o menys en línia amb les polítiques nacionals, en el context de la crisi de recepció del 2015 algunes ciutats

van començar a confrontar els seus governs nacionals, també en l'àmbit polític i de les polítiques de frontera. Per exemple, a l'agost de 2015 l'alcalde de Barcelona, Ada Colau, va denunciar la Unió Europea i els seus estats membres per les seves “polítiques de la vergonya” i va reclamar insistentment un paper més important de les ciutats en les polítiques de recepció de refugiats.

Pel que fa a les morts a la Mediterrània, algunes ciutats van denunciar els seus propis governs i oferir els seus ports (de manera simbòlica, ja que no és competència seva) a les embarcacions de rescat humanitari sense permís per desembarcar. Així, per exemple, al llarg de la primavera i estiu del 2018, ciutats italianes com Palerm o Nàpols van denunciar la política del ministre de l'Interior italià Matteo Salvini en contra de les ONG de salvament marítim, i altres com Barcelona i València van demanar al govern espanyol del PSOE que obrís els seus ports. Són exemples de com en els últims anys algunes ciutats europees s'han convertit en subjectes polítics, aquesta vegada també en qüestions de control fronterer i polítiques migratòries.

Barcelona ha estat especialment activa en la denúncia de les morts a la Mediterrània i acompanyant l'ONG de salvament marítim Open Arms. El 2019, per exemple, l'Ajuntament va firmar un conveni amb Open Arms per finançar (amb quasi 500.000 euros) les seves operacions de rescat a la Mediterrània central. A inicis del 2021, l'Ajuntament de Barcelona es va incorporar a la causa d'Open Arms contra Matteo Salvini, que va ordenar bloquejar el vaixell de rescat amb 130 nàufrags a bord durant l'estiu del 2019. Juntament amb Open Arms, el consistori reclama danys econòmics i morals.

8. I les ciutats, ho farien millor?

En aquest context, fins a quin punt les ciutats representen o podrien representar l'alternativa? Fins a quin punt, tal com reivindica Benjamin Barber (2013), les ciutats ho farien millor? Per la seva naturalesa, les ciutats són diferents. En primer lloc, l'estat nació governa sobre un territori i les ciutats ho fan sobre persones. Mentre que la comunitat nacional coincideix amb la territorial, fent de la defensa de les fronteres una defensa del “nosaltres”, les ciutats són, per definició, espais creuats per una alta mobilitat. Les ciutats no tenen fronteres. Una ciutat són el conjunt de persones que hi conviuen en un moment determinat.

Precisament per això, i aquesta és la segona diferència, la ciutadania urbana és, per definició, més inclusiva. És ciutadà o ciutadana qui viu en una ciutat, independentment d'orígens, pertinences i sovint també papers. Si bé el concepte de *ciutadania* és per definició exclouent —inclou els de dins per excloure aquells que en queden fora—, la ciutadania urbana en desdibuixa els límits. Finalment, les ciutats són diferents també quan parlem de seguretat. Mentre que les polítiques migratòries es justifiquen per la por de l'“altre” i la defensa de la seguretat pròpia per sobre de la seguretat de la resta, les ciutats saben per experiència pròpia que la seguretat a llarg termini només es pot construir des de la inclusió d'uns i altres. La inclusió és l'altra cara de la seguretat, com l'exclusió acaba sent l'altra cara del conflicte.

Ara bé, com fer d'aquestes diferències la base per a un nou paradigma de governança global de les migracions? Externament, és necessari construir una veritable aliança de ciutats que vagi més enllà de la gesticulació política i

el *branding* de cadascuna d'elles en l'arena internacional. Internament, passa per una veritable política social que atenuï les desigualtats i lluiti contra l'exclusió. Només així podem evitar que les ciutats acabin sent caldo de cultiu de discursos xenòfobs. No oblidem derives excloents també per part d'algunes administracions locals: a França i Itàlia moltes ciutats han començat a excloure a persones estrangeres (incloent ciutadania europea) de determinats serveis socials; a Espanya, alguns ajuntaments dificulten la inscripció en el padró de les persones immigrants en situació irregular o sense domicili fixe.

Només des d'una veritable política social les ciutats poden convertir-se en refugi, no solament per als qui han d'arribar, sinó també per als qui ja hi són. Ciutats que expulsen, ciutats que obliden part de la seva ciutadania, ciutats que abandonen, no poden ser ciutats refugi. Se'n poden declarar, poden fer d'això una qüestió política amb els seus estats. Però sense “polítiques socials” no hi ha “política” que valgui.

Bibliografia

BARBER, B. R. *If mayors ruled the world: Dysfunctional nations, rising cities*. New Haven: Yale University Press, 2013.

GARELLI, G., TAZZIOLI, M. “Choucha beyond the Camp: Challenging the Border of Migration Studies”. N. De Genova (ed.). *The Borders of “Europe”. Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*. Durham: Duke University Press (2017), p. 165-184.

En profunditat

La migració estrangera a Barcelona:

de la crisi financera del 2008 a la pandèmia del 2020

Andreu Domingo^a, Juan Galeano^b i Jordi Bayona^c

Paraules clau: població immigrada, fluxos migratoris, creixement poblacional, distribució territorial, Barcelona

Just abans del col·lapse de les migracions a conseqüència de la covid-19, Barcelona experimentava un nou *boom* migratori internacional iniciat el 2014. Aquest darrer creixement extraordinari marcat pel cicle econòmic però, presentava característiques molt diferents al que s'havia produït durant la primera dècada del segle XXI. No es tracta només de l'augment de població nascuda a l'estranger sinó també d'un canvi en la composició segons l'origen, el sexe i l'edat dels nouvinguts, i també en el seu nivell d'instrucció. En aquest treball repassem els principals canvis demogràfics que s'han produït a la ciutat des de l'esclat de la crisi financera del 2008 fins a la irrupció de la pandèmia el 2020. Parem especial esment a la distribució residencial de la població immigrada recent, la qual es relaciona amb el mercat immobiliari i els efectes de la crisi econòmica, però igualment amb el metabolisme demogràfic als barris i que marca molts dels reptes als quals la ciutat hi haurà de fer front en els propers anys per garantir la cohesió social.

1. Introducció: un creixement a batzegades

Just abans del col·lapse de les migracions a conseqüència de la covid-19, Barcelona estava experimentant un nou boom migratori internacional iniciat al 2014, amb intensitats encara superiors a les de principis del mil·lenni, les quals havien batut tots els rècords històrics. Aquest darrer creixement extraordinari marcat pel cicle econòmic, però, ha presentat característiques molt diferents amb relació al creixement que s'havia produït durant la primera dècada del segle i que havia culminat l'any 2007, abans de la caiguda provocada per la gran recessió del 2008.

a. Centre d'Estudis Demogràfics; b. Universitat de Ginebra; c. Universitat de Barcelona.

No es tracta només de l'augment de conciutadans amb origen estranger fins assolir les 462 mil persones, sinó que es tracta d'un canvi en la composició pel que fa a l'origen, el sexe i l'edat dels nouvinguts, també en el nivell d'instrucció que tenen, i que si no atenyem el detall territorial pot passar desapercebut. Aquesta progressió ha estat eclipsada per l'aturada forçosa que ha imposat la pandèmia, que entre d'altres efectes, pel que fa a la imatge que tenim de les migracions i de la diversitat poblacional sembla haver-se congelat conservant intactes certes i prejudicis que corresponien a principis del segle XXI. Però a part de tenir en compte la variació en els fluxos, haurem d'estar atents al que la distribució de la població immigrada recent per barris ha significat pel poblament de la Ciutat Comtal. Són pautes residencials que hem de posar en relació amb el mercat immobiliari i amb els efectes de la crisi econòmica, però també amb el metabolisme demogràfic als barris. És a dir, tenir en compte la successió de les generacions a conseqüència de la mortalitat i els naixements, a més dels moviments migratoris entre els barris i dins i fora del municipi.

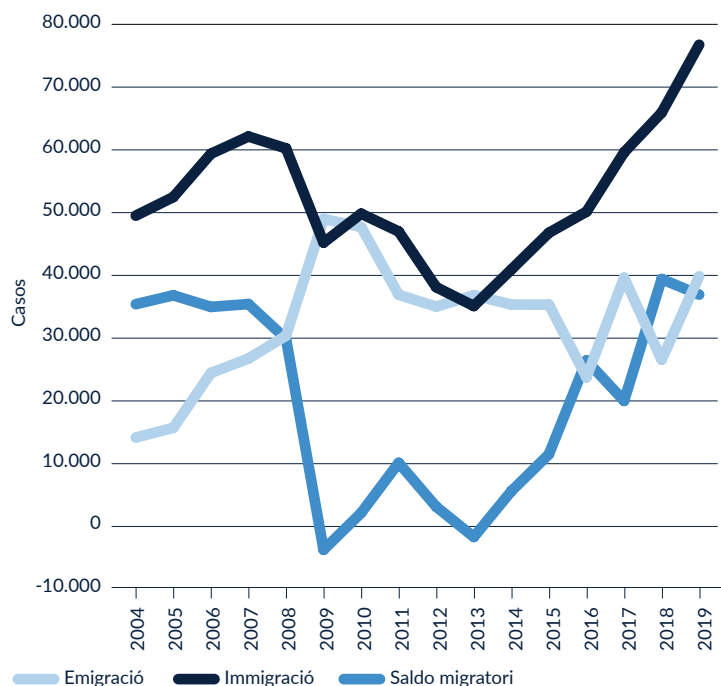
2. Les migracions internacionals i el cicle econòmic: abans de l'aturada pandèmica¹

Tot just abans de la irrupció de la covid-19, els anys 2018 i 2019, les altes registrades al padró de població com a altes per immigració des d'altres països van aconseguir una fita històrica, que van superar les 61 mil entrades del 2007, amb 65.134 el 2018 i 75.869 el 2019 (gràfic 1). El creixement observat és constant i sostingut des del 2013, any en què es va enregistrar un mínim de 34.953 entrades. Precisament aquest darrer any i el 2009 són els dos únics anys en els quals hi ha un saldo migratori negatiu amb l'estranger, motivat

tant pel creixement de les sortides, especialment l'any 2009, com per la disminució de les entrades amb una xifra mínima el 2013, efecte del primer impacte de la crisi econòmica i financera del 2008. Com a conseqüència, el saldo migratori, resultat de la diferència entre altes i baixes amb l'estranger, és a dir, diferència entre el nombre de persones que emigren d'una població i el nombre d'immigrants que hi arriben, havia assolit rècords de caire positiu, superiors als de l'inici del segle XXI, anys en els quals el registre de les emigracions encara era força problemàtic.

De les immigracions procedents de l'estranger, la majoria han estat protagonitzades per persones nascudes fora d'Espanya, essent el retorn quantitativament poc important. Així, els valors extrems en percentatge de l'emigració de persones nascudes a Espanya se situa només en el 5,1% l'any 2015 i en un 3,4% l'any 2019 i 2.581 persones. En canvi, la magnitud dels que entren amb nacionalitat espanyola és força superior, tant en xifres absolutes (un màxim de 6.128 el 2019) com relatives (el 10,3% de les entrades el 2019).

1. En aquest treball els fluxos migratoris entre la ciutat de Barcelona i l'estranger són analitzats a partir de les dades de l'Estadística de variacions residencials (EVR). Aquesta font estadística recopilada per l'Institut Nacional d'Estadística (INE) informa dels canvis de migració, tant interna com internacional, registrats al Padró continu de Població, en un any determinat. Donada la dificultat associada al registre de les migracions, les EVR no són exhaustives, i alguns moviments migratoris són incorporats al padró com a altes per omissió o baixes per inscripció indeguda, i no figuren en els registres de l'EVR. Per una raó similar, les dades anteriors al 2004 no es presenten en aquest treball, ja que aquells moviments migratoris que venien de l'estranger es registraven com a altes per omissió, per provenir de fora del sistema estadístic. Aquest seguit d'inconvenients poden afectar el volum total dels fluxos registrats, però no tenen perquè incidir en les seves característiques.

Gràfic 1. Fluxos migratoris internacionals. Evolució 2004-2019

Font: elaboració pròpia. Estadística de Variacions Residencials, amb dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

Pel que fa als orígens, agrupats per continents de naixement –s'ha distingit entre l'antiga Unió Europea dels 15 (abans de l'ampliació a l'Europa de l'Est) i la resta d'Europa–, s'observa que tant actualment com des de del 2000 el principal origen dels fluxos migratoris a la ciutat és Amèrica (gràfic 2). L'evolució segueix el mateix perfil que s'ha comentat anteriorment, amb el punt àlgid migratori just abans de la crisi, amb un total de 30.688 entrades el 2006, que han estat superades en els dos darrers anys, especialment el 2019, amb 38.993 arribades. El pes que té sobre el total de migracions internacionals varia seguint

el mateix patró, del 52% el 2006 al mínim del 36% del 2013, per tornar a depassar el 50% el 2019 (el 51,4%). Per tant, a més de la preponderància que s'observa, és el flux més sensible a la conjuntura, i el que acaba determinant l'evolució global. Durant els 16 anys que s'han analitzat se sumen 375 mil altes a la ciutat. Vuit dels quinze orígens més nombrosos són llatinoamericans. En aquest cas la periodització de les entrades és molt diferent, i responen moltes vegades a la dramàtica situació econòmica, política i social del lloc d'origen. Entre aquests, els originaris d'Argentina són els més nombrosos, amb 40.932 altes acumulades, i amb un creixement fort i sostingut durant els darrers anys, fins al punt que el 2019 van representar l'origen principal de les immigracions estrangeres a la ciutat. Entre veneçolans i colombians és palès també aquest fort creixement de les entrades recents, com succeeix entre peruans i hondurenys. En contrast amb això, alguns fluxos com els dels equatorians i bolivians no assoleixen els volums d'entrades de fa una dècada, de les quals en van ser els actors principals.

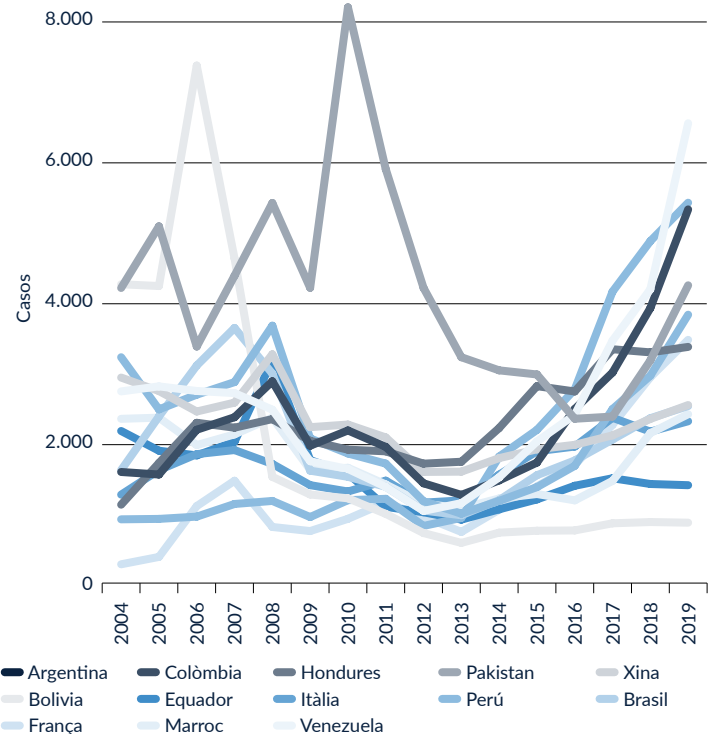
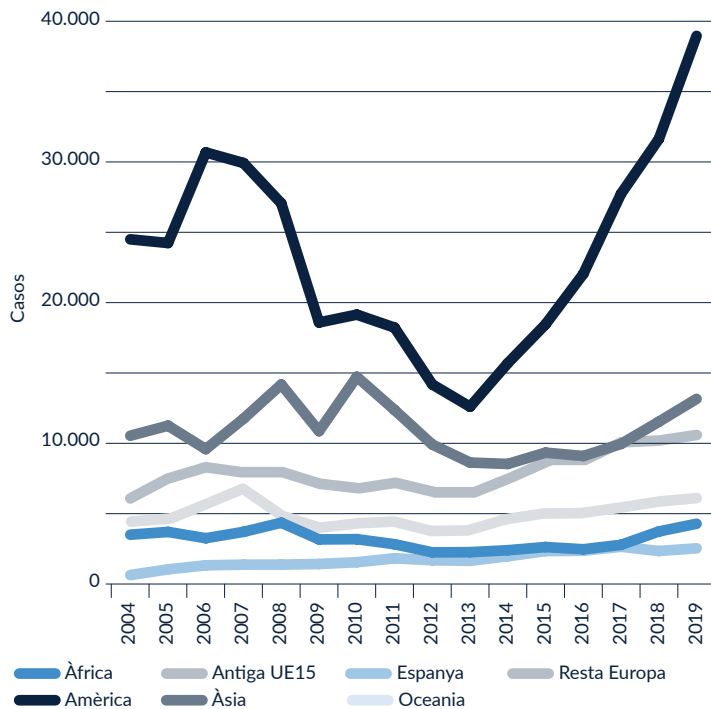
Les arribades d'europaus i asiàtics han estat igualment notables en el període d'estudi, han acumulat 198 mil (un 60% provinents de països de l'antiga UE15) i 175 mil immigracions respectivament. La progressió dels europeus és similar a la dels americans, que assoleix en el cas de la UE15 valors màxims a partir de l'any 2015, amb unes entrades un 25% superiors a les del primer boom. En canvi, el perfil dels asiàtics mostra un endarreriment en relació amb les pautes abans descrites, i és l'any 2010 en què hi ha el punt culminant de les entrades, amb mínims que s'allarguen fins el 2016, i amb una remuntada d'aleshores ençà que no ateny però, els valors més alts constatats anteriorment.

Entre els europeus destaquen els corrents migratoris d'italians i francesos, força constants en l'evolució temporal tot i que també culminen el 2019. En la resta d'origens és remarcat el descens dels romanesos que, si bé destacaven a Catalunya i Espanya durant el *boom* migratori de començaments del mil·lenni, actualment els seus fluxos són poc rellevants. S'observa un increment singular a Barcelona de britànics i irlandesos en els darrers anys. Pel que fa als asiàtics, pakistanesos, xinesos i indis l'any 2019 recuperaven el nombre d'entrades, tot i que en els dos

primers casos encara eren molt inferiors a les registrades anys enrere.

Finalment, les altes d'africans tot i que molt menys substancials des d'un punt de vista quantitatiu, segueixen una tendència similar i se situaven el 2019 al mateix nivell que l'any 2008. Són fluxos que provenen principalment del Marroc, un 55%, o de la resta dels països de la ribera sud del Mediterrani (assolint el 70%, si hi sumem algerians, egipcis i tunisians).

Gràfic 2. Fluxos migratoris internacionals. Evolució 2004-2019

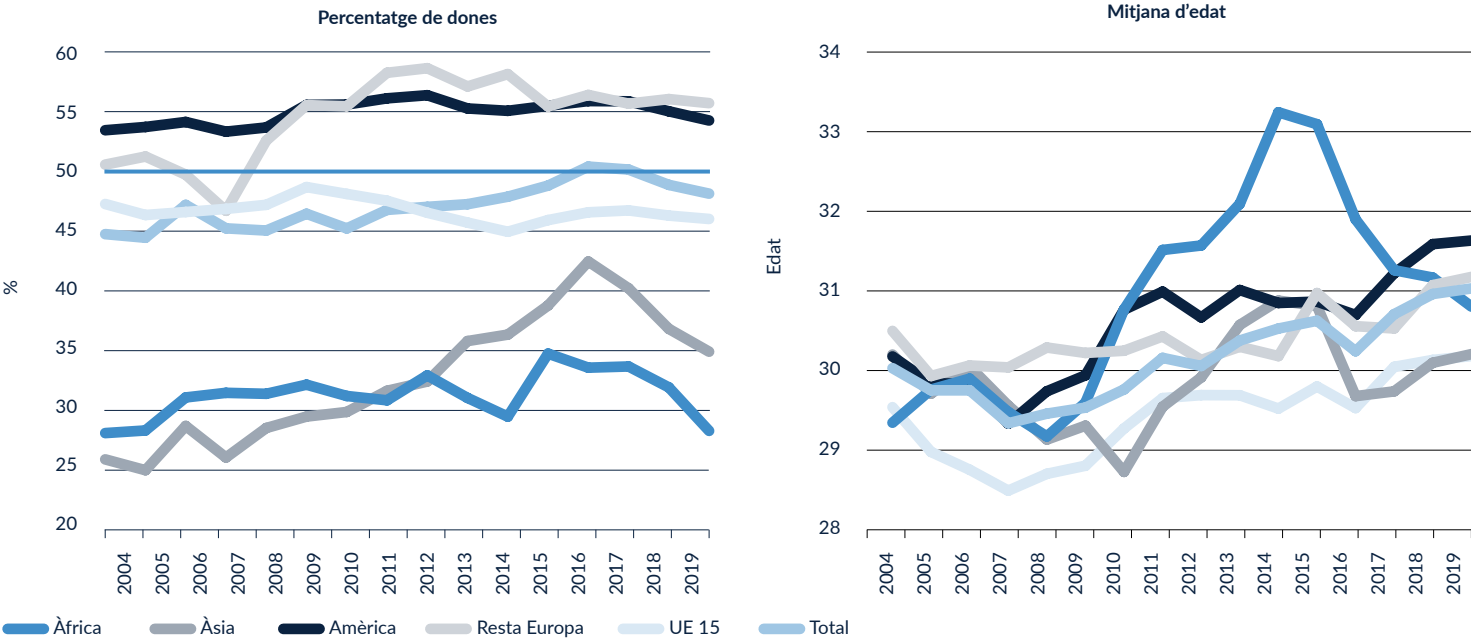

Font: elaboració pròpia. Estadística de Variacions Residencials, amb dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

Pel que fa al perfil, segons sexe i edat, en general la crisi, a part de fer incrementar les sortides i fer disminuir les entrades, també va modificar-ne les característiques, sobretot entre aquells col·lectius que van apostar per romandre al país i endegar processos de reagrupament familiar. Aquelles poblacions tradicionalment més masculinitzades podien, durant la crisi, incrementar el nombre de població femenina. El mateix va succeir amb les edats: en alguns casos van poder incrementar el nombre de menors, en d'altres les edats més adultes. Les migracions americanes, en el conjunt continental, són les que menys variacions presenten quant a la composició per sexe, les dones segueixen essent indiscutiblement

capdavanteres. En canvi, en el cas dels africans i asiàtics en què predominen els homes, s'observa un descens de la masculinització d'aquesta població, especialment entre els asiàtics fins l'any 2016, dinàmica que reverteix amb la represa recent dels fluxos. Si tenim en compte l'edat mitjana, a la primera dècada de segle, aquesta es trobava per sota dels trenta anys i sense que hi hagués gairebé diferències per raó d'origen, i eren els migrants de l'antiga UE15 els que tenien els perfils més joves. L'evolució, en aquest camp, està marcada per la diversificació i el creixement de l'edat mitjana, que se situa durant aquest període en 31 anys, i amb profundes disparitats pel que fa als orígens (gràfic 3).

Gràfic 3. Característiques per sexe i edat dels fluxos migratoris. Evolució 2004-2019

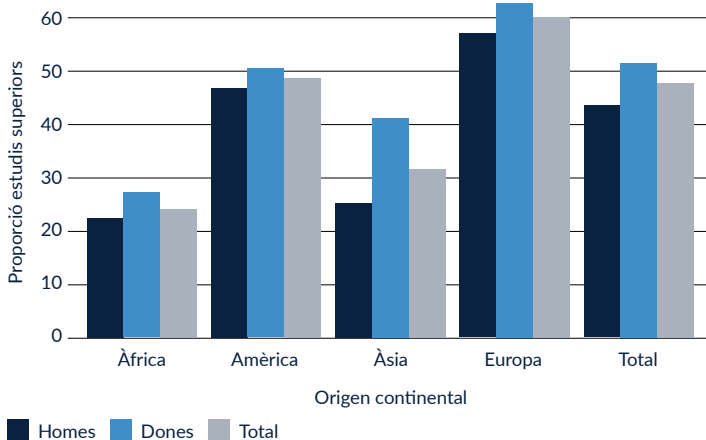

Font: elaboració pròpia. Estadística de Variacions Residencials, amb dades de l'Institut Nacional de Estadística (INE).

El descens de la immigració durant l'època de crisi està acompanyat per un increment elevat de l'edat mitjana entre africans i asiàtics, a causa d'una entrada menor de joves.

En darrer terme, i utilitzant dades del Registre continu de Població, coneixem el nivell d'estudis de les altes per immigració des de l'estranger a la ciutat de Barcelona. La disponibilitat d'aquesta variable és recent, i per això no s'aporta la perspectiva temporal. Les dades de l'any 2018 mostren que fins el 47,7% dels immigrants arribaven amb estudis superiors, valor prominent si considerem que a Espanya, el nivell més elevat d'instrucció a la franja d'edat dels 25 als 29 anys l'assoleix el 46,4% de la població, i només el 29,2% entre els majors de 16 anys. Aquests percentatges són més elevats entre les dones (51,7%) que entre els homes (43,7%), i amb evidents diferències segons l'origen continental (gràfic 4).

Gràfic 4. Proporció d'immigrants internacionals amb nivells d'estudis superiors, agrupats per continents, 2018

Font: elaboració pròpia. Registre continu de població de Catalunya, amb dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

En conseqüència, els valors màxims s'observen entre els immigrants europeus (60,1%) i americans (48,9%), mentre que africans i asiàtics els valors són inferiors a la mitjana (24,2% i 31,5% respectivament). Les dones tenen un nivell d'educació superior sigui quin sigui el seu origen, essent entre els asiàtics on la distància entre homes i dones és majúscula (41,2% de les dones i un 25,2% entre els homes). La disparitat entre orígens específics és molt alta. Entre els fluxos més destacats, els pakistanesos i els hondurenys mostren percentatges d'estudis superiors molt reduïts, amb el 9,2% i 12,6% respectivament. A l'altre extrem se situen els mexicans, el 77,5% amb estudis superiors així com els francesos (71%), en ambdós casos amb una presència important d'estudiants de tercer cicle.

3. Pautes residencials a Barcelona de la població nascuda a l'estranger

L'increment migratori s'ha traduït en un augment de la població nascuda a l'estranger, que el 2020 ascendia a les 461.960 persones, que representen un 27,76% del total dels habitants de la ciutat. Si hi afegíssim els descendents d'aquests immigrants, aquest percentatge assoliria la tercera part de la població de la ciutat. Malgrat que degut a la inèrcia del poblament la distribució per grans orígens continentals de la població immigrada resident a Barcelona (gràfic 1) podria semblar que no ha variat substancialment en la darrera dècada, s'ha de dir que també s'ha notat el pes dels darrers fluxos migratoris a nivell de nacionalitats concretes, especialment les més representades de la segona onada del nou mil·lenni, que fan variar alhora la proporció que representen en el conjunt de la població de cada barri, així com les característiques per sexe i edat d'aquests veïns, i depèn tant de les múltiples estratègies migratòries

com del metabolisme demogràfic del barri corresponent. Juntament amb l'augment de la proporció d'immigrants, la pluralitat és la característica fonamental de l'evolució territorial, amb 15 diferents orígens nacionals que es reparteixen el primer lloc als 73 barris de Barcelona, tan dispers com Argentina (a Gràcia i a 16 barris més), Pakistan (a El Raval i a 3 barris més), el Marroc (a Torre Baró i a 2 barris més), França (a Pedralbes i a 2 barris més), Estats Units (a les Tres Torres) o Rússia (a Diagonal Mar i Front Marítim del Besòs), com es pot observar al gràfic 2.

D'aquesta manera, a l'engròs, la distribució dels oriünds llatinoamericans, població majoritària tant al 2010 com al 2020 a la Ciutat Comtal –227.338 residents–, ens pot semblar la mateixa, essent l'argentina la que tant aleshores com ara ocupa el primer lloc amb poc més de 30 mil residents el 2020, i n'encapçala el rànquing a 17 dels 73 barris de Barcelona, amb el barri de Gràcia capdavanter; la segona procedència, que frega els 28 mil habitants és la peruana, i que representa el primer origen a 15 dels barris barcelonins (al capdavant hi ha La Sagrera i el Camp de l'Arpa del Clot), i la tercera procedència és la població d'origen colombià amb 26.534 veïns, que predominen a dos barris barcelonins (El Guinardó i la Vall d'Hebron). I, amb tot, l'any 2020 emergeixen amb força nacionalitats abans gairebé absents com els veneçolans que, amb quasi 25 mil residents, ja són la primera nacionalitat a 7 barris barcelonins (la Sagrada Família ocupa el primer lloc), o els hondurenys, que encara que tinguin menys població –al voltant dels 15 mil–, gràcies a la seva concentració ja són la nacionalitat més representada a 4 barris (Horta, Porta, les Roquetes i el Verdun). Però fins i tot entre els argentins que, com sabem, han estat una de les migracions

més antigues a Barcelona i d'aquí ve la transversalitat que tenen en els diferents barris, és una migració marcada pels accidents del seu propi país (els refugiats de les dictadures dels anys setanta van ser els pioners, mentre que ja al segle XXI és necessari recordar el *corralito* el 2001 com una d'aquestes fites), cal observar-hi també la composició variada en relació amb les edats d'aquesta població perquè ens doni una pista de quins trets estan canviant. L'augment de les persones de més de 64 anys dins aquesta població fins arribar a un percentatge del 8,9% al darrer any ens indica l'existència tant dels antics fluxos migratoris com de la migració recent vinculada a l'expulsió per les polítiques neoliberals de Macri.

La resta d'orígens es caracteritza per l'heterogeneïtat. Els 111.956 europeus que resideixen a la ciutat ocupen el segon lloc, el 64,7% són de l'Europa Occidental, amb 72.422 residents, i que tenen una llarga tradició a la ciutat, en aquests moments encapçalats per italians –21.490– i francesos –17.505–, seguits dels 8.288 britànics –8.288– i dels alemanys –7.423–, els trobem tant agrupats a la zona centre de la ciutat, des de la Barceloneta tot seguint pel casc antic i pujant per la Dreta de L'Eixample fins la Vila de Gràcia, com a la part alta, amb una presència important a Pedralbes i al districte de Sarrià - Sant Gervasi. Els europeus orientals –39.534–, presenten una composició heterogènia, encapçalats pels 9 mil russos que estan aplegats a barris benestants com Pedralbes, Sarrià, les Tres Torres o la Bonanova, i també a Diagonal Mar, on són el primer origen, seguidament trobem els romanesos, ucraïnesos i georgians, amb més presència a barris com el Besòs i el Maresme, o Sant Martí de Provençals, en els quals es reflecteix la pitjor situació socioeconòmica que viuen.

Entre els 83.210 veïns d'origen asiàtic, de característiques molt diferents, destaquen els gairebé 24 mil pakistanesos, uns 20 mil xinesos, tot seguit de 13 mil filipins i 8 mil indis. Aquesta varietat n'explica l'àmplia extensió que tenen dins la ciutat, tot i l'alta concentració al barri del Raval, el Gòtic i el Poble-sec en els quals hi conviuen majorment pakistanesos, filipins, bangladeshians i indis, s'accentua la concentració d'aquest grup al barri del Besòs i Maresme (Districte de Sant Martí), on la població originària del Pakistan representa a tres de cada quatre asiàtics, tot seguit de la població nascuda a la Xina.

Per acabar, els 30.372 africans, encapçalats pels 19 mil veïns nascuts al Marroc, s'agrupen als barris més pobres de la ciutat tant a Ciutat Vella, Ciutat Meridiana, Torre Baró i Vallbona del districte de Nou Barris com en els de la Trinitat Vella, Baró de Viver i a la part alta del barri de Sant Andreu al districte homònim.

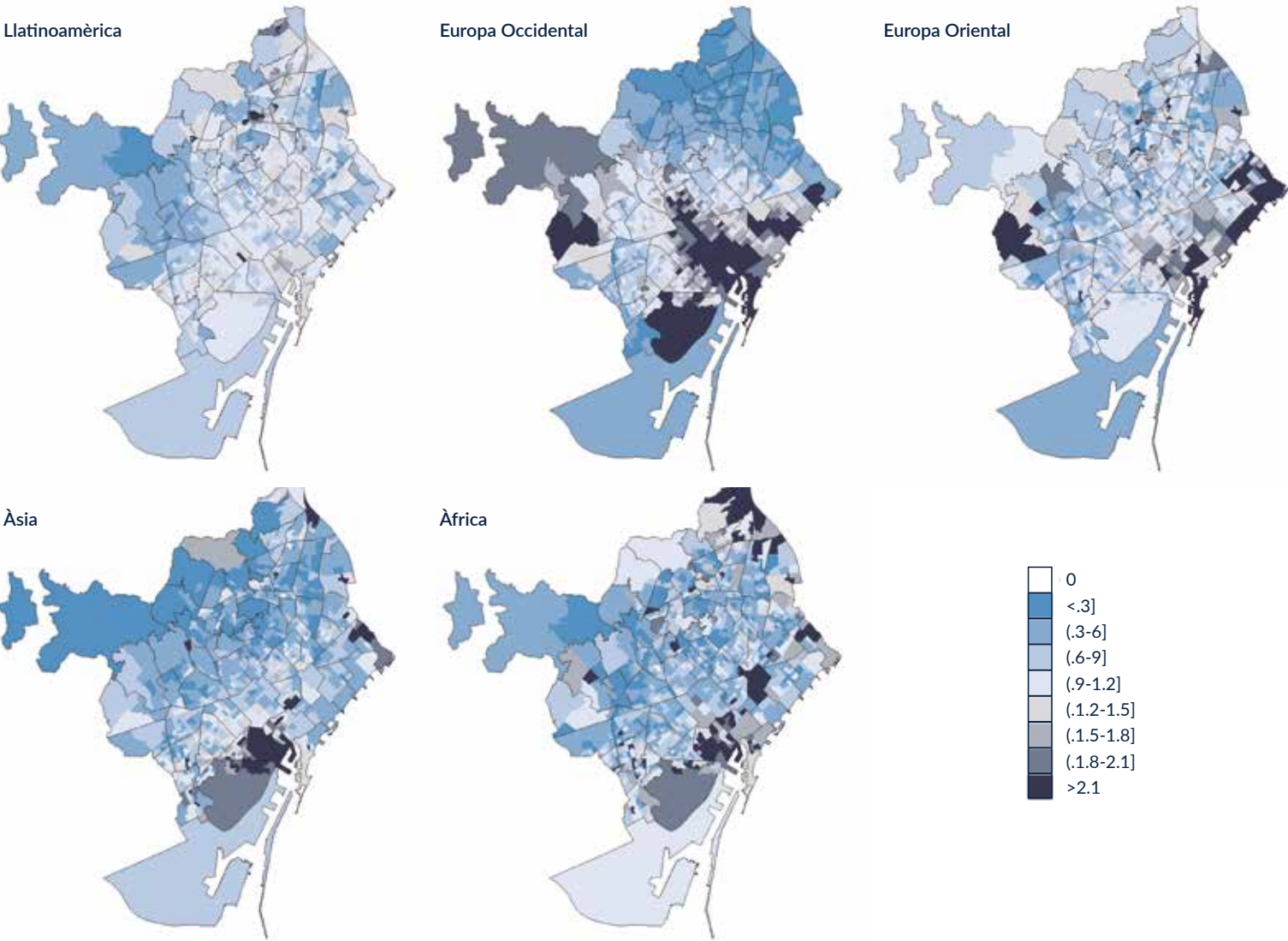
Per barris, la zona centre que històricament ha sigut la receptora i filtre de la població immigrada a Barcelona és la que mostra els percentatges més alts de població nascuda a l'estranger, el Gòtic amb el 67,2% –14.498 veïns oriünds de l'estranger–, El Raval amb el 60,9% –29.266–, o Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera amb el 53,2% –7.023–, aquests són els barris en els quals els immigrants superen més de la meitat de la població que hi habita (figura 1). En el pol oposat es troben barris com Canyetelles, amb només el 10,3%, la Font d'en Fargues amb el 12% o Sant Andreu i les Tres Torres amb poc més del 14%.

A tots els barris de la ciutat ha crescut la proporció de població resident nascuda a l'estranger durant la darrera

dècada, però en alguns s'hi ha triplicat la població com és el cas de Torre Baró, o duplicat com Can Peguera, Baró de Viver, Porta o la Marina del Prat Vermell. Mentre que els barris que menys han crescut –que se situen just per sobre del 10%–, és perquè ja estan saturats i perquè l'estructura d'edat de la població del barri era poc propensa perquè es dugués a terme una renovació de la població, és el cas del Turó de la Peira, El Putxet i el Farró o el Bon Pastor.

El volum de població immigrada expressat en el percentatge global ja no pot copsar, com passava als inicis de la migració, l'impacte territorial que té: hi ha percentatges semblants que amaguen orígens molt diversos, de vegades polaritzacions, de vegades diversitat ponderada, i perfils socioprofessionals i usos del territori molt diferenciats, o estructures familiars corresponents a fases migratòries dispars, fins i tot quan parlem d'un mateix origen. D'aquesta manera, el creixement de la migració a l'eix Besòs, per exemple, va trigar en comparació amb el del centre històric, i que s'ha nodrit tant de la migració procedent directament de l'estranger amb la presència de fluxos nous, com de la que provenia d'altres barris de la ciutat, i destaca, això sí, pel perfil més familiar que té, amb major proporció de dones i infants de grups que, com el Pakistan, a Ciutat Vella s'havien caracteritzat per un perfil molt decantat cap als homes i joves pioners d'aquests moviments. Mentre que el centre aglutina una barreja de població treballadora en la qual hi destaquen filipins o pakistanesos, per exemple, els primers amb un 60,7% de dones i els segons tan sols amb un 23,3%, hi ha altres orígens com francesos o anglesos en els quals hi trobem tant estudiants com professionals residents lligats a la gentrificació del barri.

Figura 1. Distribució de la població nascuda a l'estranger segons els grans conjunts continentals. Secció censal, Barcelona, 2020

Font: elaboració pròpia. Padró continu de Població, 2020 (INE).

gènere i de nivell d'instrucció. No és cap sorpresa si diem que al conjunt de la ciutat el perfil de la població nascuda a Espanya es caracteritza pel seu envelliment –el 27% de la població és major de 64 anys–, amb una mitjana d'edat de 46 anys, mentre que la població immigrada de l'estranger mostra un perfil jove que està en edat activa, amb només el 6% major de 64 anys, i 38 anys d'edat mitjana.

La proporció més elevada de població envellida autòctona no es concentra, com fa només una dècada, en els barris que formen part de Ciutat Vella, especialment en el Raval, encara que aquesta sigui la imatge que tenim ficada al cap: ara és la característica dels barris on fins fa poc es concentrava la població arribada els anys seixanta i setanta, com són els districtes de Nou Barris o Horta i Guinardó, amb un terç de la població autòctona per damunt dels seixanta quatre anys, i també d'altres com l'Eixample o l'antiga vila de Gràcia amb un 30%. Com que les dones són més longeves que els homes, els districtes més envellits també destaquen per una proporció més elevada de dones.

Si parem esment en el patró dels dos primers districtes, a part de la major proporció de persones grans autòctones, es pot veure que el perfil pel que fa a l'edat dels immigrants internacionals no es concentra clarament en el grup més jove de 25 a 34 anys, en canvi sí que succeeix a altres districtes com Ciutat Vella, en el qual el grup de 35 a 40 anys en el cas dels homes i una mica menys en el cas de les dones el supera o comparteix el protagonisme amb l'esmentada franja inferior. És una situació que veiem repetida a Sant Martí, Sant Andreu i, en menor mesura, a les Corts: una pista que ens parla de nuclis familiars d'immigrants nascuts a l'estranger, que correspon tant

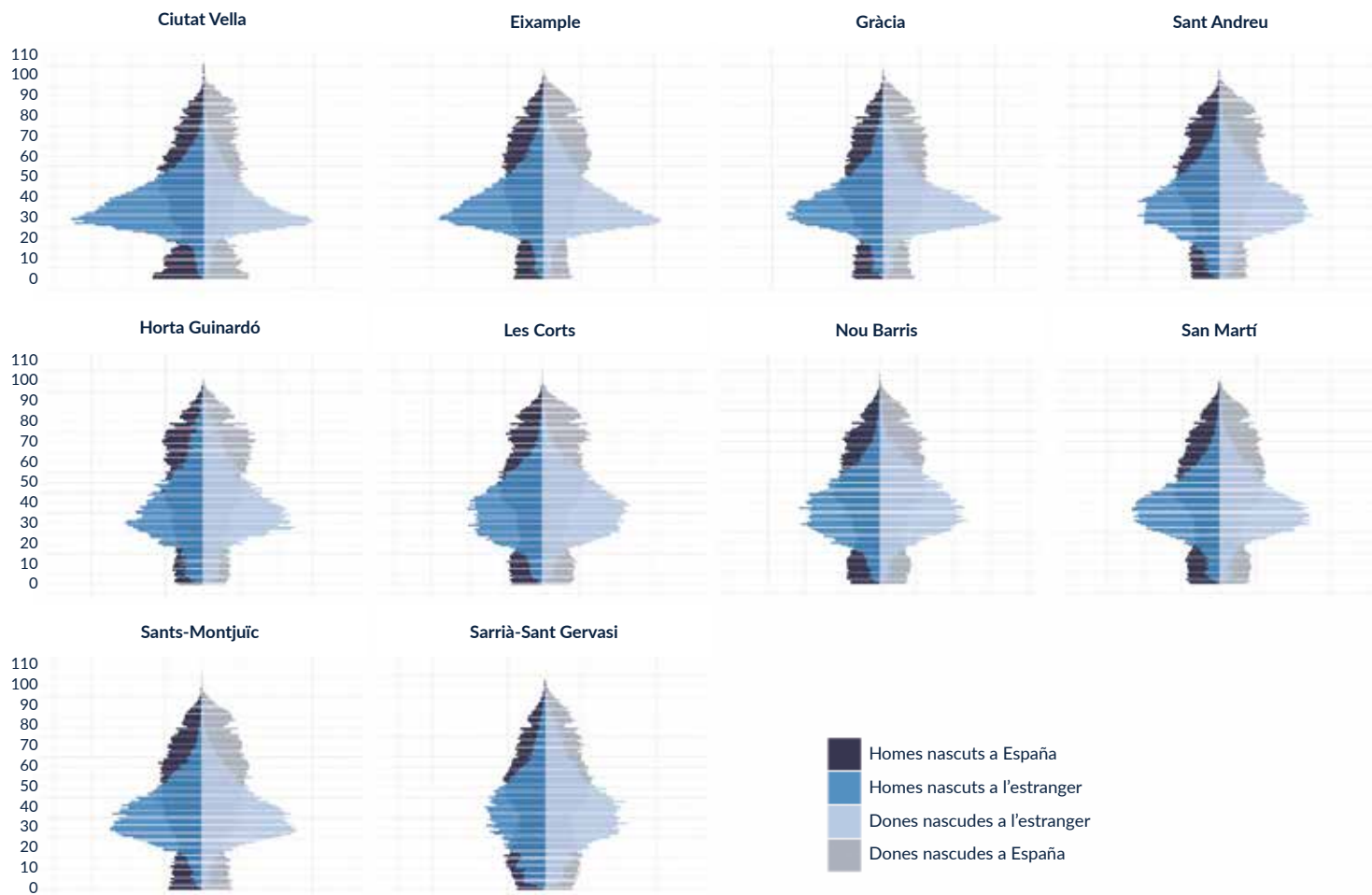
al creixement de la població vinguda directament de l'estranger com aquella que s'ha mogut dins de la ciutat.

La distribució segons el sexe de la població immigrada és el segon element distintiu d'alguns districtes, que va cap a la clara masculinització de la població dels residents oriünds de l'estranger que trobem a Ciutat Vella –exceptuant-ne la població filipina–, a la qual hi podríem contraposar la feminització d'altres districtes –especialment aquells on hi predomina la població d'origen llatinoamericà–, com Gràcia o l'Eixample, però també Sarrià - Sant Gervasi.

Finalment, si ens fixem en l'estructura per edats, concretament en la població jove entre 25 i 34 anys pel que fa al lloc de naixement i el nivell d'instrucció que tenen, als diferents districtes, poden trontollar alguns estereotips adquirits sobre la població immigrada i sobretot adonar-nos de la importància que tenen les generacions més joves. Els nascuts a l'estranger que el 2020 tenien entre 25 i 34 anys, i que per tant havien nascut entre 1986 i 1995, els coneguts com a *millennials*, representen ja més de la meitat d'aquesta generació (gràfic 6a) a 6 dels 10 districtes de la ciutat. El cas més extrem és el de Ciutat Vella que té un 82,2% del total d'efectius en aquest grup d'edat. Les relacions intergeneracionals esdevenen inevitablement doncs, relacions interculturals, en aquest cas amb l'evident fractura entre nadius digitals –majoritàriament immigrants– i analògics –majoritàriament autòctons–.

Si parem esment en el pes que tenen els estudis superiors (gràfic 6b), podrem desfer molts tòpics: tot i que la migració internacional que arriba a Barcelona s'ocuparà preferentment en un mercat fortament segmentat en el sector dels treballs no qualificats, els joves d'aquestes

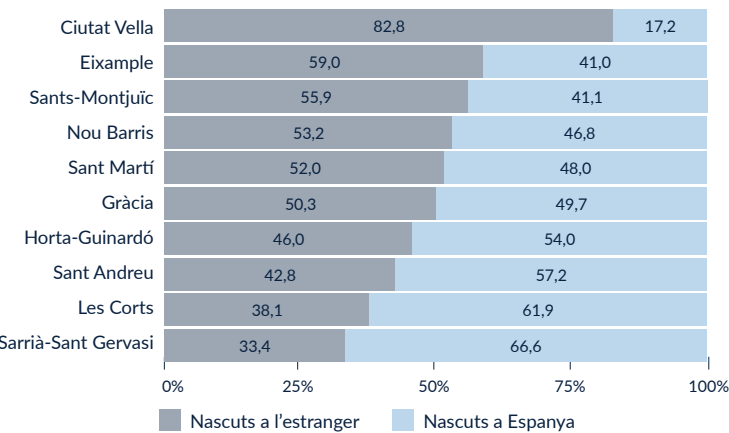
Gràfic 5. Piràmides de població per sexe, edat i lloc de naixement de la població per districte. Barcelona, 2020

generacions nascuts a l'estranger i, particularment, les generacions femenines, arriben a percentatges superiors a la meitat dels seus efectius, no només en general, sinó que sobrepassen els joves autòctons. És en els barris més desfavorits en què els percentatges d'immigrats joves

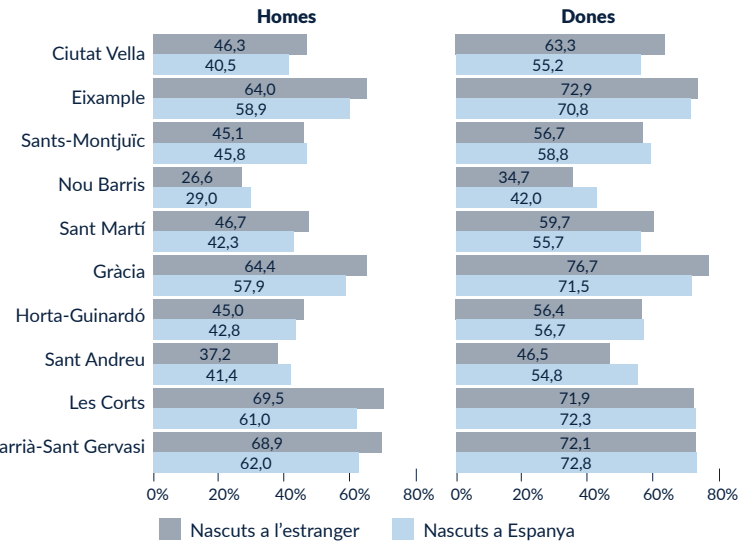
amb estudis universitaris disminueixen i se situen per sota dels nivells –també relativament baixos– dels joves autòctons de la mateixa generació. En són exemples Nou Barris en què només el 26,6% de la població masculina immigrada té estudis superiors, en comparació amb el

Gràfic 6a. Percentatge de població immigrada entre els joves (25-34 anys) per districte. Barcelona, 2020

Font: elaboració pròpia. Padró continu de Població, 2020 (INE).

Gràfic 6b. Percentatge de joves (25-34 anys) amb estudis superiors per sexe i lloc de naixement per districtes. Barcelona, 2020

Font: elaboració pròpia. Registre continu de Població de Catalunya, amb dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

29% dels autòctons, i Sant Andreu amb un 37,2%, i un 41,4% de les generacions masculines respectivament. Si observem detalladament els barris pel que fa als diferents orígens nacionals aquestes disparitats es fan extremes, i no només és a causa de tenir en compte la població europea seleccionada pel nivell d'instrucció elevat que té. És aquesta una raó més per la qual hauríem de revisar la nostra mirada sobre la població migrada a la Ciutat Comtal, i especialment sobre el futur d'aquesta població.

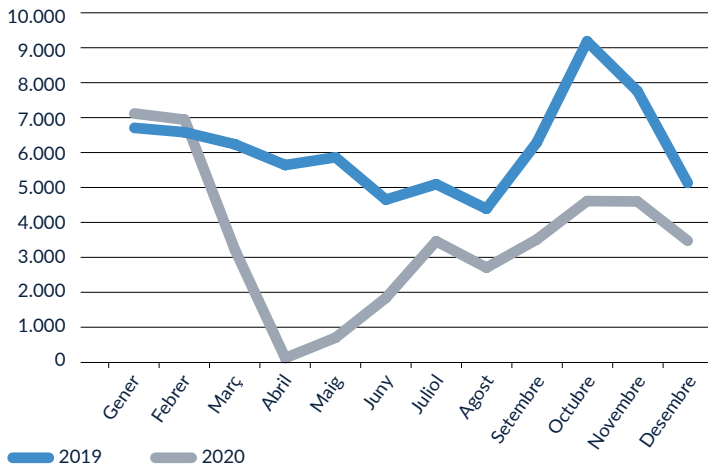
5. Primers impactes de la covid-19 a les migracions a Barcelona: Post-escriptum

5.1. Migracions internacionals: caiguda conjuntural

La publicació el 15 de juny de 2021 de les dades corresponents a les Estadístiques de Variacions Residencials de 2020 ens ha permès en el darrer moment incorporar aquest breu apartat sobre el primer impacte de la covid-19 tant en les migracions internacionals com en la mobilitat interna (gràfic 7).

Quant a les migracions internacionals, el primer efecte esperable ha estat l'estrepitosa caiguda de les altes procedents a l'estranger des que el 16 de març es decidís tancar les fronteres espanyoles com a mesura preventiva per l'avanç de la pandèmia (gràfic 7). Així, la pèrdua total del 2020 respecte de l'any anterior ha estat del 42,3 %, passant de les poc més de 73.000 altes a les 42.000. La recuperació progressiva des del maig de 2020 ha seguit l'estacionalitat d'aquests fluxos (amb màxims a l'octubre, però mantenint nivells sempre per sota). En termes tant relatius com absoluts, l'origen continental que més ha acusat la davallada ha estat el protagonista del boom llatinoamericà,

Gràfic 7. Evolució de les migracions internacionals arribades a Barcelona. Evolució mensual, 2019-2020

Font: elaboració pròpia. Estadístiques de Variacions Residencials, 2019 i 2020 (INE)

amb un descens del 46,5 % i 18.134 altes menys, fet que no ens ha de sorprendre tenint en compte la cancel·lació dels vols transatlàntics. Per la mateixa raó, però amb menys volum, han caigut els fluxos procedents de l'Àsia en un 46,5 % (majoritàriament xinesos, indis i pakistanesos). Per contra, la relativament baixa caiguda dels europeus en un 28,9 % amaga un increment dels fluxos britànics (1.679 altes el 2020 per les 1.529 de l'any anterior), que no descartem que correspongui a empadronaments de persones que ja residien a la ciutat comtal.

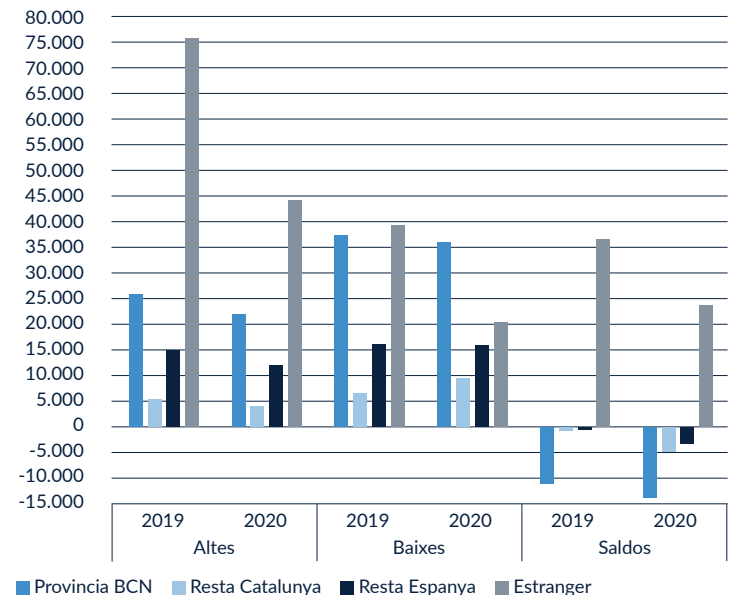
5.2. Migracions internes: l'espectre de l'èxode cap a les àrees rurals

Una de les narratives que més fortuna ha tingut ha estat la de considerar que la covid-19 hauria marcat un canvi de tendència en les migracions internes, amb el fenomen nou de la sortida massiva de Barcelona cap a municipis

més petits, sobretot els que anomenem d'entorn rural. Escapar de la duresa del confinament i gaudir d'entorns més amigables, mesurats tant en espai de l'habitatge com en paisatge, així com l'extensió del teletreball, han estat les causes principals per a aquesta interpretació.

Efectivament, durant l'any 2020 s'han produït més sortides de Barcelona ciutat dirigides a la resta de Catalunya i d'Espanya que entrades, amb un saldo negatiu de 23.387 baixes per damunt de les altes (gràfic 8). Entre aquestes baixes, el pes més gran ha correspost als que s'han produït dins la pròpia província de Barcelona, amb 14.294 baixes de saldo, seguides de municipis de la resta de Catalunya, amb

Gràfic 8. Evolució recent del moviment migratori. Barcelona. Evolució 2019-2020

Font: elaboració pròpia. Estadístiques de Variacions Residencials, 2019 i 2020 (INE).

un saldo negatiu de 5.242 persones; també hi destaquen els fluxos dirigits a municipis de menys de 10.000 habitants: 9.941 baixes per tan sols 3.447 altes, amb un saldo negatiu de 6.494 persones amb els municipis menors dins de Catalunya. Amb tot, volem fer dues consideracions: part d'aquestes baixes poden correspondre a la decisió d'empadronar com a primera residència la segona residència; en segon lloc, és que, encara que s'hagi efectuat una compra real d'habitatge, el romandre en aquest un cop tornats a la normalitat és una qüestió que dependrà molt del cicle de vida i de l'adopció del teletreball, cosa que no sembla tan clara. Per aquesta raó, ens inclinem per rebaixar les expectatives sobre grans canvis de tendència que semblen haver il·lusionat a més d'un.

6. Nota final: impacte de la covid-19, una visió prospectiva

Les nostres categoritzacions bàsiques que classifiquen la població pel lloc de naixement o per la nacionalitat, edat i sexe a diferents escales territorials dins la ciutat són útils per fer una foto fixa i captar una instantània –una mica borrosa, ja que tota categoria simplifica la complexitat–, però resulten inadequades per entendre la fluïdesa, la transformació a diferents velocitats dels individus, així com de les generacions, de comunitats i de l'ocupació que en fan del territori els residents d'un barri, i encara menys per entendre les interaccions que es creen entre ells, que són l'essència del veïnatge. El perill és que tots plegats, inclosos els gestors de la ciutat, seguim abraçant el fenomen migratori com si fos una foto fixa antiga feta sovint de clixés –positius i negatius–, incapacitats per comprendre el que realment succeeix ni tampoc les demandes d'una població igualment líquida en la seva mutabilitat.

Precisament les interaccions socials que es donen entre la població nascuda a l'estranger i la població autòctona o la seva absència pot ser un indicador de la cohesió social, més enllà del procés d'integració intercultural, en el qual tant uns com els altres es transformen en exposar-se a la diversitat. En aquest sentit, la imposició del distanciament físic i el confinament que van ser les primeres mesures de prevenció de l'extensió de la covid-19, i sobretot l'impacte econòmic de la pandèmia, ha significat fer una passa enrere que ha restringit sovint aquestes relacions tan sols a les persones que compartien un habitatge, en general a la pròpia comunitat de referència. La dependència de les xarxes familiars i socials de la pròpia comunitat ha propiciat l'encapsulament i que es giresin l'esquena als uns als altres involuntàriament. La concentració de la població immigrada en ocupacions d'alt risc, ja sigui perquè eren essencials –des dels treballs de cura de gent gran a la missatgeria–, o perquè es van veure afectades per l'aturada forçosa, juntament amb l'augment en l'ús del transport públic i unes condicions d'habitatge més precàries, ha fet que aquesta població s'hagi exposat més al contagi malgrat que la seva estructura per edats més jove els protegia, a part d'això també ha fet créixer la bretxa de la desigualtat respecte a la població autòctona, sobretot de la població africana i sud-asiàtica. En sentit contrari, si bé va disminuir dràsticament la migració internacional, fins al punt de frenar-se en sec durant les primeres onades de la pandèmia, la mortalitat a edats avançades ha accelerat el metabolisme demogràfic dels barris i ha disminuït encara més la proporció d'autòctons, i això ha provocat l'augment automàtic de la que representa la població immigrada, sense que hi hagin hagut noves aportacions migratòries.

La situació de les empleades domèstiques d'origen migrant en temps de la covid-19: diagnòstic i perspectives¹

Sònia Parella Rubio^a

Paraules clau: dones migrants, treball de la llar i de cures, crisi de les cures, covid-19

El treball de la llar i de cures remunerada ha estat i continua sent un sector especialment desregulat, amb un nivell de protecció quant a drets socials i laborals manifestament inferior a la resta de sectors, sotmesa a condicions salarials i laborals clarament discriminatòries i amb un índex d'informalitat molt elevat. Es tracta d'un sector fortament segmentat, travessat per desigualtats de gènere, de classe i etnicoracials. No hi ha dubte que la pandèmia causada pel coronavirus (covid-19) ha posat en relleu la importància de les cures per a la sostenibilitat de la vida i l'escassa visibilitat, valoració i reconeixement que té aquest sector en les nostres societats. Aquest article se centra en les empleades domèstiques d'origen migrant, moltes de les quals es troben en situació administrativa irregular i, per tant, inserides dins de l'economia informal. S'analitzen els impactes que està tenint el tipus de regulació d'aquesta activitat sobre les condicions de vida i l'accés a drets de les treballadores domèstiques d'origen migrant. El text acaba amb un apartat de recomanacions per reconèixer i dignificar aquesta feina, amb un especial èmfasi al paper de l'Administració local.

1. Introducció: les cures en temps de múltiples crisis

El treball de la llar i de cures remunerada ha estat i continua sent un sector especialment desregulat, amb un nivell de protecció quant a drets socials i laborals

1. Aquest article és una versió més extensa del text: PARELLA RUBIO, S. "El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19". Anuario CIDOB de la Inmigración 2020 (2021), pp. 102-114.

a. Departament de Sociologia, CER-Migracions, Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). sonia.parella@uab.cat

manifestament inferior a la resta de sectors, sotmesa a condicions salarials i laborals clarament discriminatòries i amb un índex d'informalitat molt elevat. Es tracta d'un sector fortament segmentat, travessat per desigualtats de gènere, de classe i ètnicoracials. No hi ha dubte que la pandèmia causada pel coronavirus (covid-19) ha posat en relleu la importància de les cures per a la sostenibilitat de la vida i l'escassa visibilitat, valoració i reconeixement que té aquest sector en les nostres societats.

El sociòleg Alain Touraine (2020) va afirmar en una entrevista que “aquesta crisi empenyerà cap amunt els cuidadors”. En realitat, el que ha provocat la crisi sanitària ha estat tensar fins al límit les costures entorn de les cures; és a dir, aprofundir, encara més, si cap, l'anomenada “crisi de les cures”. Per això, per tal de diagnosticar la situació del treball de la llar i de cures i avançar cap a un nou model de cures més just i igualitari, cal separar analíticament totes dues “crisis” i reflexionar sobre els seus respectius abastos en tots dos sentits, tant des de la perspectiva de qui proveeix com de qui rep les cures.

Aquest article se centra en les dones d'origen migrant que proveeixen les cures, algunes de les quals es troben en situació administrativa irregular i, per tant, inserides dins de l'economia informal. Són treballadores que s'enfronten a la vulneració tant dels seus drets laborals com, en molts casos, d'altres drets fonamentals (discriminació, assetjament sexual, tràfic de persones, etc.). Les dones d'origen migrant es concentren, no únicament, però sí especialment, en aquells segments més invisibilitzats i precaritzats, de manera que hi conflueix l'encreuament

entre els efectes de la desprotecció laboral inherent a aquests sectors i les implicacions de la legislació d'estrangeria. Al llarg d'aquestes pàgines s'aborda el treball de la llar i de cures remunerada que preveu la categoria de les persones “empleades de la llar”, ja sigui en l'economia formal o en la informal, cosa que exclou les treballadores en serveis d'atenció domiciliària, geriatria i altres serveis vinculats al sector del treball de les cures, que s'inscriuen en el Règim General de la Seguretat Social i que gaudeixen d'un conveni col·lectiu que en garanteix els drets.

1.1. Sobre la crisi sanitària

No hi ha dubte que els perills actuals als quals ens enfrontem, com ara la covid-19 o l'impacte del canvi climàtic, i que s'ha estès per tot el planeta a una velocitat incontrolable, obren un horitzó de riscos universals de caràcter global i escassament predictable. Aquesta situació, lluny de sorprendre, és present a les anàlisis d'autors com ara el sociòleg alemany Ulrich Beck (1986), teòric de la societat del risc. Segons la tesi central de l'obra de Beck, elaborada a mitjans dels anys vuitanta, amb l'adveniment de la modernitat avançada o reflexiva, el risc es “democratitza”, en el sentit que passa a afectar de manera inesperada persones i grups que fins al moment havien mantingut unes condicions vitals percebudes com a estables i més o menys “segures”.

Tanmateix, Joan Tronto (2020), des d'un angle feminista, ens recorda que la major part de les anàlisis que se centren en aquestes grans crisis globals presenten un biaix destacat, se'n subratllen els efectes en la mesura que colpegen les societats que durant segles han estat considerades el centre del món: Europa i els Estats Units.

Això explicaria, segons l'autora, que la concepció de noves formes de risc que va esgrimir Beck pugui ser considerada limitada, en el sentit de mostrar una mirada etnocèntrica i androcèntrica alhora. I, en aquest sentit, Tronto assumeix el risc i la pèrdua de confiança no tant com a efectes col·laterals de la modernitat, sinó que afirma que allò que provoca el sentiment de més risc és precisament l'absència de confiança. Aquesta afirmació suposa, sens dubte, un canvi radical en la manera de pensar el risc mateix. Per això, com assenyala l'autora, “formar part d'una societat en la qual sentim que tots els individus es cuiden entre si (*caring with*) per identificar i atribuir problemes col·lectius, crea les condicions per reconèixer aquests perills i tractar-los amb més honestat” (Tronto, 2020: 34), de manera que “el risc apareixeria diferent en una societat que estigués organitzada entorn de la referència a la cura” (*Ibíd*, 2020: 33).

De moment, contràriament als pronòstics de Tronto (2020), aquesta crisi sanitària global no s'ha traduït encara en una oportunitat per reivindicar la cura com a part dels valors humans essencials, com a part consubstancial a la vida humana. La pandèmia ha contribuït a incrementar la pressió sobre les persones treballadores al sector de les cures (les empleades domèstiques, les treballadores de residències, les netejadores i les cuidadores a domicili), cosa que ha comportat el reforçament dels patrons d'injustícia i desigualtat. De moment, l'Organització Internacional del Treball (OIT) assenyala, en particular, el sector del treball de la llar i de les cures com una de les més afectades pel risc important de perdre la feina que tenalla els treballadors i les treballadores domèstiques del món, així com per la caiguda dels seus ingressos a causa del

confinament i la manca de cobertura efectiva de seguretat social que caracteritza el sector (OIT, 2020).

1.2. Sobre la “crisi de les cures”

L'enquadrament de la “crisi de les cures”, segons Dowling (2021), cal situar-lo entorn de dos eixos: i) el fet que cada vegada són més les persones que, per edat o situació de dependència, tenen limitada la seva autonomia per dur a terme les activitats bàsiques de la vida diària i no poden resoldre el seu benestar físic, material, emocional i social per si mateixes. Moltes d'aquestes persones no reben prou ajuda i assistència (recursos i accions) necessària per aconseguir-ho; i ii) el fet que les persones que proporcionen la cura a altres persones no tenen la possibilitat de fer-ho de manera satisfactòria i sota condicions dignes i equiparables a la resta d'ocupacions. En definitiva, es produeix una bretxa creixent entre les necessitats de cura i els recursos dels quals es disposa per poder proveir aquesta cura. Aquesta provisió deficitària depèn de com s'articuli el paper de les famílies, les comunitats, el mercat (corporacions i agències, servei domèstic...) i l'Estat.

Hem de tenir en compte que, com qualsevol crisi que es preï, en el cas que ens ocupa:

- No només han de preocupar-nos els efectes, sinó que constitueix un efecte catalitzador d'aquells aspectes que no s'havien tingut en compte abans i que no s'havien resolt de manera satisfactòria. Posar fi a aquesta crisi exigeix transformar les condicions per cuidar i repensar com cal posar de relleu la cura. La devaluació del treball de les cures és màxima quan es tracta de l'atenció a la gent gran, d'acord amb Federici (2013), atès que es

tracta d'una activitat estigmatitzada que no es veu com una reproducció de la força laboral i, en conseqüència, no s'hi atribueix un valor afegit.

- Com que té lloc en un món desigual, no afecta de la mateixa manera totes les persones. Com assenyala Tronto (2020), al llarg de gairebé tota la història de la humanitat, el treball de les cures ha estat relegada a les dones, així com als grups més marginalitzats i exclosos.

En el context actual, des de la perspectiva de la privatització i mercantilització de les cures, el nostre règim de cures se sustenta en una divisió social estructurada a partir de les desigualtats de gènere, classe social, ètnia/raça (Lutz, 2018), sense oblidar l'eix articulador que té a veure amb el *background* migratori (nacionalitat, condició migratòria) (Pérez-Orozco i López-Gil, 2011; Dowling, 2021). El reclutament actiu de dones migrants per part de les forces de mercat ha anat configurant durant les últimes dècades les “cadena global de cura” (Hochschild, 2020), des dels països del Sud Global i d'Europa de l'Est cap al Nord Global, sense que això hagi suposat cap revisió de la divisió sexual de la feina i a costa d'una intensificació de les desigualtats entre les dones en el context de la globalització. Les cadenes globals de cures són cadenes de dimensions transnacionals que es conformen amb l'objectiu de sostenir quotidianament la vida, i en les quals les persones i les llars es transfereixen feines de cures les unes a les altres a partir d'eixos de poder, entre els quals sobresurten el gènere, la classe social, la raça/etnicitat i el lloc de procedència (Pérez-Orozco, 2007: 4).

L'externalització de la cura sense modificar els pilars d'una societat que no assenta les cures en la corresponsabilitat entre els diversos actors socials constitueix una estratègia “d'escapada”, que Emma Dowling (2021) anomena *care fix*. L'autora fa servir aquesta expressió en clara analogia amb el terme *fix*, que encunyen autores com ara la sociòloga Beverly Silver (2003) (anglicisme que remet a la idea de “reparació” o “ajustament”). Per a Silver, *fix* permet designar la manera que històricament ha tingut el capital per esquivar (no resoldre) les successives crisis per mitjà de la instal·lació de capitals en nous espais, la reorganització tecnològica o financera, per tal de sostenir els beneficis del sistema capitalista sense fer-ne trontollar els pilars. En síntesi, el nostre règim de cura, si seguim Pérez-Orozco (2010), es caracteritza per una sèrie de característiques que reforcen el nexa sistèmic cures-desigualtat-precarietat:

- Presenta una responsabilitat social insuficient en les cures (prestacions i serveis públics) i la seva adjudicació a les dones a les llars (treball no remunerat), o bé de manera remunerada mitjançant un mercat globalitzat que garanteix costos laborals baixos. D'acord amb Ezquerro (2018), el règim de cura a Catalunya i en l'Estat espanyol es caracteritza per un escàs desenvolupament històric de les polítiques públiques pel que fa a la cura, que han propiciat una despolitització de la cura i la consegüent “naturalització” de les famílies (eufemisme de dones) com a principals responsables de la seva provisió.
- En la mesura que la cura es mercantilitza, l'accés a la cura depèn de la capacitat econòmica de les persones, de manera que l'organització social de la cura accentua les desigualtats socials.

- En la mesura que s’afavoreix que les persones receptores de les cures siguin les que contracten la persona que les presta, es potencia la precarització i informalització de les relacions laborals, cosa que afecta la força laboral més vulnerable i amb menys poder social de negociació.

2. Els impactes sobre les condicions de vida i l'accés a drets de les treballadores domèstiques d'origen migrant

L'EPA tanca l'últim trimestre del 2020 amb 563.100 persones ocupades en activitats de la llar com a personal domèstic a Espanya, el 88 % de les quals són dones. Si comparem aquestes dades amb el nombre de persones afiliades a la Seguretat Social, a finals de gener del 2021 tenim 382.509 persones afiliades al Sistema Especial per a Empleats de la Llar dins del Règim General (el 95 % d'aquestes altes corresponen a dones), la qual cosa planteja una ràtio aproximada d'un terç d'ocupació en l'economia submergida.

Per al cas de Catalunya i de la província de Barcelona, les dades de la taula 1 mostren les dades generals d'afiliació al Sistema Especial per a Empleats de la Llar amb data 29 de gener de 2021. S'hi registra un total de 57.469 persones afiliades, el 82 % de les quals es troben a la província de Barcelona. Les altes de la província de Barcelona conserven el mateix patró de feminització que per al conjunt d'Espanya: gairebé el 95 % són dones.

Si ens centrem específicament en les altes de persones estrangeres al Sistema Especial per a Empleats de la Llar, per al conjunt de Catalunya les 28.935 altes només representen el 6 % del total d'afiliacions. Per sexe, aquestes

Taula 1. Afiliacions al Sistema Especial per a Empleats de la Llar a Catalunya, per sexe i província (29 de gener de 2021)

Règim General - Sistema Especial per a Empleats de la Llar				
	Homes	Dones	N/C	Total
Barcelona	2.657	44.627	0	47.284
Girona	516	4.065	0	4.581
Lleida	76	1.994	0	2.070
Tarragona	193	3.340	1	3.534
Catalunya	3.442	54.026	1	57.469
Total Espanya	17.049	364.094	8	381.151

Font: Seguretat Social Estadístiques, Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions.

altes suposen el 13 % del total de dones estrangeres afiliades. Per nacionalitats, Hondures acumula un 17 % del total d'afiliacions al Sistema Especial per a Empleats de la Llar a Catalunya, seguida de Bolívia (7,5 %), Romania (7 %), el Marroc (7 %) i l'Equador (3,5 %). La província de Barcelona aglutina el 82 % del total d'afiliacions de persones estrangeres. Del total d'altes a la província de Barcelona, el 93 % són de dones.

De la comparació de les taules 1 i 2 (pàgina següent) es desprèn que el 50 % del total d'altes al Sistema Especial per a Empleats de la Llar a Catalunya corresponen a persones estrangeres. En el cas de la província de Barcelona es manté la mateixa proporció.

Per abordar els impactes de la pandèmia sobre les dones estrangeres empleades al sector, farem servir informació extreta dels manifestos i declaracions que han fet tant els sindicats (CCOO i UGT) com diverses associacions

Taula 2. Afiliacions de persones estrangeres a la Seguretat Social per sexe, règim i província (29 de gener de 2021)

Règim General S. E. E. Llar			Total d'afiliacions			
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Barcelona	1.734	22.001	23.735	203.393	157.387	360.780
Girona	330	2.014	2.344	32.636	19.666	52.302
Lleida	48	937	985	22.523	11.236	33.759
Tarragona	137	1.734	1.871	25.741	16.144	41.886
Catalunya	2.249	26.686	28.935	284.293	204.433	488.727
Total Espanya	9.741	153.828	163.568	1.172.497	873.134	2.045.639

Font: Seguretat Social Estadístiques, Ministeri d’Inclusió, Seguretat Social i Migracions.

defensores dels drets de les treballadores de la llar a tot el territori espanyol a les seves pàgines web, Facebook i declaracions en mitjans de comunicació².

Tot seguit presentarem quins han estat els impactes més rellevants identificats, en funció de si el treball de la llar de cures es duu a terme en l’economia formal o en la informal.

2.1. Manca d’equiparació de drets inherent a la regulació del treball domèstic remunerat a Espanya

Les treballadores que cotitzen a la Seguretat Social en el moment de l’inici de la pandèmia experimenten una clara discriminació en relació amb la resta de treballadors per compte aliè, atès que ni el nivell de protecció ni el de drets són equiparables. El Reial decret 1620/2011, juntament amb

algunes millores establertes al Reial decret llei 29/2012, regula el nivell de cotització actual de les treballadores de la llar, l’acció protectora de l’Estat, les modalitats de contractació, les retribucions mínimes, els descansos i les obligacions de les llars ocupadores.

A partir de l’1 de gener del 2012, i partint d’aquesta regulació, l’anterior Règim Especial de la Seguretat Social per als Empleats de la Llar es constituïa com un sistema especial dins del règim general. Continuar sent un sistema especial suposa diferències entre els drets i el grau de protecció que adquireixen la resta dels assalariats i assalariades: fonamentalment les empleades de la llar no tenen dret a la prestació d’atur i la permanència de la figura del desistiment, la qual cosa permet l’acomiadament lliure, sense haver d’al·legar la causa que el motiva. La regulació mateix establia un període de gràcia fins al 2019, any en què hi havia prevista l’equiparació de drets amb els de la resta de persones treballadores per compte aliè dins del Règim General. Tanmateix, just quan estava a punt d’esgotar-se el termini, una esmena en els Pressupostos

2. Aquestes són les associacions, per ordre alfabètic, l’activitat de les quals ha estat incorporada: Asociación de Mujeres Migrantes Malen Etxea; Asociación Intercultural de Profesionales del Hogar y de los Cuidados (AIPHYC); Grupo Turín: Servicio Doméstico Activo (SEDOAC); Mujeres Migrantes Diversas; Mujeres Pa’lante; Senda de Cuidados; Sindillar/ Sindihogar; Territorio Doméstico, y Trabajadoras no Domesticadas.

Generals de l'Estat del 2018, la 6777, ha posposat la integració de tots dos sistemes fins a l'any 2024.

Segons el Reial decret 1620/2011, les persones empleades de la llar a jornada completa hauran de percebre com a mínim el salari mínim interprofessional (SMI). La jornada completa es basa en 40 hores setmanals i, en cas que el treballador fes menys hores, en percebria la part proporcional. Després de l'increment durant l'exercici 2019 de l'SMI en un 22,3 % i el posterior augment del 5,5 % l'any 2020, se situa en 950 euros mensuals en 14 pagues (xifra que suposa 1.108,33 euros al mes amb prorratge de pagues extres, i per a la jornada per hores, 7,43 euros per hora). La Inspecció de Treball i Seguretat Social (ITSS) ha llançat un pla d'actuació i una campanya de sensibilització la primera fase de la qual ha conclòs el 31 de març de 2021. Aquesta campanya ha consistit a enviar cartes a persones ocupadores, en què se'ls alertava d'irregularitats en la situació salarial o de cotització, oferint-los assistència tècnica i informació perquè procedissin a regularitzar els salaris que es trobessin per sota de l'SMI. El Ministeri de Treball i Economia Social ha informat que a finals d'aquesta primera fase (31 de març de 2021) s'ha aconseguit regularitzar la situació laboral de gairebé 30.000 persones empleades de la llar, xifra que suposa prop d'un 60 % dels casos comunicats. Les dades mostren que la regularització només ha suposat una reducció de la jornada declarada per al 15 % dels casos, la qual cosa significa que per a una immensa majoria ha representat un increment salarial.

Sorprenentment, entre les mesures adoptades pel Govern espanyol arran de l'estat d'alarma, incloses en el Reial decret 8/2020 de 17 de març, de mesures urgents,

en què es regulen els nous procediments de suspensió de contractes laborals, prestacions d'atur, cessament d'activitat d'autònoms i autònomes, etc., no s'hi esmenta aquesta relació laboral de caràcter especial, malgrat haver-se definit el treball de cures remunerada com una activitat essencial. Tanmateix, gràcies a les constants demandes i pressions de les associacions dedicades a lluitar pels drets d'aquestes treballadores, el Govern anuncia, sota el lema "No deixarem ningú enrere", el Reial decret 11/2020, d'1 d'abril, que obre la possibilitat de cobrar un subsidi extraordinari per a empleades de la llar que hagin perdut el contracte laboral i que estiguessin donades d'alta a la Seguretat Social. Aquest subsidi permet percebre fins a un 70 % de la base de cotització, amb un màxim de 950 euros, xifra corresponent al salari mínim de l'any 2020. S'adreça a aquelles treballadores que hagin estat acomiadades a conseqüència de la covid-19 o bé que hagin vist reduïda la seva càrrega de feina. S'exigeix haver estat donada d'alta a la Seguretat Social abans del 14 de març i poder acreditar els perjudicis generats per la crisi.

Davant del fet que milers de treballadores en alta no rebien la prestació, les diverses campanyes i mobilitzacions que va dur a terme el Grup d'Acció Política de Treballadores de la Llar (que aglutina deu associacions i sindicats de treballadores de la llar) fa possible que el Govern anunciï a començaments de juliol del 2020 que el Servei Públic d'Ocupació Estatal (SEPE) es comprometia a accelerar-ne el pagament³. Tanmateix, segons dades publicades

3. Vegeu: "Victoria de las trabajadoras de hogar: el SEPE abonará sus subsidios", El Salto (2 de juliol de 2020). www.elsaltodiario.com/laboral/victoria-de-las-trabajadoras-de-hogar-el-sepe-abonara-sus-subsidios.

per *elDiario.es*, de les 32.000 sol·licituds presentades des que s’obrí el termini (el 5 de maig), només se n’havien admès 17.200 a finals d’agost; és a dir, gairebé la meitat continuava sense resoldre’s⁴. D’acord amb Otxoa (2020), aquesta ineficàcia no s’explicaria tant per les dificultats tècniques associades a la gestió de l’ajut (per exemple, se sap que moltes persones sol·licitadores no constaven en els registres del SEPE, atès que no se n’havien registrat els contractes a la Tresoreria), sinó per la manca de voluntat política i com un mètode d’estalvi en despesa social. D’altra banda, les associacions consideren que l’ajut, que ofereix un 70 % de la base de cotització, resulta insuficient per a una activitat que es caracteritza precisament per exercir-se des d’una enorme precarietat econòmica i, sovint, per no cotitzar des de la seva base real⁵.

De la taula 3 es desprèn que, entre el gener del 2020 i el gener del 2021, el nombre d’altes al Sistema Especial per a Empleats de la Llar a Espanya de persones estrangeres

s’ha vist reduït en gairebé 1500 efectius per a tot Espanya. No obstant això, l’impacte de la crisi sanitària no ha estat tan pronunciat com l’abrupta tendència descendent que observem en el període anterior (2015-2020), que es comentarà en el pròxim apartat. En qualsevol cas, des de la perspectiva de les persones estrangeres, la pèrdua de l’alta a la Seguretat Social no només suposa la falta d’ingressos immediata, sinó que, a més, els acomiadaments situen la persona d’origen migrant (estrangera) en situació de risc de caure en la irregularitat, en aquells casos en què ha de mantenir una feina estable per poder renovar el permís laboral i de residència.

4. Vegeu: “Miles de empleadas del hogar siguen sin cobrar el subsidio de paro: se ha reconocido a 17.200 y otras 14.800 aún están a la espera”, *elDiario.es* (9 de setembre de 2020). www.eldiario.es/economia/miles-empleadas-hogar-siguen-cobrar-subsidio-paro-reconocido-17-200-14-800-espera_1_6209854.html.

5. A més, el procés per sol·licitar el subsidi resulta excessivament complex i poc accessible per a determinats perfils, com a conseqüència, per exemple, de la bretxa tecnològica (cal tenir signatura digital per optar al subsidi).

Taula 3. Evolució de les afiliacions al Sistema Especial per a Empleats de la Llar a Espanya, per sexe i nacionalitat, 2015-2021 (31 de gener de 2021)

	Persones estrangeres			Total d’afiliacions		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
2015	15.202	190.952	206.158	21.827	405.197	427.030
2016	14.348	185.545	199.899	21.503	406.291	427.801
2017	12.738	173.281	186.026	20.580	402.917	423.505
2018	11.453	167.045	178.508	19.330	396.526	415.868
2019	10.494	160.889	171.395	18.238	386.639	404.890
2020	9.680	155.407	165.088	17.205	374.250	391.456
2021	9.741	153.828	163.568	17.049	364.094	381.151

Font: Seguretat Social Estadístiques, Ministeri d’Inclusió, Seguretat Social i Migracions.

Per fer front a la disminució o pèrdua total d'ingressos entre les treballadores que l'han experimentat, amb els consegüents impactes sobre la seva qualitat de vida i les de les seves famílies (tant a Espanya com als països d'origen, quan hi ha familiars dependents de les seves remeses), les pròpies associacions i organitzacions que han emès informes de dones s'han organitzat activament. S'han ofert caixes de resistència o caixes solidàries, així com espais virtuals o grups de *WhatsApp* que assessoren i permeten donar resposta a les demandes i necessitats⁶.

2.2. El treball domèstic remunerat en l'economia informal

El subsidi extraordinari per a empleades de la llar que estiguessin donades d'alta a la Seguretat Social no ha tingut cap efecte per a les persones que treballen en una situació informal i s'han quedat sense ingressos. Es tracta d'aquest prop d'un terç addicional de treballadores que duu a terme aquestes tasques en absència de contracte, moltes de les quals són dones estrangeres en condició jurídica-administrativa irregular i amb escassetat de xarxes de suport.

Les associacions d'empleades domèstiques constaten que s'ha produït molta més pèrdua d'ocupació entre les treballadores de la llar que entre les de cures, atesa la naturalesa de la seva activitat. També s'ha detectat l'aprofitament de la situació de la pandèmia per part dels ocupadors per oferir condicions laborals pitjors a les treballadores "atrapades" dins de l'economia informal, no només quant a condicions laborals, sinó també en termes de salari (per exemple, treballadores internes per 500 euros al mes amb només dues hores lliures a la

setmana, o bé externes a 3 euros l'hora). Algunes de les treballadores internes que cuiden persones adultes grans han vist incrementades les seves jornades laborals i limitat l'exercici del seu dret a poder gaudir de dies lliures. Això ha provocat en molts casos l'aïllament a les cases on treballen, amb el consegüent risc per a la seva pròpia salut, a més d'ansietat i angoixa i la impossibilitat de poder fer la seva pròpia conciliació familiar. En el cas de les treballadores internes, cal tenir en compte que el risc de perdre la feina també suposa la pèrdua de l'habitatge. En qualsevol cas, el tipus de precarització laboral a què s'enfronten aquestes empleades incideix negativament sobre la seva salut i afavoreix el desenvolupament d'afeccions físiques i psicosocials greus que sovint ni tan sols es reconeixen com a malalties laborals (CMIB, 2017).

Quan parlem d'economia informal, en el servei domèstic té conseqüències especialment alarmants per a les dones estrangeres que es troben en condició d'irregularitat administrativa, ja que les exposa encara més a la vulneració dels seus drets. D'altra banda, cal reconèixer que es tracta d'una de les poques possibilitats d'obtenir ingressos sense contracte laboral, atesa la forta presència d'economia submergida. Constitueix també una de les úniques portes d'entrada al mercat laboral per a les dones sol·licitants d'asil a qui finalment deneguen la seva sol·licitud i que es queden sense cap tipus de protecció⁷. A més, regularitzar la residència a Espanya com a empleada

6. Per exemple, l'espai www.interdependientes.org.

7. Vegeu: "Domésticas y sin papeles: entre la espera, el temor y la esperanza", *El Salto* (11 de febrer de 2021). www.elsaltodiario.com/precariidad/trabajadoras-hogar-esenciales-sin-papeles-espera-esperanza.

de la llar és l'itinerari més freqüent per a moltes dones estrangeres, sobretot per la dificultat que suposa trobar una oferta de feina d'una empresa i que estigui disposada a fer-ne el tràmit. Amb la figura d'obtenció de residència legal per circumstàncies excepcionals d'arrelament social⁸, la persona sol·licitadora ha d'acreditar que ha residit tres anys a Espanya de manera continuada i immediatament anterior a la sol·licitud i tenir una oferta de feina (precontracte) de 40 hores setmanals. Es tracta d'una oferta que només entra en vigor en el cas que finalment l'Administració resolgui favorablement la sol·licitud i concedeixi l'autorització de residència i feina per un any. A les dones que exerceixen tasques de cures per a diversos ocupadors, no els resulta fàcil poder aconseguir presentar aquest tipus d'oferta de feina.

Un dels problemes que planteja aquesta circumstància excepcional de l'arrelament social és que el permís concedit té una durada de 12 mesos i es limita a l'àmbit geogràfic i al sector d'activitat al qual fa referència el contracte laboral (en aquest cas, el servei domèstic), per la qual cosa no pot canviar de sector durant el primer any. El risc de tornar a caure en la irregularitat transcorregut aquest any és elevat, i és precisament quan ha de sol·licitar una modificació en el tipus d'autorització de residència i feina, per a la qual ha de complir els mateixos requisits exigits amb caràcter general per a la renovació de qualsevol permís de residència i feina per compte d'altri. Si la dona migrant no pot renovar el contracte en el servei domèstic o presentar un altre

tipus d'oferta de feina, difícilment podrà accedir a una autorització de residència i feina.

3. Recomanacions per avançar cap a la millora de les condicions laborals al sector de les cures

Com a primera mesura, la prioritat és l'equiparació urgent del Sistema Especial amb les prestacions i drets del Règim General (contràriament al que estableix l'esmena 6777 dels Pressupostos Generals), sobretot pel que fa a la possibilitat de gaudir de dret a l'atur. La prestació d'atur és un dels principals esculls que explica que encara segueixi pendent per part del Govern espanyol la ratificació del Conveni sobre les treballadores i els treballadors domèstics, 2011 (núm. 189) de l'Organització Internacional del Treball i la Recomanació 201 sobre feina decent per a les treballadores i treballadors domèstics. El conveni 189 es va signar en la 100a Conferència de l'OIT⁹ a Ginebra, al juny del 2011, i s'hi reconeix el treball de la llar remunerada com una activitat laboral infravalorada, explotada i invisible, que duen a terme principalment dones, moltes de les quals d'origen migrant, que es troben en situació desfavorida i particularment exposades a la discriminació respecte de les condicions de contractació i de feina, així com a altres abusos dels drets humans. La seva ratificació, tan demandada per sindicats i associacions, garantiria comprometre's amb l'estàndard internacional més elevat quant a drets laborals d'aquest col·lectiu, i exigiria que la normativa nacional es modifiqués per tal de consumir l'equiparació de drets.

Qualsevol avenç en drets socials i laborals per a aquest col·lectiu no té només una implicació jurídica, atès que en

8. L'article 31 de la LO 8/2000, de 22 de desembre, de reforma de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, estableix la possibilitat d'atorgar un permís de residència temporal als estrangers que acreditin la situació d'arrelament a Espanya.

9. Vegeu: www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C189.

aquest cas són les famílies i no les empreses les que donen d'alta les persones empleades. Sense el finançament de l'Estat no és possible materialitzar la major part d'aquests drets. Algunes mesures econòmiques preses pel Govern espanyol sobre això s'han mostrat insuficients, com ara la reducció del 20 % de les quotes a la Seguretat Social (que es va deixar d'aplicar en no incloure's una pròrroga expressa en els pressupostos del 2017) o la bonificació del 45 % per a les famílies nombroses. Així mateix, la dràstica caiguda d'un 3,41 % de persones afiliades al Sistema Especial per a Empleats de la Llar entre el 2018 i el 2019 no pot ser atribuïda en exclusiva a la pujada del 22 % de l'SMI i al consegüent augment de la quota de les cotitzacions a la Seguretat Social des del gener del 2019, ja que aquesta situació obeeix a diverses causes i el descens ja va començar a mitjans de l'any 2016 (vegeu la taula 3). Però, sens dubte, la pujada de l'SMI, si bé no pot explicar per si mateixa la tendència decreixent del nombre d'afiliacions, sí que podria ser al darrere de la intensitat de la caiguda en aquest sector¹⁰.

A aquest efecte, es pot destacar una iniciativa pionera en l'Estat espanyol, impulsada per la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya, inspirada en el xec d'ocupació per a un servei universal (CESU) implantat a França el 2006. Es tracta de la línia de subvenció per a la creació de llocs de feina en l'àmbit de la feina domiciliària de cures¹¹. Consisteix en una prestació econòmica que cobreix les despeses de les quotes de la Seguretat Social corresponents a 12 mesos (prop de 2.685 euros si el contracte és a jornada completa), adreçada a persones ocupadores o a entitats sense ànim de lucre. Aquesta mesura permet:

- Promoure l'ocupació amb contracte en un sector on l'economia submergida té un pes molt important.
- Garantir la percepció del salari mínim interprofessional.
- Facilitar la regularització d'aquelles persones estrangeres que compleixin tots els requisits per a l'arrelament social.

Sens dubte, aquest tipus d'iniciatives contribueixen al reconeixement i dignificació del treball de cures, especialment en un context com l'actual, marcat per una crisi sanitària que ha suposat per a una part considerable de les persones que treballen en aquest sector un increment de la seva vulnerabilitat i precarietat. Tanmateix, són diversos els obstacles als quals s'enfronten, entre els quals es pot destacar la impossibilitat de potencials demandants de l'ajut (principalment persones jubilades) de poder acreditar prou solvència econòmica per poder assumir el pagament del salari mínim interprofessional.

No hi ha dubte que la pandèmia i els seus efectes han permès potenciar tot l'entramat activista que s'havia anat desenvolupant els últims anys, entorn de la lluita de les treballadores de la llar i de cures pels seus drets

10. Vegeu: "El Gobierno asegura que la caída del empleo agrario y doméstico no se debe solo al SMI", NÍUS Diario (22 de gener de 2020). www.niusdiario.es/economia/empleo/Gobierno-asegura-agrario-domestico-SMI_18_2887245375.html.

11. Vegeu: https://canalempresa.gencat.cat/es/01_que_voleu_fer/mesuresempresiautonomas/mesures-economiques-i-socials-per-a-empreses-i-autonomas/ajuts-i-prestacions-per-empreses-i-autonomas/subvencio-treball-domiciliari-cures/.

i visibilitat. Un gran teixit d'entitats i associacions ha guanyat progressivament espai en els mitjans; alhora que ha multiplicat les accions de protesta i incidència política i de coordinació per protegir els seus drets i portar endavant la lluita de resistència (Almena Cooperatiu Feminista, 2019). Diversos col·lectius, moviments socials i entitats han focalitzat els seus esforços en la reivindicació dels drets de les persones treballadores de la llar i de la cura i han anat generant la seva pròpia agenda a l'hora de fer arribar les seves demandes a les institucions públiques amb l'objectiu de millorar les condicions del sector, tant en termes laborals com de drets de ciutadania (Carrillo, 2018). Malgrat aquests innegables avenços, moltes empleades encara desconeixen els seus drets laborals, tenen poc temps per informar-se'n i es troben soles o amb una escassa xarxa de suport, sobretot quan es tracta de dones estrangeres en situació irregular. També hi continua havent persones ocupadores que o bé eludeixen o bé desconeixen les seves responsabilitats i obligacions.

En aquest sentit, associacions i sindicats compleixen una importantíssima i encomiable funció. A tall d'exemple, el Centre d'Informació per a Treballadors Estrangers (CITE) de CCOO de Catalunya ha impulsat una campanya informativa adreçada a les treballadores de la llar i de cures sobre els seus drets laborals i socials, amb la col·laboració de diverses associacions i de l'Ajuntament de Barcelona (Reyes i Bertrán, 2020). Aquesta iniciativa sorgeix com a resultat de la constatació del sindicat d'un creixement constant els darrers anys del percentatge de dones ateses, procedents de països centreamericans, que majoritàriament no tenen autorització administrativa i són ocupades com a internes al sector del treball de la llar i de les cures.

Una altra iniciativa interessant provinent de la societat civil, que ha rebut el suport de l'Ajuntament de Barcelona i de les organitzacions sindicals CCOO i UGT, ha estat la constitució de la "Taula de defensa dels drets de les treballadores de la llar, la neteja i les cures de la ciutat de Barcelona", impulsada el 2018 per quatre entitats, Libélulas, Mujeres Pa'lante, l'associació Mujeres Migrantes Diversas i Sindillar/Sindihogar (el primer sindicat independent de dones treballadores de la llar i de la cura en l'Estat espanyol). L'objectiu principal d'aquesta taula ha estat pressionar perquè el Govern espanyol ratifiqui el conveni 189 de l'OIT i denunciar que sengles reformes laborals aprovades el 2011 i el 2012 no només no han equiparat drets amb la resta de sectors laborals, sinó que continuen deixant fora moltes dones que treballen en l'economia submergida, la major part d'origen migrant.

També pel que fa a l'Administració local, es fa cada vegada més palesa la necessitat de reconèixer i dignificar aquesta feina i d'assumir responsabilitats polítiques sobre això. És en aquest context que, en l'àmbit local han proliferat els últims anys diverses polítiques, tant municipals com supramunicipals (Carrillo, 2018).

Quant a l'Ajuntament de Barcelona, es pot destacar que el Consell Municipal d'Immigració de Barcelona (CMIB) va escollir com a tema central de treball per a l'any 2017 la "dignificació i sensibilització en l'àmbit del treball de la llar i la cura de les persones" a proposta de diverses entitats coneixedores de la situació de greuge laboral i social de les persones que treballen en aquest sector, majoritàriament dones i immigrants estrangeres. Es tracta d'un òrgan consultiu i de participació creat el 1997 i format

voluntàriament per entitats i associacions de col·lectius immigrants, entitats que treballen per a l'acollida, el refugi i l'asil, entitats veïnals, cíviques, culturals i sindicals representatives de la ciutat, persones expertes o de valor reconegut i els grups polítics municipals. Les accions que s'hi van dur a terme van ser diverses, entre les quals destaca el “Manifest per a la dignificació del treball de la llar i les cures”, elaborat participativament i aprovat en Comissió oberta al conjunt del CMIB, amb data 26 de setembre de 2017, que inclou les propostes següents (CMIB, 2017: 49-51):

1. Ratificació per part de l'Estat espanyol del Conveni 189 de l'OIT.
2. Eliminació del Sistema Especial dins de la Seguretat Social per a les persones treballadores de la llar i la seva incorporació immediata al Règim General de la Seguretat Social.
3. Equiparació del dret de cobertures a la Seguretat Social per a les persones treballadores del sector, en igualtat de condicions que la resta de persones treballadores en el Règim General.
4. Que siguin operatives les cobertures per maternitat, en les mateixes condicions que en el Règim General.
5. El dret operatiu a percebre les prestacions per incapacitat laboral transitòria en igualtat de condicions que en el Règim General.
6. Introducció de mesures correctores en les cotitzacions a la Seguretat Social per garantir el dret a una jubilació digna.
7. Eliminar la conclusió del contracte per lliure desistiment –que equival a un acomiadament lliure– per part de la persona ocupadora, i que es garanteixi

la protecció dels drets fonamentals de les persones treballadores en aquest àmbit, especialment el dret a la tutela judicial efectiva.

8. Compliment de l'obligatorietat que tots els contractes siguin per escrit.

9. Que, des de la Inspecció de Treball, o des d'altres òrgans de l'Administració, es controli més el compliment de la normativa, especialment per part de les agències de col·locació i de les entitats privades (parròquies o associacions que exerceixen d'intermediàries).

10. Incentivar la contractació de persones treballadores de la llar i de cures, i recuperar i millorar l'ajut a les famílies, tot promovent polítiques de deducció fiscal, tal com s'havia fet fins al juliol del 2017 (bonificació del 20 % de la quota a la Seguretat Social).

11. Adopció de mesures de prevenció, denúncia i sanció de la violència masclista en les feines de la llar, amb èmfasi en els abusos sexuals, i el tràfic i explotació laboral de persones.

12. Promoció i creació d'un servei especialitzat que ofereixi atenció integral a les persones treballadores de la llar i que incorpori la possibilitat de denúncia de tota mena d'abusos, mitjançant recursos fàcils i disponibles (Telèfon vermell).

13. Flexibilització dels requisits i tràmits previstos a la Llei d'estrangeria per obtenir i renovar les autoritzacions de residència i feina.

14. Compliment de la normativa quant a la regulació de la feina de les persones “internes”, quant a horaris, salaris i altres drets, tenint en compte que ofereixen “presència” i “pernoctació”, 24 hores al dia.

15. Organització de cursos de formació sobre riscos laborals.

16. Elaboració d'un diagnòstic de la situació del sector i de les condicions laborals de les persones treballadores de la llar i les cures.

17. Tramitació de gestions en relació amb l'atenció primària de salut i urgències perquè es qualifiqui correctament l'origen comú o professional de les afeccions que pateixen les treballadores de la llar, la neteja i les cures.

18. Reconeixement del treball de la llar com a part de l'economia de les cures.

19. Incorporació de la perspectiva intercultural i de gènere en les polítiques de contractació, amb l'objectiu d'eliminar rumors, discriminació, segregació i prejudicis per origen, ètnia, edat o gènere.

20. Promoció d'accions adreçades a valorar el treball de la llar i de les cures, a visibilitzar-ne la situació i a apoderar les persones treballadores, tot sensibilitzant la societat en general i cada sector implicat.

Finalment, si bé des de l'inici d'aquest text hem exclòs de l'anàlisi la situació laboral de les persones que treballen en serveis d'atenció domiciliària, geriatria i altres serveis vinculats al sector del treball de les cures, que s'inscriuen en el Règim General de la Seguretat Social, sens dubte, la reflexió sobre com aturar els fonaments de la "crisi de les cures" i d'avançar cap a la revalorització del sector de les cures per crear condicions laborals dignes exigeix que les mesures no recaiguin exclusivament en la modalitat del servei domèstic. D'acord amb les dades de la *Labour Force Survey* proporcionades per UGT (2019: 3), Espanya és el segon país de la Unió Europea en termes absoluts de volum d'aquest tipus d'ocupació (considerant les llars com a ocupadores de personal domèstic) i també en percentatge respecte del

total de llocs de feina de cada Estat membre. Tanmateix, quan es tracta de l'assistència en establiments residencials i de serveis socials sense allotjament, les dades situen Espanya a la cua de la Unió Europea. Queda molt camí per recórrer en aquesta direcció i el finançament d'aquests serveis per part de l'Administració pública esdevé indispensable.

Des de l'aposta de l'Ajuntament de Barcelona per impulsar les mesures de contractació pública com a model de defensa dels drets i de les condicions laborals del sector, es pot destacar el projecte pilot del Servei d'Atenció Domiciliària (SAD), que ha pres com a referent el model de Buurtzorg (organització holandesa de serveis sanitaris domiciliaris)¹²: les superilles socials. Es parteix de la constatació que el model actual de provisió dels SAD mostra signes d'esgotament tant pel que fa a la qualitat del servei (a conseqüència de la saturació) com per les condicions laborals de les professionals. El model de Buurtzorg s'està aplicant a quatre barris de la ciutat (Marina, Sant Antoni, Vilapicina i el Poblenou), en els quals s'han constituït dues superilles del SAD. Consisteix en una nova forma de provisió del servei, basada en la creació d'equips de professionals que atenen un grup de persones usuàries que viuen en una superilla i que són responsables del seu propi funcionament (organització de la feina, presa de decisions, etc.). D'aquesta manera, es permet millorar la continuïtat, proximitat i personalització de l'atenció. El model Buurtzorg en què s'inspira va ser creat l'any 2006 per un grup d'infermers comunitaris dels Països Baixos, que van decidir constituir-se en un grup d'atenció comunitària,

12. Vegeu: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/ca/innovacio-social/superilles-socials>

per fer front a la centralització i despersonalització cap a la qual virava el sistema holandès (World Economic Forum, 2017). En l'actualitat s'ha estès arreu del país i s'està replicant a molts països europeus i asiàtics. Els seus resultats permeten millorar tant les condicions laborals i el grau de satisfacció personal de les persones que presten les cures com la qualitat de vida de les persones usuàries.

A aquest efecte, l'Ajuntament de Barcelona crea, l'abril del 2019, l'"Espai Barcelona Cuida"¹³ per donar visibilitat als recursos existents a la ciutat dins de l'àmbit de les cures i erigir-se com a espai de referència per facilitar a la ciutadania (tant a persones i famílies cuidadores, persones cuidadores professionals, persones receptores de cura com a la ciutadania en general), informació sobre tots els serveis i recursos, i per fomentar l'intercanvi i el treball en xarxa. El centre es proposa convertir-se en el següent:

- Punt d'informació i orientació integral sobre els recursos existents al territori.
- Punt de trobada i relació de totes les persones protagonistes de les cures a la ciutat.
- Espai de coordinació i treball en xarxa entre persones, professionals i entitats.
- Centre de difusió i sensibilització sobre cures a la ciutadania.

4. A tall de conclusió

El diagnòstic que suggereix aquest article no permet pensar, contràriament als pronòstics de Tronto (2020), que

aquesta crisi global estigui significant, de moment, una oportunitat per reivindicar la cura com a part dels valors humans essencials, com a part consubstancial a la vida humana. A més, totes les recomanacions que s'assenyalen aquí són només una mostra de tot el que queda per fer per aconseguir superar les situacions d'explotació laboral, precarietat, vulnerabilitat i indefensió que viuen una part d'aquestes treballadores. Aquestes situacions són el resultat d'una sèrie de carències que tenen a veure tant amb l'encara discriminatòria (des)regulació del treball domèstic en el nostre ordenament jurídic, malgrat els avenços experimentats els últims anys, com amb la voracitat d'un mercat que, a falta d'un altre règim de cura, opera a escala mundial a força de reclutar dones treballadores de determinades procedències, a partir de patrons que possibiliten les relacions d'ocupació basades massa sovint en l'explotació laboral i la informalitat.

Per resoldre la "crisi de les cures" només hi ha una fórmula, que ha de combinar aquestes dues estratègies: proporcionar temps a les persones perquè puguin assumir la cura no remunerada que desitgin en la seva vida quotidiana i, en paral·lel, teixir des de l'Administració pública una infraestructura del treball de cures ben remunerada, que sigui accessible a totes les persones. Altrament, d'acord amb Dowling (2021), el nostre sistema continuarà avançant cap al discurs de la responsabilitat personal entorn de les cures, la qual cosa es tradueix en l'expansió d'oportunitats de mercantilització i finançament per part de les forces del mercat. La gestió de les necessitats de cures en base al principi de la responsabilitat personal implica fomentar la precarietat laboral, la invisibilitat de la força laboral i el deteriorament dels estàndards de cures, així com convertir

13. Vegeu: <https://www.barcelona.cat/ciutatcuidadora/ca/espai-barcelona-cuida/que-es>.

l'accés a les cures en un "luxe" accessible als sectors de la societat amb més poder adquisitiu. Resoldre la "crisi de les cures" a base d'expandir l'economia de les cures cap a les forces del mercat comporta tots aquests riscos; per tractar-se de l'única manera que troba el capitalisme d'extreure valor econòmic afegit en un sector que és, per definició, intensiu en força laboral. Una estructura d'aquest tipus esdevé, a més, extremament vulnerable en cas de situacions de crisi sanitària com la que vivim, tal com s'ha pogut constatar.

L'OIT ha situat el treball de cures en el centre de les seves iniciatives els últims anys (OIT, 2018). Per a això, se sosté que la via òptima cap al treball de cures decent s'ha de fonamentar en polítiques transformadores en cinc àmbits de la política pública: polítiques de cura, macroeconòmiques, de protecció social, laborals i migratòries. Aquestes polítiques tindran un impacte transformador en la mesura que es fonamentin en el que l'OIT anomena la *triple R*: reconèixer, reduir i redistribuir el treball de cures. L'OIT recomana una sèrie de mesures, entre les quals s'inclouen l'especificitat de les persones empleades d'origen migrant: i) regular i posar en pràctica condicions laborals decents i aconseguir la igualtat de remuneració per una feina d'igual valor per a tots els treballadors i treballadores de la cura; ii) vetllar per un entorn laboral segur, atractiu i estimulant per a tots els treballadors i treballadores de la cura; i iii) promulgar lleis i adoptar mesures per protegir els treballadors i treballadores de la cura migrants (OIT, 2018).

No hi ha dubte que no hi ha cap altre camí perquè les paraules del sociòleg Alain Touraine (2020) amb les quals hem encetat aquest capítol ("aquesta crisi empenyerà cap

amunt els cuidadors") esdevinguin una realitat que ens permeti gaudir d'un present i d'un futur amb feina decent entorn de les cures. I per acabar, una reflexió final a tall de sentència: tal com sostenen Karina Fulladosa-Leal *et al.* (2020: 8), "no hi podrà haver un projecte just que no tingui en compte tenir cura d'aquelles que cuiden"

Bibliografia

ALMENA COOPERATIVA FEMINISTA. *Tras la puerta. Cómo informan los medios sobre el trabajo del hogar y los cuidados*. Barcelona: Almena Cooperativa Feminista/Oxfam Intermón, 2019.

BECK, U. *La sociedad del riesgo global*. Madrid: Siglo XXI de España, 1986.

CARRILLO, S. (coord.) *Abordant la crisi de les cures: polítiques, treballs i experiències locals*, Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2018.

CONSELL MUNICIPAL D'IMMIGRACIÓ DE BARCELONA. *Propuestas para la dignificación y sensibilización en el ámbito del trabajo del hogar y el cuidado de las personas*. Barcelona: Direcció de Serveis de Drets de Ciutadania i Diversitat, Ajuntament de Barcelona, 2017. https://ajuntament.barcelona.cat/consell-municipal-immigracio/sites/default/files/documents/doc.gt._llar_.00.es_.pdf.

DOWLING, E. *The Care Crisis*. Londres: Verso, 2021.

EZQUERRA, S. "Cartografiant la crisi de les cures en l'àmbit català: polítiques públiques, famílies i mercat". S. Carrillo (coord.). *Abordant la crisi de les cures: polítiques, treballs i experiències locals*, 2019, pp. 10-45.

FEDERICI, S. *Revolución en punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficante de Sueños, 2013.

FULLADOSA-LEAL, K., *et al.* "Sobre drets, reivindicacions i polítiques amoroses entorn de les feines de la llar i les cures". *Revista Idees*, vol. 47, 2020.

HOCHSCHILD, A. R. "Global Care Chains and Emotional Surplus Value", en. W. Hutton, W.; A. Giddens (eds.), *On The Edge: Living with Global Capitalism*. Londres: Jonathan Cape, 2000, pp. 130-146.

LUTZ, H. "Care migration: The connectivity between care chains, care circulation and transnational social inequality". *Current Sociology*, vol. 66:4, 2018, pp. 577-589.

MARTÍNEZ BUJÁN, R. "¿El trabajo doméstico cuenta! Características y transformaciones del servicio doméstico en España". *Migraciones*, vol. 36, 2014, pp. 275-305.

ORGANITZACIÓ INTERNACIONAL DEL TREBALL (OIT). Trabajo de cuidados y los trabajadores del cuidado. Para un futuro con trabajo decente. Ginebra: 2018. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--gender/documents/publication/wcms_737394.pdf.

ORGANITZACIÓ INTERNACIONAL DEL TREBALL (OIT). "La COVID-19 pone en jaque el sustento de más de 55 millones de personas dedicadas al trabajo doméstico". *OIT Noticias*, 16 de juny de 2020. www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_748117/lang--es/index.htm

OTXOA, I. "El subsidio que no llega: una promesa incumplida". *El Salto*, juliol de 2020. <https://www.elsaltodiario.com/opinion/subsidio-trabajadoras-hogar-no-llega-promesa-incumplida-devaluacion-condiciones>.

PÉREZ-OROZCO, A. *Cadenas globales de cuidados*. Santo Domingo: UN-INSTRAW, 2007.

PÉREZ-OROZCO, A. *Cadenas globales de cuidados. ¿Qué derechos para un régimen global de cuidados justo?* Santo Domingo: UN-INSTRAW, 2010.

PÉREZ-OROZCO, A.; López-GIL, S. *Desigualdades a flor de piel. Cadenas globales de cuidados. Concreciones en el empleo de hogar y articulaciones políticas*. Santo Domingo: ONU Mujeres, 2016.

REYES, L., BERTRÁN, C. *Condicions de vida de les treballadores de la llar i les cures centreamericanes a Barcelona*. Barcelona: Centre d'Informació per a Treballadors Estrangers (CITE), 2020.

SILVER, B. *Forces of labor*. Nova York: Cambridge University Press, 2003.

TOURAINÉ, A. "Alain Touraine, sociòleg: 'Aquesta crisi empenyerà cap amunt els cuidadors'". *El País*. 2020. <https://elpais.com/ideas/2020-03-28/alain-touraine-esta-crisis-va-a-empujar-hacia-arriba-a-los-cuidadores.html>.

TRONTO, J. *Riesgo o cuidado*. Buenos Aires: Fundación Medifé, 2020.

UNIÓ GENERAL DE TREBALLADORS (UGT). *Trabajo doméstico y de cuidados para empleadores particulares*. 2019. <https://www.ugt.es/informe-trabajo-domestico-y-de-cuidados-para-empleadores-particulares>.

WORD ECONOMIC FORUM (WEF). 'Buurtzorg'. *The Dutch word that could revolutionize healthcare*, 2017. <https://www.weforum.org>.

La política d'acollida a Barcelona.

Trenta anys d'experiències i aprenentatges

Ramon Sanahuja i Vélez^a

Expert en l'àmbit de les polítiques locals d'immigració i responsable de la Direcció d'Immigració de l'Ajuntament de Barcelona entre el 2006 i el 2020

Paraules clau: acollida, immigració, refugi, irregularitat

En els darrers trenta anys, Barcelona ha viscut una de les transformacions demogràfiques més profundes i ràpides de la seva història. L'arribada, des de principis dels anys 2000, d'un flux migratori continuat provinent de països extracomunitaris i comunitaris ha comportat, segons el padró de l'1 de gener de l'any 2020, que el 27,8% de les persones residents a la ciutat hagin nascut en un país estranger. L'any 2000, el percentatge de persones residents estrangeres a Barcelona era només del 4,8% sobre una població total d'1.512.971 habitants. Una bona part d'aquestes persones arribades de l'estranger durant aquests vint anys han acabat establint-se de forma permanent a la ciutat, hi han format famílies i n'han esdevingut ciutadans i ciutadanes de ple dret. L'aportació continuada de persones migrades ha permès a Barcelona mantenir el seu pes demogràfic i augmentar el nombre de residents fins a arribar el 2020 a una població d'1.666.530, una xifra que no s'assolia des del final dels anys vuitanta del segle passat.

Les polítiques d'acollida dutes a terme per l'Ajuntament de Barcelona durant tots aquests anys han contribuït a facilitar, a una part important d'aquestes persones, l'arribada a la nostra ciutat i l'assentament definitiu en els barris i districtes, de manera que han esdevingut, a hores d'ara, una peça fonamental de la identitat pròpia de la ciutat. En aquest article, explicarem la història i les particularitats de les polítiques d'acollida municipal des dels seus inicis fins a l'actualitat sense abordar els aspectes relacionats amb les polítiques de convivència, diversitat, no discriminació i interculturalitat.

a. Responsable de la Direcció d'Immigració de l'Ajuntament de Barcelona entre el 2006 i el 2020

1. Definició

Si bé les polítiques d'acollida a Barcelona es van iniciar als anys vuitanta del segle passat, amb la posada en marxa el 1989 del Servei d'Atenció a Immigrants, Emigrants i Refugiats (SAIER), partirem d'algunes de les definicions descrites a les Bases d'acollida de Barcelona ciutat elaborades per l'Ajuntament l'any 2007, com a elements conceptuals de la política municipal i que han guiat l'acollida de les persones immigrades i refugiades en els darrers vint anys.

La descripció de l'acollida en aquestes Bases d'acollida de Barcelona ciutat és la següent: S'entén per “acollida” el conjunt d'accions que possibiliten que les persones nouvingudes accedeixin a la informació i als recursos bàsics que han d'afavorir la seva integració a la societat receptora. Es parla de població nouvinguda, principal destinatària de les accions d'acollida, per referir-se a les persones immigrades que han arribat recentment a la ciutat, que es troben en la seva primera fase d'acomodació i que, consegüentment, desconeixen els mecanismes d'integració social que tenen al seu abast. Això significa que les actuacions d'acollida estan adreçades a persones immigrades durant un període de temps transitori, que serà diferent en funció de les característiques particulars de cada cas. (Ajuntament de Barcelona, 2007: 3).

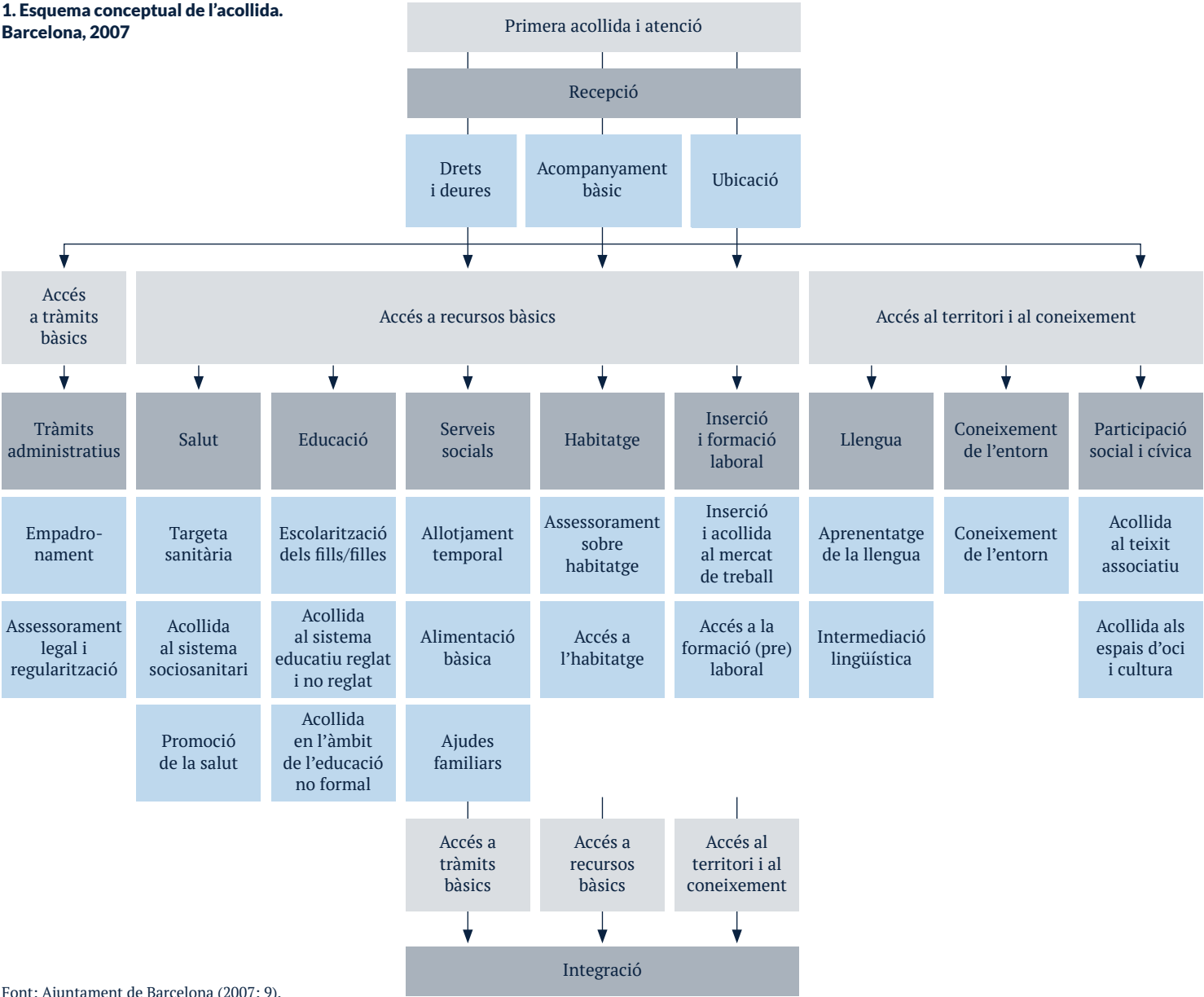
És important tenir en compte el disseny dels tres àmbits diferenciats amb els quals va ser concebut el pla del 2007 que, en gran mesura, és plenament vigent en l'actualitat. Aquests àmbits diferenciats anticipaven el que seria posteriorment la llei d'acollida de Catalunya: en primer lloc, l'accés a tràmits bàsics com el padró i l'assessorament

legal per aconseguir la regularització; en segon lloc, l'accés als recursos bàsics (salut, educació, ocupació, serveis socials, cultura, etcètera), i, en tercer lloc, l'accés al territori i el coneixement de l'entorn (coneixement de la llengua i de l'entorn, i participació social i cívica). L'esquema conceptual que es va dibuixar llavors va ser el que es mostra a la pàgina següent.

En l'objectiu de la definició de l'acollida es fan servir els conceptes “acomodació” i també “integració”¹. Ara bé, en l'esquema conceptual es fixa com a finalitat del procés d'acollida “facilitar la integració” de la persona estrangera acabada d'arribar. Segurament, en l'actualitat no faríem servir la paraula “integració” per les connotacions assimilacionistes i en el seu lloc utilitzaríem altres expressions com, per exemple, “inclusió” (Sanahuja, 2019). Cal recordar que el pla Barcelona Interculturalitat es va elaborar posteriorment, l'any 2010. El pla Barcelona Interculturalitat definia un model intercultural per a totes les polítiques municipals —incloses les polítiques d'acollida— i en destaquen tres elements i principis clau: la igualtat d'accés, el reconeixement de la diversitat, i la interacció entre persones diverses, veïnes i veïns de Barcelona. Tanmateix, el document de les Bases és el fonament a partir del qual es construeixen les polítiques d'acollida que s'han anat aplicant posteriorment.

1. El terme “acomodació” es deu a l'acadèmic Ricard Zapata Barrero (2001) que l'utilitza per referir-se no només al procés sociològic “d'integració” sinó també a la relació de les persones immigrants amb les estructures institucionals i amb la mirada d'aquestes estructures i poders públics vers les persones immigrades.

1. Esquema conceptual de l'acollida.
Barcelona, 2007

Font: Ajuntament de Barcelona (2007: 9).

2. Aspectes clau de la política d'acollida

Els cicles migratoris estan relacionats estretament amb els cicles econòmics expansius o recessius tant d'Espanya com de la ciutat, i també amb les crisis polítiques i guerres que expulsen les persones de determinats països cap a Europa. Un exemple actual n'és la crisi política i econòmica de països com Colòmbia i Veneçuela. Altres aspectes que condicionen l'arribada de persones immigrades a la ciutat són l'evolució demogràfica i la llei d'estrangeria².

El document de les Bases del Pla d'acollida definia una sèrie de principis com la temporalitat, la transversalitat, la cohesió social, la diversitat, la participació o la igualtat. A continuació, però, en destacarem els aspectes més singulars, que van més enllà del Pla i que han guiat l'acció d'acollida en els darrers vint anys.

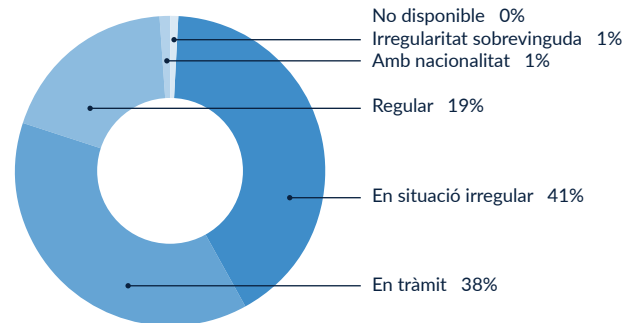
2.1. Persones en situació irregular incloses

A diferència del que passa a molts països d'Europa, a Barcelona des del primer moment s'han inclòs, en la concepció de les polítiques d'acollida, les persones en situació irregular.

En les Bases del Pla d'acollida de Barcelona de l'any 2007 ja es deixava ben clar el següent: [...] L'acollida es dirigeix al conjunt de persones immigrades nouvingudes, sigui quina sigui la seva condició legal de residència, essent les actuacions més determinants com més vulnerable socialment sigui la posició de partida. [...] El projecte migratori de la gran majoria de persones nouvingudes que arriba a la ciutat passa per regularitzar la situació legal, per treballar i assentar-se en el territori en les millors condicions de vida possibles. (Ajuntament de Barcelona, 2007: 4).

Una de les característiques històriques principals dels fluxos migratoris a Espanya en el seu conjunt i a Barcelona en particular és la irregularitat. En el moment d'arribar a Barcelona, la majoria de persones se solen trobar en situació irregular i així ho testimonien les memòries anuals del SAIER. Tot sovint, el percentatge de persones usuàries ateses per aquest servei que es troben en situació irregular supera el 50%. No obstant això, en la darrera memòria presentada pel SAIER, corresponent a l'any 2020, el percentatge de persones que es trobaven en situació irregular arribava fins al 80%, incloses totes les persones ateses en procés de tramitació del permís de residència.

Gràfic 1. Situació jurídica de les persones usuàries del SAIER. Any 2020

Nota: l'any 2020, el total de persones usuàries ateses va ser de 19.001.

Font: Ajuntament de Barcelona. Memòria SAIER, 2020.

2. L'entrada en vigor de la llei d'estrangeria el 2005 va implicar una regularització de més de 700.000 persones al conjunt d'Espanya, fet que va suposar un repte organitzatiu per als ajuntaments. L'Ajuntament de Barcelona va crear un dispositiu *ad hoc* per processar les peticions d'empadronament "retroactiu" per poder justificar l'arribada al país i així facilitar que les persones migrades processessin la seva petició de permís de residència. En un període de quatre setmanes, el dispositiu que es va instal·lar a la Casa del Mig del parc de l'Espanya Industrial va atendre desenes de milers de persones, moltes de les quals van aconseguir regularitzar la seva situació.

Si l'objectiu és fer polítiques inclusives per al conjunt de persones que arriben a la ciutat i més del 50% es troben en situació d'irregularitat en el moment de l'arribada, no tindria cap sentit excloure-les de les polítiques d'acollida. D'altra banda, els diversos governs municipals, liderats per alcaldes i alcaldesses diferents, han compartit un enfocament de les polítiques fonamentat en els drets humans, on sempre s'ha posat per davant la condició de la persona com a ésser humà i no pas la seva situació administrativa.

L'experiència de la majoria de persones residents a Barcelona d'origen immigrant, moltes amb nacionalitat espanyola actualment, mostra que han viscut un període mínim de tres anys en situació irregular abans de rebre el primer permís de residència temporal. Posteriorment, han anat renovant el permís temporal de residència fins a assolir un permís de residència permanent i, depenent de la nacionalitat o del país d'origen, han sol·licitat la ciutadania espanyola fins a aconseguir-la.

L'any 2017, l'Ajuntament va aprovar una fita molt important, la Mesura de govern per afavorir l'accés a la regularitat i prevenir la irregularitat sobrevinguda (Ajuntament de Barcelona, 2017), en la qual, per primera vegada en l'Administració local d'una de les grans ciutats europees, s'explicava obertament i sense embuts una política pública adreçada específicament a les persones migrades en situació irregular. Amb aquesta Mesura de govern es consolidaven les polítiques vers les persones en situació irregular que l'Ajuntament havia anat duent a terme en els darrers anys i, per primera vegada, s'aplegaven en un mateix document i s'elevaven així a política municipal.

2.2. Especialització enfront de normalització

Les polítiques i els serveis d'acollida s'han entès sempre com una política específica temporal, relacionada amb el fet migratori i amb la condició jurídica de "persona estrangera". L'estatut jurídic de persona estrangera determina unes obligacions per a aquestes persones que es concreten en la llei d'estrangeria (Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social). La idea de la llei és que, progressivament, les persones van assolint autonomia, aconsegueixen estabilitat jurídica, van aprenent les llengües oficials de Barcelona (català i castellà), van aconseguint una feina i una estabilitat laboral, i van fent vida a la ciutat de Barcelona com qualsevol altre veí o veïna. El plantejament històric de les polítiques municipals és el principi de normalització, que en el Pla municipal d'immigració de 2003 es defineix molt clarament:

“És objectiu bàsic del Pla atendre les persones en el marc dels serveis existents sense crear estructures paral·leles. Tot i això, la normalitat cal aplicar-la amb una atenció a les diferents necessitats i a la situació diversa de cada una de les persones que vol integrar-se a la societat de Barcelona. Les polítiques de normalització impliquen: garantir l'accés de tots els ciutadans als serveis municipals. Com a factor de normalització [...] comporta garantir l'accés i la utilització dels serveis bàsics de la ciutat, [...] repensar els serveis existents per tal de donar resposta als nous fenòmens socials i redimensionar l'oferta de serveis en funció de les noves necessitats i demandes” (Ajuntament de Barcelona, 2003).

Aquesta és una de les regles principals que s'ha seguit des de fa anys en tots els serveis i departaments municipals, és a dir: no crear estructures paral·leles per a les persones d'origen estranger sinó integrar-les en els serveis adreçats al conjunt de la població. Això volia dir que els serveis, els equipaments i els programes municipals havien d'adaptar-se, tant quantitativament com qualitativa, a l'estructura canviant de la ciutadania de Barcelona, cada cop més diversa. En aquest sentit, la resposta dels serveis i els equipaments ha estat positiva en general, però no tots s'han anat adaptant als canvis sociodemogràfics deguts a la immigració extracomunitària al llarg d'aquests anys.

2.3. Participació

Una altra particularitat de les polítiques d'acollida que s'han dut a terme a la ciutat de Barcelona és la participació del teixit social en la seva coproducció, incloses les associacions d'immigrants mateixes. El principal servei d'acollida de la ciutat, el SAIER, neix l'any 1989 a conseqüència d'una recomanació de les entitats dins del Consell Municipal de Benestar Social, en concret, del Grup de Treball dels Refugiats.

Aquest servei es posa en marxa en col·laboració amb la Creu Roja i la Fundació ACSAR, a les quals s'afegeixen el Centre d'Informació per a Treballadors Estrangers (CITE), el Col·legi de l'Advocacia de Barcelona (ICAB), l'Associació Mitjans d'Informació i Comunicació (AMIC) i el Centre de Normalització Lingüística (CNL) en anys posteriors. El primer pla d'acollida municipal i les Bases d'acollida de Barcelona ciutat (2007) es redacten de forma molt participada, amb una xarxa de 160 entitats que treballen l'acollida a la ciutat. Van ser moltes les entitats

de Barcelona que van començar a treballar en l'acollida de persones immigrades abans que l'Ajuntament mateix. Entre les pioneres, hi ha la Fundació Bayt al-Thaqafa, impulsada per Teresa Losada, el CITE o l'Associació Sociocultural Ibn Batuta, entre d'altres.

L'Ajuntament de Barcelona ha dut a terme i finançat innumerables accions per a l'acollida a través d'una línia específica de subvencions a les associacions en tots els barris de la ciutat que ha permès crear una xarxa territorial amb molta capilaritat. La creació de la Coordinadora de la Llengua, la Xarxa d'Entitats Socials d'Assessorament Jurídic (XESAJE) o, més recentment, les entitats que treballen en el programa d'acollida Nausica són exemples d'aquesta participació de les entitats.

El Consell Municipal d'Immigració, creat l'any 1997, també ha tingut un paper important a l'hora de monitorar l'acció municipal en relació amb l'acollida. Per exemple, es pot destacar el document elaborat per les entitats del Consell Municipal de Benestar Social, "Les 67 propostes del Consell Municipal d'Immigració de Barcelona" (Ajuntament de Barcelona, 2014), redactat per afavorir la inclusió de les persones migrades dins el marc de la llei d'estrangeria de l'any 2014 i en el qual es proposaven tota una sèrie de canvis en la interpretació del marc normatiu actual que van facilitar la inclusió de les persones migrades.

2.4. Competència local

L'acollida, tot i que està molt determinada pel marc legal de l'Estat, en concret tant per la llei d'estrangeria com per la llei de refugi, és fonamentalment una competència local. Les persones que entren en territori de la Unió

Europea o de l'Estat espanyol, al final, acaben adreçant-se a algun lloc concret de l'Estat, on volen trobar feina, cercar casa i establir-se. La primera forma de contacte amb l'Administració local és a través de la sol·licitud de padró. El procés pel qual les persones es van assentant en el territori es produeix a poc a poc al barri, al lloc de treball, a la plaça, a l'escola, en les associacions, etcètera; és a dir, es tracta d'un procés fonamentalment local.

Finalment, també cal esmentar que la llei d'estrangeria va fer involucrar encara més les administracions locals en la gestió dels fluxos migratoris mitjançant la creació dels "informes de disponibilitat d'habitatge" per a les persones que volien iniciar un procés de reagrupació familiar, i els "informes d'arrelament social" per a les persones en situació irregular amb tres anys de residència que volien accedir a un permís de treball excepcional. Aquests dos informes van ser obligatoris a partir de l'any 2006, motiu pel qual es va crear el Gabinet Tècnic d'Immigració, que posteriorment va esdevenir la Direcció de Serveis d'Atenció i Acollida a Immigrants i que va acabar assumint serveis ja existents com el SAIER o el servei de traducció i mediació intercultural històricament ubicats en l'àrea o la gerència de Serveis Socials.

2.5. L'empadronament és la clau

El primer contacte que els municipis tenen amb les persones estrangeres —immigrades o refugiades— que arriben als nostres municipis sol ser a través de les oficines d'atenció al ciutadà quan sol·liciten l'empadronament. El padró, regulat a la Llei de bases de règim local, es defineix com un registre *de facto* de les persones residents en el municipi. Aquesta llei considera el padró com una obligació que tenen les

persones d'informar de la seva residència al municipi on viuen, independentment del seu estatut jurídic. Per tant, l'Ajuntament té l'obligació d'empadronar tothom si una persona es troba vivint de forma efectiva a la nostra ciutat.

D'altra banda, la mateixa llei atorga a les persones empadronades la condició de veí o veïna i, com a tal, el dret a poder accedir a serveis i equipaments municipals. A banda, hi ha tot un seguit de lleis estatals i autonòmiques que se solen referir al padró com a font de dret d'accés a serveis importants, com el sistema de salut o el sistema educatiu. El fet d'estar al padró, doncs, garanteix el dret d'accés, en igualtat de condicions, a una multitud de serveis, equipaments i programes a totes les veïnes i veïns, incloses les persones en situació irregular. A més, a través de l'accés al padró i gràcies al seu caràcter de registre públic, es pot demostrar el temps de residència efectiu al país, cosa que és molt important de cara a determinants procediments de la llei d'estrangeria, com ara aconseguir un permís de residència per circumstàncies excepcionals a través de l'arrelament social.

Per això, la ciutat de Barcelona ha estat sempre al capdavant de les polítiques d'empadronament actiu, és a dir, de les polítiques que han interpretat d'una forma oberta la Llei de bases de règim local per permetre a totes les persones que viuen a la ciutat, incloses les persones en situació irregular, poder accedir al padró. Un exemple paradigmàtic ha estat la figura de l'empadronament sense domicili fix, que permet a persones que tenen dificultats per demostrar el seu lloc de residència poder-se empadronar també mitjançant l'"informe de coneixement de residència" i així poder tenir accés als serveis.

3. L'assessorament jurídic

Un dels elements principals de les polítiques d'acollida és l'assessorament jurídic. Una de les màximes preocupacions de les persones migrades és tenir informació sobre com aconseguir regularitzar la seva situació i com obtenir un permís de residència. L'objectiu principal de l'assessorament jurídic dins de les polítiques d'acollida va adreçat a guiar les persones en situació administrativa irregular perquè aconseguixin el seu primer permís de residència en el laberint de la legislació d'estrangeria i de les gestions amb l'Administració pública.

Un altre dels objectius és ajudar les persones a renovar els seus permisos de residència i evitar que puguin caure en situació administrativa irregular sobrevinguda. Les persones que es troben en situació irregular són en una situació molt precària, sovint abocades a treballar en els sectors informals de l'economia i freqüentment en condicions d'explotació laboral. La situació d'irregularitat administrativa les condiona en el dia a dia i no poden fer una vida normalitzada per la por de ser detingudes i expulsades en aplicació de la llei d'estrangeria. Per això, els esforços principals de l'assessorament jurídic s'han dedicat a treure milers de persones dels llimbs de la irregularitat.

L'assessorament jurídic també incorpora altres aspectes més complexos derivats de la condició de persona estrangera, com, per exemple, les disputes relacionades amb la custòdia de menors en casos de separació de parelles mixtes, l'acompanyament en la sol·licitud del procés de naturalització o l'acompanyament en casos de reagrupació familiar, entre d'altres. Des del primer moment, aquest ha estat un aspecte clau de l'estratègia d'acollida de Barcelona

que ha rebut la col·laboració del CITE —una de les entitats més veteranes en l'assessorament a persones treballadores estrangeres a Catalunya— i de l'ICAB, entre d'altres.

4. Estratègia barcelonina

A continuació es descriuen breument els programes, els serveis i els equipaments que configuren la política d'acollida de la ciutat i que actualment estan sota la Direcció de Serveis d'Immigració i Refugi. L'estratègia passa per un gran servei central, referent de la ciutat, com és el SAIER, per disposar d'una xarxa municipal territorialitzada (el SOAPI, Servei d'Orientació i Acompanyament per a Persones Immigrades), i per la complementarietat amb les entitats d'acollida ubicades a tots els barris de la ciutat que reben suport financer municipal a través de convenis (Xarxa 9 Barris Acull, Apropem-nos del Poble Nou, i la Coordinadora d'Entitats del Poble-sec) i de la convocatòria de subvencions.

Complementàriament, hi ha altres serveis d'acollida, com ara el programa Noves Famílies, per a persones que inicien el procediment de reagrupació familiar, i l'Estratègia d'aprenentatge de llengües a través del CNL (per al català) i la xarxa d'entitats que participen en la Coordinadora de la Llengua (per a castellà, alfabetització i català).

A banda, altres serveis públics com el sistema de salut i l'educatiu disposen de les seves pròpies estratègies d'acollida, com ara les aules d'acollida, dins dels seus serveis, els quals han anat variant amb els anys.

4.1. SAIER (Gran servei central)

Podem afirmar que, des de l'any 1989, la gran aposta pública municipal en polítiques d'acollida ha estat

la creació d'un centre únic multiserveis que donés resposta a les necessitats específiques derivades de la condició d'immigrant i estranger a la ciutat de Barcelona. Actualment, el SAIER es defineix com un servei d'atenció a qualsevol procés de mobilitat humana tant si és d'arribada (immigració, refugi) com de sortida (retorn voluntari assistit o emigració).

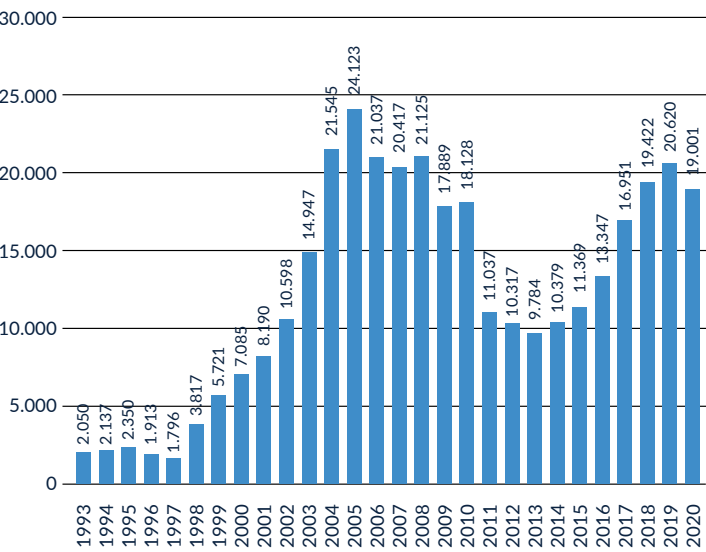
Amb els anys, el petit centre ubicat a les oficines de l'associació ACSAR de l'avinguda del Paral·lel, on va començar a funcionar juntament amb la Creu Roja, ha anat afegint altres entitats especialitzades en la gestió de diversos aspectes del fet migratori i ha ampliat les seues (actualment són quatre espais: dos més al carrer de la Font Honrada, i la nova seu que allotja la *front office* al carrer de Tarragona, inaugurada l'any 2019).

El SAIER disposa d'una gran front office que detecta les necessitats de les persones que s'hi apropen i que es deriven als serveis especialitzats d'acord amb les seves demandes. Per exemple, les consultes jurídiques senzilles es deriven al CITE on s'atenen les renovacions de permisos de residència, els arrelaments socials, etcètera. Les consultes més complexes, les atén l'ICAB. Les demandes de cursos de català s'atenen al CNL ubicat al SAIER, on es matricula la persona en un curs. Les peticions d'asil es deriven al serveis d'Accem, que va substituir la Fundació ACSAR el 2016. Les demandes d'assessorament laboral, convalidació o homologació s'atenen a l'entitat AMIC. Les demandes de retorn voluntari assistit també s'atenen en un punt propi gestionat des de la mateixa front office del SAIER, que, a més, disposa d'un servei de traducció i interpretació i d'un servei d'atenció psicològica. D'altra

banda, cal destacar la funció d'atenció social feta dins del SAIER per part de la Creu Roja.

El SAIER va néixer dins de l'Àrea de Serveis Socials i ha exercit un paper complementari a aquests serveis socials per a determinats perfils molt concrets. Per exemple, des del SAIER s'accedeix al programa d'atenció a persones refugiades de l'Estat. Totes les persones sol·licitants d'asil que formalitzen una petició a Barcelona i volen entrar en el programa d'atenció de l'Estat obligatòriament han de sol·licitar el seu ingrés a la Creu Roja ubicada al SAIER. Així mateix, des del SAIER també s'atenen les situacions de persones sense llar, d'origen extracomunitari, amb menys de dos anys de residència a Barcelona i que no disposen d'un arrelament territorial.

Gràfic 2. Persones usuàries del SAIER. Evolució 1993-2020

Font: Ajuntament de Barcelona, 2021.

En conjunt, el nombre de persones usuàries ateses des de l'any 1993 fins al 2020 ha estat de 347.105. L'evolució anual de les persones ateses té un perfil molt semblant al volum d'arribades a la ciutat i també als cicles econòmics.

4.2. Servei d'Orientació i Acompanyament a Persones Immigrades (SOAPI)

El Servei d'Orientació i Acompanyament a Persones Immigrades (SOAPI) és un servei d'acollida localitzat en el territori dins de les estructures dels serveis tècnics dels deu districtes de la ciutat.

L'inici d'aquest servei s'ha de situar en les sessions informatives grupals que s'organitzaven en el Centre Serveis Socials Besòs. A l'inici dels anys 2000, aquest centre, degut a la seva ubicació en un barri amb alta presència d'immigració, va decidir dur a terme unes sessions grupals informatives adreçades als seus usuaris sobre aspectes relacionats amb drets laborals, llei d'estrangeria, padró, etcètera. A partir de l'any 2007, des de la Direcció d'Immigració, es va decidir fer una prova pilot al barri del Poble-sec i es van organitzar unes sessions grupals d'acollida de dues hores on s'ampliava el contingut de la informació. La font d'inspiració va ser l'experiència dels Serveis Socials del barri del Besòs, però no només s'hi donava informació sobre temes d'estrangeria sinó també sobre temes de la ciutat, d'accés a recursos bàsics, etcètera. Aquesta prova pilot es va fer en col·laboració amb la Coordinadora d'Entitats del Poble-sec que era l'entitat que cercava les persones destinatàries. L'experiència es va considerar positiva i es va decidir iniciar un programa per a tots els districtes de la ciutat, gestionat directament des de la Direcció d'Immigració.

Actualment el SOAPI té, com a objectiu principal, oferir informació, orientació, suport i assessorament sobre qüestions generals i específiques relatives a l'organització territorial, els recursos bàsics, els drets i deures, l'aprenentatge de llengües oficials o la llei d'estrangeria, així com d'altres temes que es considerin necessaris, a tota la població immigrada dels districtes. Aquest objectiu es fa a través de tres modalitats: en primer lloc, unes sessions informatives fixes que es fan al mateix lloc i hora, principalment a les seus dels districtes; en segon lloc, a través de les sessions informatives itinerants que s'imparteixen sota demanda de serveis, entitats, equipaments o col·lectius concrets i que tenen lloc a la seu mateixa de les entitats o els serveis, i, finalment, a través de les entrevistes individualitzades que s'ofereixen a les persones que han de consultar algun tràmit particular o necessiten aprofundir en algun altre aspecte.

A cada districte de la ciutat hi ha un agent d'acollida del servei que treballa de costat amb la resta de professionals del districte i que és qui s'encarrega de les sessions informatives fixes, les grupals i l'atenció individual. Els referents de cada districte tenen un coneixement molt detallat dels recursos de proximitat als quals són derivades preferentment les persones usuàries.

D'altra banda, des de l'any 2015, el SOAPI és el programa municipal que vetlla pel compliment de la llei d'acollida de Catalunya pel que fa a les obligacions de l'Administració local. En aquest sentit, és l'ens que imparteix el mòdul de coneixements de l'entorn: els mòduls C de "Coneixement de la societat catalana". Es tracta de quinze hores de formació sobre els continguts que marca la Llei 10/2010

d'acollida de les persones immigrades i de les retornades a Catalunya (entorn històric i geogràfic, drets i deures, principals tràmits d'estrangeria, etcètera).

4.3. Reagrupació familiar

Aprofitant les competències que li atorgava el Reglament de la LOE del 2004 i atesa l'obligació d'emetre l'"informe d'habitatge" per a la reagrupació familiar, l'Ajuntament de Barcelona va veure una oportunitat per crear el programa Noves Famílies, que acompanya els processos de reagrupació familiar de totes les persones residents que volen portar els seus fills, filles, marits o mullers des dels països d'origen.

Totes les persones que han d'iniciar un procediment de reagrupació familiar han de sol·licitar a l'Ajuntament un informe de disponibilitat d'habitatge adequat per dur a terme la reagrupació. Aquest procediment administratiu obligatori esdevenia una oportunitat única per entrar en contacte amb totes les famílies que es reagrupaven a Barcelona. La primera experiència es va dur a terme al districte d'Horta amb el suport i l'impuls de l'estructura tècnica del districte. A poc a poc, des del 2008, es va anar ampliant a la resta de districtes fins a abastar tots els territoris de la ciutat.

El programa Noves Famílies acompanya i orienta totes les famílies que han iniciat el procés de reagrupament familiar a Barcelona. El programa treballa amb tot el nucli familiar, tant amb els adults que es troben a Barcelona i demanen el reagrupament com amb la resta del nucli familiar que ha de venir des del país d'origen, siguin cònjuges o filles i fills. El programa ofereix un espai de trobada perquè coneguin amb més detall els serveis de la ciutat, l'àmbit educatiu i

les entitats del barri. A banda, també es treballa per fer que el retrobament entre les persones que arriben reagrupades i les persones que ja són a la ciutat sigui una experiència enriquidora i positiva.

El programa també treballa aspectes com l'enfocament de gènere amb les dones que reagrupen els seus marits o les dones reagrupades per marits. Una prioritat importantíssima del programa és l'encaix dels infants i joves arribats per reagrupació familiar dins el sistema educatiu. En aquest sentit, es treballa intensament, amb les famílies i les escoles, la incorporació dels i de les joves a les escoles. Una de les accions de més èxit d'aquest programa és la posada en marxa, el 2009, del programa "A l'estiu Barcelona t'acull", que cada estiu atén prop de 150 nois i noies arribats per reagrupament en el període estival i els prepara en el procés d'inclusió a la ciutat perquè la coneguin millor abans que es produeixi la seva incorporació al sistema educatiu a partir del mes de setembre.

4.4. Serveis de mediació i traducció

El Servei de Traducció i Mediació Intercultural va néixer l'any 2002 i té com a finalitat donar suport al conjunt de professionals dels serveis municipals que treballen amb població immigrada. Aquest servei es divideix en tres àrees: el Servei de Traducció, el Servei de Mediació Interpersonal i el Servei de Mediació Comunitària.

5. Acolliment lingüístic i Consorci per a la Normalització Lingüística

Facilitar el coneixement de les llengües és una de les accions clàssiques de les polítiques d'acollida que generen més consens a escala europea. El coneixement de la llengua

de la societat d'acollida permet a les persones immigrades poder-se comunicar amb la resta de la població, esdevenir més autònomes i accedir a oportunitats laborals. El coneixement de la llengua es considera, doncs, una competència instrumental bàsica en l'àmbit laboral. En la mesura que es convidi les persones que arriben a la nostra ciutat a aprendre el català i el castellà i se'ls donin facilitats per poder-ho fer, s'estarà contribuint a la seva autonomia, però també a evitar la segregació social i a dotar les persones immigrades i refugiades de més oportunitats.

Pel que fa a la llengua catalana a Barcelona, al principi dels anys 2000 es va detectar un canvi sobtat del nombre de persones que es matriculaven als cursos de català. El Consorci per a la Normalització Lingüística de Catalunya es va crear en els anys vuitanta per a una realitat molt particular de l'època: facilitar el coneixement del català a la població catalana que no havia pogut accedir al coneixement del català en el sistema educatiu franquista. Aquest objectiu va quedar superat a partir de l'any 2000 amb les noves necessitats de les persones immigrades estrangeres. Les estratègies d'aprenentatge de la llengua són força diferents i, per això, l'adaptació del Consorci al nou perfil de persones usuàries es pot qualificar com un gran encert, atès que ha permès, a moltes d'aquestes persones immigrades acabades d'arribar, accedir al coneixement de la llengua de forma gratuïta i immediata.

Des del Centre de Normalització Lingüística (CNL) de Barcelona, que forma part del Consorci, es va establir un punt de matriculació a cursos de català allà on n'hi havia més necessitat i més persones usuàries potencials: el SAIER. El 2004, es va iniciar la col·laboració entre el SAIER

i el CNL. Les persones que s'adreçaven al SAIER podien matricular-se a un curs de llengua directament al SAIER mateix.

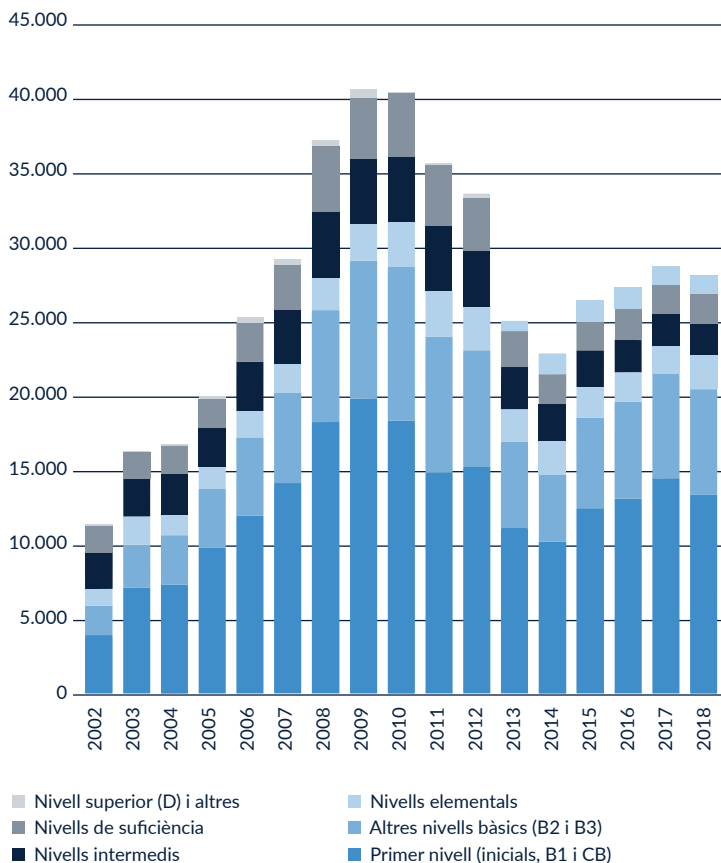
El problema, aleshores, era el procediment de matriculació, que en aquell temps era molt rígid, amb uns períodes de matriculació molt concrets que generaven unes cues immenses. Va ser aquí que, des del CNL de Barcelona, conjuntament amb l'Ajuntament, es va aprovar un increment radical de les aportacions econòmiques per passar a un sistema molt més flexible, la matrícula oberta tot l'any, així com un increment substancial de l'oferta de cursos de català de nivells elementals i bàsics. Aquest va ser l'inici de l'estratègia d'acolliment lingüístic, que va permetre absorbir una gran part de l'increment de la demanda.

Paral·lelament al nou dimensionament i a l'adaptació quantitativa a la nova realitat, es va fer un gran esforç per adaptar els materials educatius a la realitat diferent dels nous alumnes. Així, el CNL va desenvolupar materials específics adaptats que, alhora que ensenyaven la llengua, facilitaven el coneixement de l'entorn.

Pel que fa a l'ensenyament de castellà, dins del marc del Pla d'acollida, l'Ajuntament va impulsar la Coordinadora de la Llengua, una plataforma d'entitats de la ciutat que es dediquen a l'ensenyament de la llengua i a l'alfabetització de persones immigrades. A banda, també cal afegir el gran nombre d'entitats que participen a facilitar el coneixement de les llengües oficials de Catalunya, així com l'ús social de la llengua catalana a través de la pràctica, més enllà de l'intercanvi lingüístic, i que implica relació i coneixement

de l'entorn. Alguns d'aquests programes són, per exemple, les parelles lingüístiques de la Plataforma per la Llengua, els programes del Consorci de Normalització mateix o els oferts per la Coordinadora de la Llengua de la Xarxa d'Acollida i Acompanyament de Barcelona, entre d'altres.

Gràfic 3. Alumnat dels cursos de català del CNL. Barcelona. Evolució 2002-2018

Font: Consorci per a la Normalització Lingüística, 2018.

6. Acollida i refugi: importància creixent del refugi i increment de la complexitat

Històricament, el flux principal d'arribades des de l'estranger a la ciutat de Barcelona ha estat el flux d'immigració econòmica. Si bé des dels anys vuitanta el flux d'arribades de persones sol·licitants d'asil i refugiades —en aquella època, procedents de dictadures llatinoamericanes com la del Xile de Pinochet— ha estat sempre present, la realitat ha fet que el refugi fos percentualment molt petit. L'any 2012, per exemple, el nombre de sol·licitants d'asil entre les persones usuàries del SAIER va ser de 304, de 10.317 persones ateses. És a dir que les sol·licitants d'asil només representaven el 3% del total de persones usuàries del principal servei d'acollida de la ciutat.

Un altre fet que va provocar que la implicació municipal en l'arribada de refugiats fos menor és la competència legal pròpia sobre aquesta qüestió. L'Estat espanyol és l'Administració competent en els assumptes jurídics de refugi, però també a l'hora d'establir un programa d'atenció integral a sol·licitants d'asil a Espanya. Tant la convenció de Ginebra com diverses normatives europees obliguen Espanya a disposar d'un programa d'atenció a persones refugiades amb què els proporcioni allotjament, manutenció i un suport temporal cap a l'autonomia personal, mentre es resol el seu expedient administratiu de refugi. L'Estat espanyol ha gestionat aquest programa des del Ministeri de Treball en col·laboració amb diverses entitats del tercer sector, com ara la Creu Roja.

Tot això va canviar radicalment a partir del 2015, amb una emergència de refugiats en el conjunt d'Europa que va ajudar a posar en perspectiva la realitat del refugi a

Espanya i a Barcelona. El 2020, el nombre de persones sol·licitants d'asil ateses al SAIER ha suposat el 44% del total de 19.001 persones que en són usuàries, la majoria de les quals venen de Colòmbia, Veneçuela i Hondures.

L'any 2015, enmig de la crisi de refugiats conseqüència de la guerra de Síria i davant de la inacció dels països europeus, Barcelona va aprovar el pla “Barcelona, ciutat refugi”. L'objectiu del pla era preparar la ciutat per acollir les persones refugiades, assistir-les, proveir-les dels serveis necessaris i garantir-ne els drets, així com exigir als estats que compleixin les normes més elementals del dret humanitari.

El pla “Barcelona, ciutat refugi” va néixer com una política de ciutat amb la voluntat d'implicar tant els diversos serveis i departaments municipals com el teixit associatiu de la ciutat i la ciutadania. Una part del pla implicava directament la funció d'acollida de persones refugiades i sol·licitants d'asil. Un dels resultats principals és el programa d'atenció integral Nausica. Es tracta d'un programa d'atenció a persones sol·licitants d'asil complementari als programes de l'Estat, que en garanteix l'allotjament, la inserció laboral, l'assistència jurídica, l'atenció psicològica, etcètera, i que actualment disposa d'una capacitat aproximada de 150 places d'allotjament.

7. Conclusions

Al llarg d'aquests més de trenta anys de pràctiques, s'ha pogut acumular un corpus d'experiència sobre la importància de les polítiques d'acollida i sobre les necessitats i les demandes de les persones d'arribada recent a Barcelona. Moltes de les polítiques iniciades a Barcelona

han servit de model per a altres municipis espanyols i europeus. Per exemple, la ciutat de Milà s'està inspirant en el SAIER per crear un gran centre multiserveis per a les persones d'arribada recent.

Des del punt de vista tècnic, s'ha generat un coneixement sobre què funciona i què no funciona, en especial en aspectes claus com facilitar l'accés al padró i a l'assessorament jurídic. Així mateix, s'ha identificat la irregularitat com un aspecte fonamental de vulnerabilitat de les persones que cal combatre i posar en el centre de l'acció política. Tanmateix, cal fer-ne una avaluació més sistemàtica, ja que és lícit preguntar-se pels resultats de les polítiques aplicades. Sabem, per exemple, si s'ha evitat una societat més segregada per raó d'origen? També cal conèixer quina és l'opinió de la població d'origen migrant sobre el procés d'acollida experimentat tant des del punt de vista institucional com ciutadà.

Alguns resultats pràctics de la política són, per exemple, que, gràcies a l'assessorament jurídic proveït pels serveis municipals i per les entitats de la xarxa d'acollida, milers de persones han aconseguit regularitzar la seva situació i iniciar camins cap a la normalitat, i milers de persones han accedit al coneixement de les llengües catalana i castellana de forma gratuïta. D'altra banda, la percepció de la immigració com un problema a la ciutat de Barcelona es manté en nivells molt baixos des de fa anys³, tot i que darrerament han sorgit opcions polítiques obertament xenòfobes amb molta presència mediàtica.

3. En el darrer baròmetre municipal publicat el desembre del 2020, només el 2,2% de la ciutadania identificava la immigració com un dels “problemes” de la ciutat, cosa que la situava en la dotzena posició.

Per contra, encara persisteixen alguns grups que pateixen una exclusió residencial extrema, com les persones que viuen en assentaments irregulars a la ciutat, que en la immensa majoria són d'origen estranger en situació d'irregularitat. El nombre de joves entre 18 i 25 anys en situació de carrer ha augmentat en els darrers anys i ja són el 22,3% de les persones usuàries dels centres de primera acollida per a persones sense sostre a Barcelona (Sales, 2019). Cal preguntar-se, doncs, si s'ha aconseguit una societat amb menys discriminació. Les persones d'origen migrant, presents a Barcelona amb una proporció important des del 2000, tenen les mateixes oportunitats que el conjunt de la població? Tenen representativitat en la dimensió pública de la ciutat? Ha assumit el conjunt de la ciutadania el canvi sociodemogràfic i el que això comporta per a la ciutat?

Es tracta de preguntes que s'hauran de respondre els anys vinents i que segurament seran objecte d'articles futurs.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla municipal d'immigració*. Sector de Serveis Personals. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2003. http://www.bcn.cat/conselldecitutat/pdf/immigracio_doc_pla_immigracio.pdf.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Bases d'acollida de Barcelona ciutat*. Gabinet Tècnic d'Immigració. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2007. https://ajuntament.barcelona.cat/consell-municipal-immigracio/sites/default/files/documents/bases_acollida_bcn_ciutat_ca.pdf.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Mesura de govern per afavorir l'accés a la regularitat i prevenir la irregularitat sobrevinguda*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2017. https://ajuntament.barcelona.cat/novaciutadania/sites/default/files/documents/4_mesura_prevenir_irregularitat_sobrevinguda.pdf.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Baròmetre semestral de Barcelona. Desembre 2020*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2020. https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/120904/1/r20008_Barometre_Semestral_Desembre_Prensa_v1_0.pdf.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *La població estrangera a Barcelona. La població de Barcelona nascuda a l'estranger. Gener 2020*. Informes Estadístics, núm. 84. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2021. <https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/inf/pobest/pobest20/pdf/pobest20.pdf>.

CONSELL MUNICIPAL D'IMMIGRACIÓ. *Les 67 propostes del Consell Municipal d'Immigració de Barcelona. Propostes per afavorir la inclusió de les persones migrades dins el marc de la llei d'estrangeria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2014. <http://www.novaciutadania.cat/67propostes/pdf/67propostes.maig2016.pdf>.

CONSORCI PER A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA. *Memòria 2018. CNL de Barcelona*. Barcelona: Centre de Normalització Lingüística de Barcelona, 2018. https://www.cpnl.cat/media/upload/pdf/Mem%C3%B2ria%202018_1579003311.pdf.

SALES, A. *Qui dorm al carrer a Barcelona? Característiques de la població sense sostre de la ciutat segons les dades dels equips municipals d'intervenció social a l'espai públic*. Barcelona: Àrea de Drets Socials, Ajuntament de Barcelona, 2019. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/qui-dorm-al-carrer-a-barcelona.pdf>.

SANAHUJA VÉLEZ, R. "Polítiques d'acollida, nova ciutadania i interculturalitat", R. Gomà i J. Subirats (coord.), *Canvi d'època i de polítiques públiques a Catalunya*, p. 80-88. Barcelona: Galaxia Gutemberg, 2019.

ZAPATA BARRERO, R. "¿De qué modo las Instituciones públicas deberían acomodar a los inmigrantes? Un marco analítico para el análisis". *Gestión de Análisis de Políticas Públicas. Nueva época*, 20, 2001, p. 23-36.

Habitar el *barzaj*: les tensions dels fantasmes de la glocalització. L'attrezzo que acompanya joves emigrats sols dins l'escenari de l'Europa fortalesa

Neus Arnal Dimas
Educatrice social i investigadora^a

Paraules clau: joves emigrats sols, (des)protecció,
mediatització, politització, atacs a centres d'acollida

Si aquest text fos una obra de teatre, els protagonistes serien els joves emigrats sols a Catalunya aquests últims anys. L'escenari, un context marcat pels límits de l'Europa fortalesa en tensió pels protagonistes que sigil·losament, tant als espais fronterers com als municipis, hi apareixen. Els actors secundaris i l'attrezzo el formarien la societat de sortida i d'acollida, els mitjans de comunicació, els governs i els partits polítics que, de fet, serien al mateix temps cocreadors d'aquesta producció. A través d'aquestes pàgines, el lector-observador s'endinsarà en aquesta representació en la qual no se sap si els protagonistes es mouen lliurement o bé són, tal com si algú els lligués de mans i peus, titelles en lluita constant per desfer-se d'aquests fils invisibles que els travessen.

1. Construir o cremar: el lllindar pervers de la joventut

La passió per cremar la vida i la passió per construir-la són, segons Alain Badiou (2016) citant Aristòtil, dues passions tant intrínseques com enemigues de la joventut. La primera és un estat marcat per la immediatesa, efímer però intens, influït per l'ansia i el joc, l'experimentació, el plaer, l'aventura i el perill constants. La passió per cremar la vida es reconeix per la seva incapacitat d'ésser perenne o estable i, per tant, impossibilita construir, a partir d'ella, un futur viable. És una vida desproveïda de significat, una pulsio de mort que habita, de forma secreta però enterament, la pulsio de vida (Badiou, 2016). La passió per construir la vida, en canvi, recau en la voluntat d'adquirir l'èxit i la riquesa dins d'uns marges establerts. És un camí marcat on hom sucumbeix a l'ordre social instaurat. És, en paraules de

a. n.arnaldimas@gmail.com, @neusarnal

l'autor, un “culte conservador als poders existents” (Badiou, 2016). Cap d'elles, ni la passió per cremar ni per construir la vida, poden romandre; tot i això, ambdues han de ser viscudes per la joventut.

Aquestes passions travessen les vivències de tot jove; en aquest text, però, les encarnarem en els joves emigrats sols. Els mitjans, a través d'històries d'èxit, han mostrat itineraris vitals capaços de “construir” una vida dins d'uns marges establerts i malgrat circumstàncies no sempre favorables. Altres històries, però, han mostrat una altra cara: la d'aquells joves que viuen una vida que “crema”. Aquests, lluny de ser la majoria, també han encapçalat titulars i discursos polítics. Sovint, aquesta dicotomia entre construir i cremar s'ha erigit com si només hi hagués dos camins per escollir. Aquesta polaritat ha contribuït a reduir la complexitat dels processos migratoris i d'integració dels joves emigrats sols.

Aquest text és una primera aproximació al context que acompanya, a l'estructura que subjecta i a les tensions que travessen aquests joves. En les seves darreres pàgines es construeix una anàlisi del moment actual. Un moment marcat per una crisi en la (des)insitucionalització dels joves i per atacs dirigits a pisos ocupats, suposadament, per joves identificats com a “mena”, “exmena” o “extutelats”.

Aquest text és, per tant, una mostra de l'*attrezzo* que tot jove emigrat sol es troba al pujar a un escenari que (re) tensa els murs i límits d'aquesta Europa fortaleza que es pretén, al mateix temps, tant universal com selecta. Infants i joves emigrats sols, en burlar-se d'aquests límits —des de fa més de vint anys— apareixen com a ombres o bé

miratges a la frontera i estrangers als municipis. Així es converteixen en fantasmes de la glocalització per recordar-nos que, si bé aquest món hiperconnectat escurça cada cop més les distàncies, augmenta en desigualtats.

2. El context: polítiques i mesures destinades als infants i joves emigrats sols. La governamentalitat i el descontrol de la securitització

Fa més de vint anys que infants i joves emigrats en solitud emprenen un viatge cap Europa. A Espanya, els primers es documenten al 1993, dos anys després de firmar-se l'acord Schengen, que obliga per primera vegada els ciutadans marroquins a demanar un visat per entrar a la península. Que Espanya entrés a Schengen, segons Jiménez (2014), va provocar que augmentés el nombre de pasteres que arribaven a la costa de la península de forma irregular. Aquell mateix any, per tal d'aturar-ho, es comença a gestar el funcionament el sistema SIVE (Sistema Integral de Vigilància Exterior), gestionat per la Guàrdia Civil.

Els primers menors d'edat arribats a Espanya eren, en la seva majoria, infants i joves amb pocs o nuls vincles familiars que s'amagaven sota els baixos dels camions comercials a Tànger amb l'objectiu d'arribar a la península. A mitjans dels noranta, les dures condicions de vida d'aquests menors van començar a ser reportades per la premsa, així, van aparèixer diversos titulars que alertaven de la situació a Espanya, a Catalunya i al Marroc (Jiménez, 2014). Aquesta mediatització i l'impacte en l'espai públic es traslladaria, segons Monteros (2019), en un augment de la pressió policial a la zona portuària del Marroc. Va ser a partir de llavors quan nous grups de menors d'edat intentarien arribar a la Península a

través dels enclavaments de Ceuta i Melilla. A l'espera de l'oportunitat per entrar-hi de forma terrestre, van aparèixer per primera vegada grups d'infants i joves concentrats a les ciutats limítrofes com Nador o Castillejos.

Al 1996 dos canvis de la jurisdicció espanyola van afectar la migració d'aquests infants i joves, tant per la seva condició d'estrangers com per la seva condició de menors d'edat. D'una banda i com a conseqüència directa de l'entrada a Shengen per part d'Espanya al 1991, s'aprova el reglament de la Llei orgànica 7/1985 sobre Drets i Llibertats dels Estrangers a Espanya. Dins la secció IV del reglament aprovat apareix per primera vegada, a l'article 13, el terme "menor en situació de desemparament" que la llei inicial, aprovada onze enrere, no arribava a citar. D'altra banda, a causa de la ratificació d'Espanya a la Convenció dels Drets dels Infants de les Nacions Unides al 1991, l'estat espanyol va adaptar lleis relatives a la protecció de la infància. Així, a la Llei orgànica 1/996, de 15 de gener, sobre protecció jurídica del menor, es reconeix la protecció de tota persona menor de 18 anys dins el territori espanyol de independentment de la seva nacionalitat (Jiménez, 2014; Monteros, 2019).

Segons diverses investigadores (Giménez i Suárez, 2000; Adroher, 1998 citat per Monteros, 2019) l'encreuament d'aquests factors jurídics, econòmics, socials i polítics forja l'aparició del que s'anomenarà "menors estrangers no acompanyats" (o "mena"). Aquesta nomenclatura jurídica però, ha rebut múltiples crítiques i mutacions al llarg dels anys tant per part d'entitats del tercer sector com per part de cercles acadèmics.

Als 2000, Espanya i el Marroc van mantenir conflictes diplomàtics relacionats amb la pesca en aigües del regne (Remiro, 2012). Dins de les negociacions en matèria de comerç, també es van negociar les condicions relatives al control migratori. Va ser a partir d'aquest moment quan les migracions van entrar com a elements més d'intercanvi, de disputa i de negociació entre països (De Lucas, 2002; Hernando de Larramendi, 2004; Naïr, 1998; citats per Monteros, 2019). A partir de la firma dels Acords bilaterals entre Espanya i el Marroc va créixer la pressió policial i es va prendre una visió securitària de la gestió migratòria. La presència policial va augmentar en ports i enclavaments i es van començar a detectar, per primera vegada, menors d'edat que emprarien el viatge migratori en pastera.

Amb els fluxos migratoris dins la taula de negociació i l'augment de la visibilització de les dures condicions de vida d'infants i joves emigrats sols, al 2003 es van començar a gestar expulsions forçades de menors al territori marroquí (Jiménez, 2014). Segons SOS Racisme (2004) es van dur a terme 111 repatriacions de menors no acompanyats al llarg de l'any 2003, en contra, segons les denúncies fetes, de la Llei de protecció dels menors i de la d'estrangeria. Amb les repatriacions es van crear un seguit d'acords i lleis per reforçar-les i, de forma paral·lela, es va impulsar l'ús de la cooperació internacional com a mitjà dissuasiu de la migració dels menors. A partir de llavors va néixer el terme "menor potencial migrant" en els programes de desenvolupament (UNICEF, 2005; Jiménez, 2014). Aquell mateix any es va crear l'Agència Europea de Guàrdia de Fronteres i Costes (FRONTEX) i es va millorar el SIVE. Va ser a partir d'aquell moment, segons Monteros (2019), quan infants i joves emigrats sols van començar a

ser una moneda de canvi dins una taula de negociació que, ja per endavant, incloïa la migració.

L'efecte dissuasiu de les polítiques es va veure agreujat per obstacles en els procediments de la regularització documental d'infants i joves acollits i tutelats. En aquelles comunitats autònomes amb més presència de menors acollits es van començar a incomplir els terminis estipulats per la mateixa Llei d'estrangeria (Monteros, 2007). Tot aquest cúmul de mesures va afavorir l'emigració d'aquests joves més enllà de la Península. Entre el 2000 i el 2005 es van començar a detectar infants i joves, en la seva majoria marroquins, a Itàlia i França. A partir de 2005, a Bèlgica, Anglaterra, Alemanya, Grècia i Àustria. A partir de 2010 hi va haver les primeres demandes d'asil a Suècia, Dinamarca i Noruega. Aquest conjunt de fets va provocar, entre altres factors, un allargament de les rutes migratòries d'infants i joves i, per tant, més exposició als riscos que se'n desprenen.

Ni les repatriacions forçades, ni la cooperació internacional ni l'allargament dels processos de regularització van ser capaços d'aturar l'anomenada "crisi dels caiucs" del 2007, que va assolir el nombre històric de 8.080 arribades al 2008. Per pal·liar la crisi es va impulsar el Pla Àfrica a través de la firma de pactes de cooperació i acords de repatriació amb el Senegal i Mauritània. Amb aquest pla va néixer la primera operació marítima de FRONTEX. Les arribades a Espanya van anar en descens fins al 2013 (2.632); a partir de llavors, van anar augmentant fins l'any 2018, quan se'n van comptabilitzar un total de 7.026 (Fiscalia General de l'Estat, 2019). Aquell mateix any, la Policia Nacional i FRONTEX van col·laborar en el naixement de l'operació "Minerva"

als ports d'Algesires, Ceuta i Tarifa per impedir l'emigració irregular i per primera vegada, "l'amenaça terrorista".

Aquesta cronologia mostra com polítiques, programes i accions dutes a terme en relació a l'emigració d'infants i joves sols han divagat sempre entre dos elements que semblen antagònics. Joves emigrats sols són, al mateix temps que subjectes de protecció com a menors, objectes de control com a estrangers. Viure en aquest llinar afecta —i sovint determina— les trajectòries, decisions i destins d'infants i joves, i permet entreveure una manera de governar-los, una governamentalitat en el sentit de Foucault (1999). Aquesta governamentalitat es materialitza a dirigir destins i individus a través de dificultar o atorgar, limitar o amplificar, fent ús o no d'una violència explícita o implícita; en definitiva, fent menys o més probable en aquest cas que ens ocupa, la migració, la regularització i la integració d'aquests joves al territori europeu (Foucault, 1999).

Des del principi, els girs en aquesta governamentalitat dels joves han estat precedits, en gran mesura, per un focus mediàtic que mostrava tant les condicions de vida alarmants com l'impacte d'aquestes condicions en l'espai públic. Així, per dur a terme certs canvis en les polítiques, la mediatització del fenomen s'ha erigit com a condició *sine qua non*. Algunes de les polítiques han tendit, com s'ha mostrat, a ser més restrictives sota la creença de que més control comporta, *per se*, més seguretat col·lectiva. Però aquesta equació no sempre ha estat exacta. Un control més exhaustiu, tant si ha estat a través de la securització de frontera, de programes de desenvolupament o de repatriacions, si bé ha aconseguit un efecte dissuasiu a curt termini, no ho ha estat a llarg termini. Així ho demostra

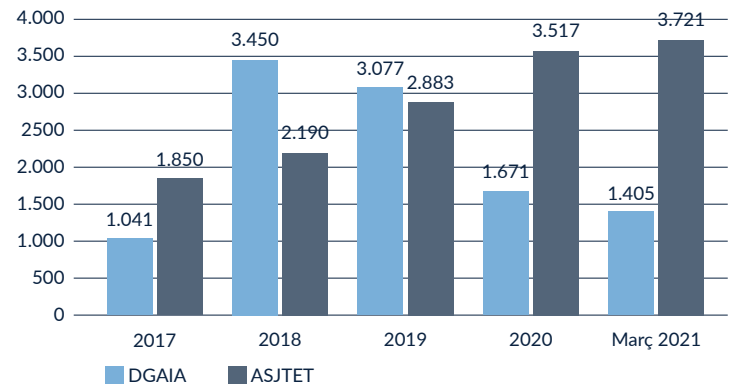
la “crisi dels caiucs” del 2007 o l’augment d’arribades del 2018. L’augment del control migratori en aquests casos estudiats ha acabat impulsant, de retruc, l’emigració d’aquells que són més vulnerables i/o dependents (infants i joves), un ús de mètodes de viatge menys segurs (la pastera) i en rutes migratòries menys segures. També ha causat un allargament del trajecte migratori, del temps d’exposició a la vida al carrer i dels riscos que se’n desprenen, fets que també han tingut un impacte en l’espai públic. Aquestes circumstàncies, per tant, no han creat més seguretat, que és el que es busca exercint control, ni per als joves ni per als habitants que en viuen les conseqüències. Més aviat ha estat al contrari. Dit d’una altra manera, un augment de la securització ha tendit al descontrol, a llarg termini, dels processos migratoris juvenils i el seu impacte en l’espai públic.

3. Les dades d’infants i joves emigrats sols a Espanya i Catalunya i l’efecte forat de cuc dels centres d’acollida

El recompte oficial d’infants i joves emigrats sols a Espanya, el RMENA (Registro de Menores Extranjeros No Acompañados) de la Fiscalia General de l’Estat, es va quadruplicar en tres anys. Així, aquest va ser de 3.997 el 2016, de 6.414 el 2017, de 13.012 el 2018 i de 12.417 el 2019. La majoria d’infants i joves van ser registrats a Andalusia (4.617), Catalunya (1.977), Melilla (1.398) i el País Basc (777). De manera simultània, segons la Direcció General d’Atenció a la Infància i l’Adolescència de Catalunya (DGAIA), al 2017 es van comptabilitzar 1.489 noves acollides; al 2018, 3.742; al 2019, 2.202; al 2020, 810, i, fins al mes de març de 2021, 162. Així, entre el gener del 2016 i el març del 2021, quasi 9.000 infants i joves han accedit als sistemes de protecció de la DGAIA.

Com que la majoria dels que arriben tenen entre 16 i 18 anys, això ha significat un augment quasi immediat del nombre de joves migrats sols que, en el moment d’assolir la majoria d’edat, o bé surten dels dispositius de protecció a la infància, o bé són derivats a altres recursos per a majors d’edat, entre ells, l’Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) de la Generalitat de Catalunya. Aquesta, en concret, ha duplicat el seu número de places en tres anys. Així, ha atès 1.850 casos al 2017, 2.194 al 2018, 2.883 al 2019 i 3.517 fins al desembre del 2020.

Gràfic 1. Infants i joves emigrats sols acollits per la DGAIA i joves (nacionals i estrangers) vinculats a ASJTET

Les dades d’ASJTET són en termes absoluts, és a dir, inclou joves emigrats sols i nacionals.
Font: Elaboració pròpia a partir dels informes mensuals de la DGAIA i l’informe estadístic.

Tot i l’augment de joves atesos per l’ASJTET, a març del 2021 encara hi havia 1.405 joves emigrats sols majors de 18 anys (un 58,1% sobre el total d’infants i joves acollits) amb pròrroga assistencial, és a dir, encara acollits com a menors a l’espera de recursos d’emancipació. El 26% dels menors acollits farà 18 anys al llarg del 2021. Tan sols el 3,1% són

dones. El 71,1% provenen del Marroc; el 19,8%, de l'Àfrica subsahariana, i el 5,5%, del Magrib (DGAIA, 2021).

Tot i que sovint se'ls agrupa amb una mateixa etiqueta, la de “mena”, i de fet són objecte d'unes mateixes polítiques d'acollida, els seus perfils són molt diversos. A Catalunya, s'estima que el 59,9% han emigrat per falta d'expectatives en origen, seguit del 54,7% que fuig de la pobresa i del 51% que ho fa per raons laborals (DGAIA, 2019). El consentiment familiar a l'hora de consensuar el projecte migratori és divers, com també ho és la situació socioeconòmica del nucli domèstic o de l'origen geogràfic de la família (si en tenen). Les expectatives en destí, però, no són tan diverses: un 89,5% espera trobar feina; un 52,6%, formar-se; sobretot de cara a la inserció laboral, i un 42,9%, regularitzar la seva situació. Totes aquestes circumstàncies mostren l'heterogeneïtat i la diversitat dins del mateix col·lectiu.

Taula 1. Motius de l'emigració i expectatives en destí

Per què emigren?		Quines són les seves expectatives?	
Falta d'expectatives en origen	59,90%	Trobar feina	89,50%
Fugir de la pobresa	54,70%	Formar-se	52,60%
Expectatives laborals	51%	Regularitzar la seva situació	42,90%

Font: elaboració pròpia a partir de DGAIA (2019). Els joves poden triar més d'una opció.

Les primeres migracions d'infants i joves estudiades als anys noranta mostraven greus contextos d'exclusió i de desamparament dels joves emigrats a Espanya. Ara, que el motiu principal de l'emigració siguin les faltes

d'expectatives en origen mostra un canvi qualitatiu amb aquestes. Aquesta dada, tot i que no manté gaire distància amb la fugida de la pobresa, evoca que la principal voluntat de migrar actual no respon tan sols a mancances materials. L'emigració respon també a un sentiment de desesperança en origen i a una voluntat de moviment, a una recerca d'oportunitat i, en definitiva, a l'ambició i al dret de somiar-se un futur millor.

Atès això, els centres d'acollida no serien tan sols un espai on refugiar-se. Els centres d'acollida serien també una manera —i sovint, l'única— de complir les seves expectatives: treballar, formar-se i regularitzar-se. Fàcilment se'n podria establir una analogia amb aquell cuc que, entre banda i banda d'una poma, entra per l'una i surt per l'altra, escurçant la distància entre ambdues. El mateix passa amb un forat negre que uneix dos universos. De manera anàloga, la institucionalització —en aquest cas, dins dels centres d'acollida— seria una finestra d'oportunitat de reducció del temps —de regularització— entre dos universos o entre dos punts d'una poma. S'hi entra com a infant o jove en situació irregular a l'espera de sortir-ne com a majors d'edat en situació regular. Però, com es veurà, ni l'entrada ni la sortida han estat sempre les esperades.

4. Estructura: La (des)protecció de la (des) institucionalització

L'augment de les arribades del 2018 es feia palès en portades de diari que mostraven infants i joves dormint a les dependències de la Fiscalia i de comissaries de Mossos d'Esquadra. El mateix any, apareixien imatges de centres d'acollida sobreocupats arreu del territori, sobretot als enclavaments de Ceuta i Melilla. Aquest augment en les

migracions de joves sols al territori espanyol va anar acompanyat d'una doble problemàtica activa fins a dia d'avui. D'una banda, es va gestar una crisi en l'acollida que va semblar un camp social marcat per l'emergència. De l'altra, i com es veurà al final d'aquest article, es van viure diversos atacs a centres d'acollida i posteriorment a pisos presumptament ocupats per joves emigrats sols —passats o no pels sistemes de protecció—. Aquests fets expressen un augment dels discursos d'odi i d'atacs racistes contra el col·lectiu (Arnal i Garcés, 2021).

A Catalunya, l'augment en les arribades d'infants i joves emigrats sols va impulsar, pràcticament d'un dia per l'altre, l'obertura de centres i places d'acollida de caràcter urgent, sovint sense coordinació amb municipis i en espais no adaptats per a la pràctica educativa i amb una falta d'acompanyament psicosocial necessari. Segons l'Agència de la Unió Europea pels Drets Fonamentals (FRA) (2019), viure sota situacions de limitada capacitat de recepció comporta dificultats per al compliment de drets fonamentals. Entre d'altres, les situacions són l'amuntegament, la falta de privacitat, una higiene inadequada, un risc de victimització criminal, una violència sexual i de gènere, una falta d'atenció a les vulnerabilitats o un aïllament social. Aquests reptes al compliment dels drets fonamentals, molts d'ells viscuts en centres d'emergència tot i els esforços administratius, va exposar una part dels joves a una desprotecció al llarg del seu procés d'institucionalització.

Però, si al 2018 la falta de recursos se situava a l'entrada del sistema de protecció, ara aquesta la trobem a la sortida. Així, a març de 2021, un 58,1% del total de joves acollits

per la DGAIA continuen, tot i ser majors d'edat, acollits en recursos per a menors. I és que, si bé la protecció com a menors d'edat exigeix la no devolució, la no expulsió, el dret a tenir un guardià (una figura de referència legal), un allotjament incondicional (a priori, i si és possible, en famílies), un reconeixement dels drets socials (educació, sanitat, etcètera) i garanties processals per a la demanda d'asil i altres procediments administratius, tot canvia en fer els 18 anys. Una vegada assoleixen la majoria d'edat, segons les seves condicions documentals, es poden veure exposats al retorn, a l'expulsió, a la pèrdua d'un accés incondicional a l'habitatge, així com a la pèrdua tots els drets i garanties que els corresponen com a menors.

Així, la desprotecció de la institucionalització marcada per l'emergència del 2018 s'ha traslladat al 2020 i al 2021, en alguns casos, a la desprotecció de la desinstitucionalització. Gimeno (2013) il·lustra aquest fet amb la metàfora de la porta giratòria. L'investigador afirma que, cada vegada més, els menors que accedeixen per la porta infantil als centres de protecció-control són expulsats per la mateixa porta giratòria com a nous adults clandestins. Aquesta desinstitucionalització no acompanyada també provoca que els joves busquin xarxes de compatriotes que serveixin d'ajuda en els casos en què el sistema de protecció no arriba a cobrir les seves necessitats i, per tant, és el recurs que utilitzarien en cas que el centre o el sistema fallés (López, 2018). En el cas català, a la desprotecció de joves sortits del sistema de protecció s'hi sumen altres fluxos migratoris juvenils, com ara joves que han arribat com a majors d'edat, joves que han passat per sistemes d'acollida fora de Catalunya i joves sol·licitants d'asil, entre d'altres (Arnal i Garcés, 2021). Aquesta multiplicitat de fluxos migratoris,

però, no ha impedit que a partir del 2020, comencés a haver-hi manifestacions i intents de desallotjament per part dels veïns a pisos ocupats on s’han identificat de forma explícita els ocupants com a “mena”, “exmena” o “extutelats”.

Vist el context i l’estructura, a continuació es presenten algunes de les tensions que travessen joves emigrats sols.

5. Subjectes de tensions: habitar el *barzaj*

“Yo estaba suspendido, habitaba el Estrecho; ya no era de aquí y todavía no era de allá, eternamente en la línea de salida, en el *barzaj*, entre la vida y la muerte”.

Mathias Énard, *La calle de los ladrones*, 2013.

Per als musulmans, el *barzaj*, segons Mahoma, és el moment en què el cos i l'ànima se separen abans del judici final. El *barzaj* és un estat d’incertesa, de dubte, de tensió i de canvi. És un espai invisible i una coordenada entre dos punts intrínsecament allunyats i diferenciats que mai arriben a acostar-se ni trobar-se l’un amb l’altre. És un llindar, un espai liminar.

Infants i joves emigrats sols sostenen i encarnen tot un seguit de tensions, algunes d’elles específiques; d’altres, comunes a la seva etapa vital, que dia a dia els travessen. Aquestes són generades i influïdes per múltiples factors. Com veurem, la majoria d’aquestes remetent a ideals que no acaben mai de complir-se o a espais i moments entre alguna cosa que s’ha deixat enrere i una altra que sembla que no arriba mai. Aquestes tensions entre dos punts aparentment irreconciliables a vegades s’enquisten i alguna

d’elles pot prendre un paper massa protagonista. Tot i que acostumen a ser nascudes i reproduïdes dins un camp transnacional, és a dir, aquí, allà i al ciberespai de manera simultània, sovint les conseqüències d’habitar aquestes tensions esclaten dins de l’àmbit local. És llavors quan, com deia el filòsof hel·lè, semblaria que aquests “fantasmes de la glocalització” només poguessin elegir entre dos camins: l’un, construir una vida sucumbint als poders establerts; l’altre, cremar la vida com a forma de protesta.

5.1. Primera tensió: entre el *harraga* i el *mena*

“No hay salida, no hay esperanza, por favor, dime, ¿cómo puedo salir de esto? ¿Cuándo puedo salir?

Me marchó como *harraga*, pase lo que pase”.

Mourad Guerbas y Samir Saadaoui, *Haraga*, 2018.

No és difícil familiaritzar-se amb el mot *harraga* quan es treballa amb joves emigrats sols. Ja sigui per les cançons que escolten, perquè s’ho diuen entre ells —de vegades amb orgull, de vegades de manera despectiva—, o apareixen a les xarxes socials. La paraula *harraga*, que té com a arrel el terme hrq en àrab clàssic, significa cremar o incendiar-se. El diccionari d’àrab culte modern de Cortés ho defineix com una persona que s’encén (Quiroga 2003). En un sentit metafòric, fa referència a la persona que arrisca o crema la seva vida per poder emigrar, i s’usa per anomenar una persona que viatja sense papers i de manera clandestina. També, aquell qui crema la seva documentació abans d’iniciar el viatge per no ser identificat i evitar així la possibilitat de ser deportat. El terme és generalment despectiu i, tot i que de vegades pugui ser usat com a sinònim de valentia, és un terme que els joves prefereixen

evitar. El harraga ens parla de la il·legalitat del procés migratori i d'una passió de vida, com la d'Aristòtil, que crema. És una vida que transgredeix, que té lloc fora —i que fins i tot burla— el control de l'estat i les institucions.

Arribat a la Península i acollit en un centre, el *harraga* entra en contradicció directe amb el “mena”. Si el *harraga* busca saltar-se les normes i els límits, el “mena” sap que les ha d'assumir. Si el *harraga* viatja de manera clandestina, anònima, per tal de no ser reconegut i burlar el control de l'estat, el “mena” necessita ser visible, demostrar a través de la documentació que existeix i sucumbir al control de l'estat per tal de poder construir el seu objectiu. L'única manera de deixar enrere el *harraga* és endinsant-se al forat de cuc, és a dir, els centres d'acollida d'on s'espera sortir-ne de manera regular i no tornar a caure en la irregularitat. La fina línia que separa el *harraga* del “mena” separa la il·legalitat de la legalitat i els joves emigrats sols divaguen de forma constant entre ambdós costats de la frontera.

5.2. Segona tensió: entre l'infant i l'adult

“Me dedicaré a robar. Nada de mendigar, que tengo 16 años.
Mi amigo Sebtawi tenía razón: mendigar es para niños y viejos.
Es vergonzoso que un joven sin trabajo mendigue pudiendo robar”.

Mohamed Chukri, *El pan a secas*, 2012.

Joves emigrats sols viuen, pel que fa al seu procés vital, en una esquizofrènia edatista constant. En origen són adults capaços d'assolir certes responsabilitats, fet que es

reafirma en creuar l'estret de Gibraltar. Aquest creuament s'interpreta com a un “ritual de pas” on el “nen” deixa casa seva per convertir-se en l'adult de qui s'espera que construeixi la seva pròpia vida. També, que contribueixi a l'economia familiar (ja que en molts casos, s'hi ha invertit) i que sigui aquest ara qui cuidi —des de la distància— la família (i com més aviat, millor). Al destí, però, aquesta presa de responsabilitat xoca de forma directa amb la infantesa que representa —encara que justifica— una protecció com a menor. Hi xoca per diverses raons però principalment per dues: en primer lloc, perquè centres i pisos acostumen a tenir uns horaris i unes normes clares que, tot i que molt necessàries, poden ser difícils d'assumir després des de ser considerats adults en origen i/o després de dies, o fins i tot mesos, de supervivència al llarg del procés migratori. En segon lloc, perquè els centres i els pisos, en la majoria dels casos, no poden proveir allò que els joves busquen per sentir-se emancipats, responsables i poder “cuidar” la família: un treball remunerat.

Mohamed Chukri (2012), a partir de fets autobiogràfics, equipara viure en dependència a una situació d'infantesa. L'autor relata, després de mesos de malviure, rebre pallisses i abusos mentre intenta buscar-se la vida, com el pas a l'acte delictiu és per a ell una manera d'emancipar-se. És, efectivament, com si creués una frontera cap a l'adulthood, deixant enrere la dependència d'aquell infant o persona gran que pidola.

Origen i destí entrecreuen imaginaris quant a l'edat i a les responsabilitats que se'n desprenen, que sovint xoquen d'un costat a l'altre de l'estret. A destí són infants que cal protegir d'una adultesa precoç en origen. A l'origen

és sovint a l'inrevés: joves emigrats sols són adults que sembla que en destí, tornen a ser infants.

5.3. Tercera tensió: entre l'offline i l'online

“Bleti, Bleti, [espera, espera] no empieces a comer.
Foto para tu tía..., foto para tu abuela... ;
Para que vean que en España también comemos!”
@Hamzazaidi97, *Cuando comes fuera con tus padres, España vs. Marruecos*, 2018.

El paper de les xarxes socials travessa els itineraris vitals dels joves, amb més o menys intensitat, per diverses raons. En primer lloc, perquè influeixen en la decisió d'emigrar en la mesura que generen imaginaris del país d'acollida. En aquest imaginari, el destí es presenta, sovint, com el lloc que possibilita assolir les seves expectatives com a joves globals (Gimeno, 2014). En segon lloc, i un cop emigrats, les imatges d'èxit del viatge migratori són comunes i es materialitzen de diverses maneres: en espais emblemàtics de la ciutat, amb roba de marca, amb noies, amb diners, amb automòbils o motos de luxe, mostrant músculs, etcètera. En definitiva, amb tot allò que concorda amb els imaginaris de la masculinitat hegemònica. Així es mostra com s'ha deixat enrere el lloc on no era possible consumir tal com imposa la societat global de consum.

Per a Gimeno (2014) les imatges d'ícones esportives, d'oci i de béns posicionen als joves en el mercat sexual, mostren un aparent estatus social i són, al mateix temps, indicadors d'integració dins la societat adolescent occidental. Així, l'adscripció identitària a certs símbols evoca que s'ha assolit l'èxit del projecte migratori, si més no, d'acord amb

els estàndards de consum capitalistes o, com anomena Belguendouz (2009), d'acord amb l'accés al “supermercat europeu”.

Aquest suposat èxit, però, amaga contradiccions. D'una banda, perquè sovint els productes que vesteixen són d'imitació i, no poques vegades, produïts al lloc d'origen, és a dir, d'allà d'on fugen. De l'altra, perquè la visibilitat d'aquests continguts cap al destí condiciona la seva existència *online*, però no l'*offline* (Gimeno, 2014). Així, les imatges són una projecció que sovint té poc a veure amb la retenció, és a dir, amb allò terrenal i real.

El ciberespai, però, en un camp de relacions transnacionals, atorga l'oportunitat de crear i mostrar un *alter ego* arrelat a la virtualitat. És, també, per ser un espai aterritorial, un lloc que possibilita pertinença per a joves emigrats que viuen entre l'aquí, l'allà, l'arreu i l'enlloc.

5.4. Quarta tensió: entre la vulnerabilitat criminològica i la victimològica

“—Pero, ¿por qué no querías estar en un centro de acogida?
—Porque te tratan como a un niño mientras te miran como a un delincuente, este es el problema”.

Morad, *Centre Educatiu de Justícia Juvenil*.

En Morad expressava la tensió viscuda per alguns joves emigrats sols en institucionalitzar-se dins dels centres d'acollida: ser tractats com a infants mentre reben una mirada criminalitzadora. Segons ell mateix, els centres d'acollida no proveïen allò que ell buscava, ni un espai

segur, ni un lloc on regularitzar la seva situació. Sentia que el feien tornar a ser el nen que havia deixat enrere en creuar l'estret. Per aquestes raons, com altres infants i joves, preferia “buscar-se la vida sol”. Anys després, en la distància, reconeixia que aquella idea era impossible sense arribar a abusar de la seva llibertat o que algú abusés de la seva vulnerabilitat, o bé ambdues coses a la vegada.

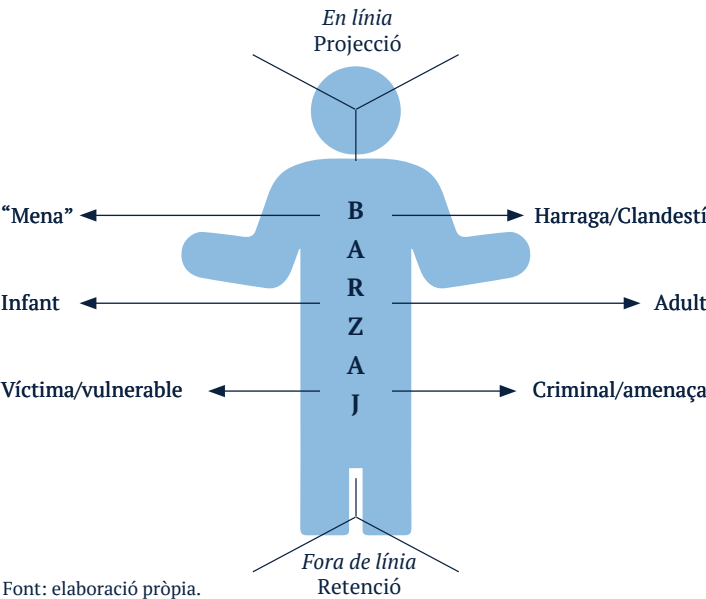
L'exposició a la vida al carrer o a una acollida d'emergència que s'allarga en el temps pot comportar l'exposició a certs riscos tant victimològics com criminològics. Les investigadores del projecte PREMECE (OCSPI, 2020), desplegat a Ceuta amb l'objectiu de reduir les situacions de vulnerabilitat dels joves en situació de carrer i el seu impacte en l'espai públic, ho han investigat. El projecte va aconseguir reduir notablement les mesures judicials imposades a menors. En els seus resultats, afirmen que malgrat una alta sensació d'inseguretat ciutadana per l'impacte dels joves en situació de carrer, són pocs els que arriben a cometre delictes a la ciutat, i si ho fan, la majoria d'aquests són lleus. El problema recau, segons les investigadores, en el fet que els joves infractors en situació de carrer acaben incomplint les mesures de llibertat vigilada, fet que en propicia l'internament en centres de règim tancat per delictes lleus. En relació amb la victimologia, les mateixes investigadores asseguren que els menors no acostumen a anar a la policia quan són víctimes de robatoris, agressions físiques o abusos i, per tant, la victimització no s'arriba a registrar. A banda, encara que tinguin dret a l'atenció mèdica, tampoc hi accedeixen quan ho necessiten.

Davant d'aquesta situació, l'opinió ciutadana sovint divaga entre la compassió i el rebuig o la por, sentiment que es

(re)crea també a través del discurs polític. Tal és el cas, per exemple, del vídeo de Teresa Rodríguez, coordinadora general de Podemos Andalucía, en el qual clamava “son niños y niñas, los llaman ‘menas’ porque quieren que nos olvidemos de ello”. Ho feia en resposta a la visita de Rocío Monasterio, presidenta de VOX Madrid, al barri de La Macarena de Sevilla per denunciar les suposades “manades de mena”. “Nens vulnerables” o “joves criminals”, semblaria que només hi ha dues maneres de llegir aquesta emigració des del discurs polític. Aquests imaginaris tan diferenciats (re)produeixen la polarització perquè en redueixen els matisos, és a dir, la complexitat del fenomen.

A continuació s'il·lustra una iconografia que mostra el que s'ha exposat fins ara. Si bé s'entén que hi ha tres

Iconografia 1. Les tensions que travessen joves emigrats sols

tensions que creuen infants i joves emigrats sols de manera horitzontal (per ser tendencialment específiques o veure's ampliades en aquests), una d'elles ho faria de manera vertical (per ser tendencialment comuna en joves de la seva edat). La distribució és una il·lustració oberta de l'explicació anterior, no finita i en permanent canvi d'acord amb la mateixa governamentalitat citada. Joves emigrats sols divagarien en aquest *barzaj* constant entre ser vistos i tractats com a infants sols, víctimes i vulnerables i/o adults clandestins de qui protegir-se.

6. El moment actual: manifestacions i atacs contra centres d'acollida i pisos ocupats, profecia autocomplerta?

Com s'expressa, l'augment d'arribades de joves emigrats ha generat dues problemàtiques: la primera, ja recollida en les pàgines anteriors, ha estat la crisi en l'acollida; la segona, un augment dels discursos xenòfobs i racistes contra el col·lectiu. Per a Arnal i Garcés (2021) les dues qüestions han posat en joc les administracions locals que, tot i no tenir responsabilitats en matèria de protecció a la infància, sí que són les primeres administracions responsables (o viuen de primera mà les conseqüències) quan en els seus municipis hi ha col·lectius en situació de greu exclusió social.

A través de SOS Racisme (2020) i diferents fonts periodístiques s'han recopilat una sèrie de fets i situacions ocorregudes entre els anys 2019 i 2021 per tal d'analitzar-les. Tot i que al llarg d'aquests anys s'han creat programes de mentoria, manifestacions antiracistes multitudinàries i xarxes d'acollida veïnals en suport a joves emigrats sols, aquest apartat se centra en els conflictes que han dificultat tant l'acollida com la integració dels joves. Entre aquests es destaquen els següents:

- Cinc atacs violents a centres de menors a Castelldefels, Masnou, Canet de Mar (2019), Badalona (2020) i Torredembarra (2021).
- Quatre atacs a pisos ocupats presumptament per joves d'origen magrebí a Barcelona - la Trinitat Vella, Premià de Mar, Llançà (2020) i Torredembarra (2021).
- Dues manifestacions i la creació de dues plataformes ciutadanes en contra de la instal·lació de centres d'acollida a Rubí i Barcelona-Besòs (2019).
- Vuit manifestacions en contra de la inseguretat, de les quals cinc acaben o tenen relació amb algun fet violent cap a centres d'acollida o pisos ocupats.

Els primers atacs violents a centres d'acollida o manifestacions en contra dels mateixos centres, es van produir al llarg del 2019, un any després de l'augment d'arribades. Molts d'aquests atacs van ser contra centres d'emergència (consolidats o en projecció de construir-se) amb un alt nombre de places. Eren els següents: Canet de Mar (50 places), Castelldefels (60), Rubí (70 en projecció), Masnou (50) i Barcelona-Besòs (50 en projecció), gestionats tots ells, els consolidats, per la mateixa cooperativa.

En relació amb les manifestacions, la primera és a Canet de Mar (2019) on un grup de veïns es manifesta en contra de la inseguretat dins del municipi. Diversos joves acollits passen pel lloc dels fets i alguns veïns els increpen i insulten, mentre d'altres graven la situació. Després d'uns dies, un home entra amb un matxet al centre d'acollida del municipi i amenaça de mort la directora i als residents. A Barcelona

- Poble-sec (2019) es convoca una manifestació, també en contra de la inseguretat, per part de l'associació de veïns del barri. En el pamflet es vincula directament l'augment de la inseguretat amb un grup de “menes” que malviven a Montjuïc fora dels sistemes de protecció. També a Barcelona - la Trinitat Vella (2020) hi ha un intent d'incendi a una casa ocupada el dia abans d'una manifestació convocada pels veïns. S'identifiquen els ocupants com a principal font d'inseguretat al barri. La manifestació acaba amb un intent de desallotjament de l'immoble per part dels manifestants. A Mataró (2020) les manifestacions es donen davant de diversos pisos ocupats del municipi. No hi ha intent de desallotjament, però es reporta per primera vegada la creació de patrulles veïnals. Dies després, a Premià de Mar (2020), hi ha una manifestació davant d'un pis ocupat i un intent d'assalt, per part dels veïns, per tal de desallotjar-lo. Dues setmanes més tard, a Llançà (2020), es produeix la mateixa situació. Després d'una manifestació, alguns veïns intenten desallotjar un pis ocupat. A Pineda de Mar (2020), durant la manifestació en contra de la inseguretat, es relaciona directament al col·lectiu “mena” amb “delinqüència” i “okupació”. Finalment, a Torredembarra (2020) es dona l'únic cas que combina, per primera vegada, un intent de desallotjament a una casa ocupada (fracassat, perquè els joves no hi eren) amb un atac, de retruc, a un centre d'acollida de menors.

Aquestes manifestacions, tot i que moltes d'elles han estat legítimes, sovint han anat acompanyades de mentides que han circulat per les xarxes socials. A Canet de Mar es va difondre un vídeo d'una brutal agressió a una dona en l'espai públic, en el qual s'identificava l'agressor com a “mena”. Després es va saber que els fets van tenir lloc

a la Xina. Al barri del Besòs i el Maresme de Barcelona, missatges de WhatsApp asseguraven que en 48 hores s'instal·larien 50 barracons en un solar per traslladar-hi un centre d'emergència de menors. Tot i que sí que hi va haver voluntat d'instal·lar-hi un centre, no estava previst que es construís en les següents 48 hores. Els missatges demanaven als veïns mobilitzar-se en nom de “la seguretat dels teus fills”. A Badalona, a través d'un tuit, l'alcalde treia pit d'haver aconseguit aturar la instal·lació d'un centre d'acollida a la ciutat. Poc després, es va saber que la decisió de no instal·lar-lo va ser presa per la DGAIA, no per ell. L'assalt al pis ocupat de Premià de Mar es va justificar per un suposat intent de violació d'un dels joves a una noia del municipi. Els Mossos d'Esquadra, dies després, van desmentir-ho. A Torredembarra, abans de l'assalt, van circular vídeos on sortien joves emigrats, algun d'ells propiciant amenaces. Poc després es va demostrar que cap dels joves era resident del centre d'acollida atacat. Diversos fets, però, sí que han estat demostrats i jutjats. És el cas, per exemple, de l'acusació d'intent de violació al Masnou, que va acabar efectivament amb l'internament dins d'un centre tancat d'un jove acollit. El mateix va succeir amb un jove, també en situació d'acollida, culpable de cometre sis violacions a Barcelona, algunes a la zona de Montjuïc, motiu pel qual els veïns justificaven l'augment de la sensació d'inseguretat.

Altres fets han estat una manifestació dels menors acollits en un hotel a Sant Just Desvern per denunciar coaccions, demanar més recursos i la dimissió de la directora del centre. També es van reportar baralles entre joves acollits i no acollits a diversos municipis. Una a Castelldefels (2019) (precursora de l'atac al centre d'acollida), una a Calella (2019) i una altra a Barcelona - Zona Franca (2019).

Totes aquestes situacions han acabat propiciant, segons fonts citades, un total de 27 ferits: 15 menors o joves emigrats, 4 educadors/es, 1 vigilant de seguretat, 5 mossos d'esquadra i dues persones sense identificar.

El discurs polític també ha acompanyat aquests successos. Entre d'altres, el 2019 a Rubí es va personar públicament per primera vegada, durant una manifestació en contra de la instal·lació d'un centre d'emergència per a menors, la mateixa alcaldessa del PSC (Partit Socialista de Catalunya), Ana María Martínez, en plena campanya electoral. El seu company de partit, l'exalcalde de Badalona Àlex Pastor, li segueix els passos, i quatre mesos després publica el tuit esmentat anteriorment.

Encara que ambdós alcaldes no acusessin directament els menors de fets delictius, les seves afirmacions bé comportaven, si més no, dues conseqüències. D'una banda, la normalització de l'ús de la crisi en l'acollida per disputar espai polític; de l'altra, la legitimació d'aquells discursos xenòfobs —i sovint falsos— propiciats per l'extrema dreta. En aquest sentit, el partit de Santiago Abascal, VOX, ha fet ús del terme jurídic i altament criticat “mena”, per generar un engranatge polític en contra de joves emigrats sols al llarg d'aquests últims anys. Les mancances en l'acollida d'emergència han estat utilitzades per donar una imatge de descontrol de les institucions, de malbaratament de recursos i, en definitiva, de mala gestió política (Cheddadi, 2020). De manera paral·lela, el partit ha volgut establir una relació causal entre problemes socioeconòmics d'Espanya (com ara l'atur juvenil, la precarietat de les pensions o la inseguretat en els barris) amb aquesta crisi i aquest “malbaratament” “causat” per joves emigrats sols.

A través de les xarxes socials i campanyes que busquen un alt ressò mediàtic (més enllà de si els arguments que presenten són vertaders o no), VOX ha volgut erigir-se com la única alternativa capaç de pal·liar l'abandonament institucional dels altres partits cap als ciutadans. Tot per obrir la possibilitat de qüestionar quines són les persones que poden, de manera legítima, accedir a certs drets com a ciutadanes i quines altres n'han de quedar fora.

Múltiples veus han assegurat que a les manifestacions contra centres d'acollida i pisos ocupats com al Masnou, Premià de Mar o Torredembarra hi apareixien persones de fora del municipi que propiciaven càntics xenòfobs i racistes. Com s'ha vist, l'atac a Torredembarra el 2021 ha estat, per primera vegada, un atac on, des de la manifestació legítima per la inseguretat viscuda dels veïns, s'ha assaltat un xalet ocupat i, en no trobar-hi ningú, s'ha acabat atacant un centre d'acollida de persones que no tenien res a veure amb els okupes. Torredembarra mostra, així, l'imaginari xenòfob pel qual el problema que cal “erradicar”, en el seu sentit etimològic, no són els pisos ocupats. El problema “d'arrel” i per tant allò que cal qüestionar, és el dret d'infants i joves emigrats en situació de vulnerabilitat a ser acollits.

7. El dret a somiar més enllà d'escenaris prefabricats

A través d'aquestes pàgines s'ha pogut percebre com la capacitat d'agència de joves emigrats sols es veu greument afectada per les tensions que travessen, pel context que els envolta i per l'estructura que els sosté. Una estructura que sovint ha tendit a ser intermitent i excloent. Limitats de seva pròpia agència, semblaria com si joves emigrats sols, més que ser subjectes de dret, fossin, com titelles

sostingudes a través de fils transparents, objectes d'acollida i control.

Cansades de viure en tensió constant entre el nen i l'adult, entre la regularitat i la clandestinitat, entre la víctima i l'amenaça, en definitiva, en el llinar etern del barzaj, sovint han volgut (o s'han vist empesos a) alliberar-se, sortir de l'escenari i viure als marges del sistema/teatre. Aquesta "sortida de l'escenari" ha estat reportada pels mitjans de comunicació i instrumentalitzada per governs i partits polítics que han volgut evitar-la a través de mecanismes de control-cura. Però, tal com s'ha exposat, en alguns casos aquesta seguretat anhelada, exercida per mitjà de més control, sovint ha comportat un descens en el compliment dels drets fonamentals dels joves com a persones i com a menors. Aquest descens, sumat a la —ja d'entrada— situació d'incertesa constant de molts d'ells, ha contribuït a augmentar el desencantament o la desvinculació d'alguns joves amb el sistema. Aquest fet, de nou, n'ha augmentat el risc d'exposició criminològica i/o victimològica i, de retruc, s'han viscut les conseqüències d'aquests riscos en l'espai públic. Les situacions tenses han estat, altra vegada, reportades pels mitjans de comunicació i instrumentalitzades políticament. Joves emigrats sols, societat, polítics i mitjans de comunicació sembla que estiguin en una obra contínua sense final feliç. Un moviment permanent que, lluny de ser un forat de cuc, és una porta giratòria que com més mediatitza, més polititza, més vulneralitza i, de nou, torna a començar.

En un món on la mobilitat representa una desitjada part de l'èxit, joves emigrats sols anhelan, tal com ho fan aquesta generació global de joves hiperconnectats, el dret a somiar-

se i a imaginar-se el seu propi futur més enllà d'escenaris prefabricats.

La lluita per la possibilitat de construir una vida i no cremar-la no és tan sols en mans de la joventut. També recau en el compromís ciutadà, la voluntat política i en l'ètica periodística. Perquè en això no només hi ha en joc el compliment dels drets fonamentals i les obligacions com a menors i persones. També hi ha l'obrir o tancar aquest gota a gota de dificultats socials que rega lentament, però de manera permanent, les llavors de l'odi i la por cap a l'altre que, per no ser desarrelades, rebroten.

Bibliografia

ARNAL, N., GARCÉS, B. *Joves emigrats sols fora dels sistemes d'acollida: diagnosi del cas de Barcelona*. Barcelona: CIDOB Briefings, 2021.

BADIOU, A. *La verdadera vida. Un mensaje para los jóvenes*. Barcelona: Malpaso Ediciones, 2016.

BELGUENDOUZ, A. *Le Maroc et l'im(é)migration: quelles politiques? Quelles institutions? Quelle citoyenneté?* Rabat: Imprimerie Beni Snassen, 2009.

CADENA SER. "Teresa Rodríguez: 'Les llaman menas porque quieren que nos olvidemos de que son niños y niñas que están solos'". <https://www.youtube.com/watch?v=ibgSkO64m2E>

CASTELLANO, C. "En el punto de mira de las patrullas de Mataró". *El Salto* (9 de juliol de 2020). <https://www.elsaltodiario.com/cataluna/patrullas-vecinales-mataro-racismo-convivencia-oportunismo-extrema-derecha>

CHEDDADI, Z. "Discurso político de VOX sobre los menores extranjeros no acompañados". *Inguruak*, vol. 69 (2020), p. 57-77.

CHUKRI, M. *El pan a secas*. Espanya: Cabaret Voltaire, 2012.

COLLEL, E. "Tercera agresión a menores extranjeros, esta vez en la Zona Franca de Barcelona". *El Periódico* (12 de març de 2019). https://www.elperiodico.com/es/sociedad/20190312/tercera-agresion-a-menores-extranjeros-en-el-barrio-de-la-zona-franca-7348266?_ga=2.10402805.1914779523.1619066134-1695179057.1612541800.

COLLEL, E. "El Besòs clama contra la posible apertura de un centro para menas en su barrio". *El Periódico* (5 de setembre de 2019). <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20190905/barracones-para-menas-en-el-forum-besos-7621034>

GONZÁLEZ, S. "Los datos oficiales niegan la delincuencia de los menores extranjeros no acompañados en Andalucía". *Newtral* (6 de novembre de 2019). <https://www.newtral.es/los-datos-oficiales-niegan-la-delincuencia-de-menores-extranjeros-no-acompanados-en-andalucia/20191106/>.

DGAIA (Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència). *Infants i joves acollits per la DGAIA i noves arribades. Informe estadístic*. Barcelona: Departament de Treball i Afers Socials, 2021. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacollida/dades.

DGAIA (Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència). *Informes estadístics mensuals*. Barcelona: Departament de Treball i Afers Socials, 2020-2021. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/?_ga=2.163050108.1150898576.1504245238-1876684697.1504073124.

DGAIA (Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència). *Els infants i joves emigrats sols acollits a Catalunya*. Barcelona: Departament de Treball i Afers Socials, 2019. https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematics/07infanciaiadolescencia/Estrategia_acollida/avancament_estudi.pdf.

ÉNARD, M. *La calle de los ladrones*. Espanya: Literatura Random House, 2013.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS. *Children in migration 2019*. European Union Agency for Fundamental Rights. *Annual Review*, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-children-in-migration_en.pdf.

FEDERACIÓN SOS RACISMO, COLECTIVO AL JAIMA, CONSEJO GENERAL DE LA ABOGACÍA ESPAÑOLA. *Menores en las fronteras: de los retornos efectuados sin garantías a menores marroquíes y de los malos tratos sufridos*. SOS RACISMO, 2004. www.sosracisme.org/reflexions/pdfs/menores_retornados.pdf.

FISCALÍA GENERAL DEL ESTADO. *Memoria de la Fiscalía General del Estado Madrid: Fiscalía General del Estado, 2016-2020*. <https://www.fiscal.es/documentaci%C3%B3n>.

FOUCAULT, M. "Gubernamentalidad", a GABILONDO, A. (ed.). *Estética, ética y hermenéutica*. Barcelona: Paidós, 1999.

GIMENO, C. "Harraga, kharba o banlieu: imaginarios juveniles transnacionales". *Revista interdisciplinaria sobre imaginarios sociales*, vol. 4 (2014), p. 33-58.

GIMENO, C. "Trabajo social y control migratorio. Tensiones en los sistemas de protección de menores". *Portularia*, vol. 13 (2) (2013), p. 15-24.

GUERBAS, M., SAADAOU, S. "Haraga". <https://www.youtube.com/watch?v=nWPFKPjb4cw>. 2018

HAMZAZAIDI97. "Cuando comes fuera con tus padres, España vs. Marruecos". <https://www.instagram.com/reel/CLUNbIDqURL/?igshid=1ozp572bebpxm>.

JIMÉNEZ, M. “Como si fuera invisible: niños, niñas y adolescentes que migran de forma autónoma en la trama fronteriza”, EMPEZ, N. (Coord.). *Dejadnos crecer: Menores migrantes bajo tutela institucional*. Barcelona: Virus Editorial, 2014.

LLIMÓS, A. “Són els que fa anys em feien canviar de vorera amb la seva bomber” . *ARA* (5 de juliol de 2019). https://www.ara.cat/societat/vox-ultres-segadors-masnou-menes_1_2661196.html.

LÓPEZ, G. “La construcción de la identidad. Menores extranjeros no acompañados, en protección”. *RES, Revista de Educación Social*, vol. 27 (2018), p. 71-92.

MONTEROS, S. “El sujeto de la agencia en las trayectorias vitales de niños marroquíes migrantes: tejiendo historias de alienación y separación con las estructuras de reproducción social”. *Revista THEOMAI. Estudios críticos sobre sociedad y desarrollo*, vol. 40 (2019), p. 34-50.

MONTEROS, S. *La construcción social de un nuevo sujeto migratorio: los menores migrantes marroquíes no acompañados. Condiciones de posibilidad para la agencia*. (Tesi doctoral). Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2007.

OCSPI (Observatorio del Sistema Penal ante la Inmigración). *PREMECE: Menores marroquíes en las calles de Ceuta: una cuestión de políticas públicas*. Málaga: Universidad de Málaga, 2020. <https://ocspi.files.wordpress.com/2020/04/informe-menores-marroquic3ades-en-las-calles-de-ceuta-premece.pdf>.

ORTEGA, M. “Una protesta que assenyala els ‘menes’ divideix el Poble-sec”. *ARA* (13 de març de 2019). https://www.ara.cat/societat/protesta-menes-divideix-poble-sec_1_2687345.html.

QUIROGA, V. *Els petits “Harraga”. Menors immigrants irregulars no acompanyats d’origen marroquí a Catalunya*. (Tesi doctoral). Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 2003.

REMIRO, A. *Unión Europea - Marruecos ¿Una vecindad privilegiada?* Madrid: Academia Europea de Ciencias y Artes, 2012.

UNICEF. *Nouveau visage de la migration: les mineurs non accompagnés*. Tánger: UNICEF, 2005. https://www.unicef.org/Etude_Migrations_Mineurs.pdf.

SOS RACISME. “Les patrulles veïnals són conseqüència del sistema opressor contra la infància migrant”. <http://www.sosracisme.org/les-patrulles-veïnals-son-consequencia-del-sistema-opressor-contra-la-infancia-migrant>.

VILA, N. “Doble atac d’encaputxats a un centre de ‘menes’ de Castelldefels”. *ARA* (11 de març de 2019). https://www.ara.cat/societat/doble-atac-encaputxats-centre-menes-castelldefels_1_2594027.html.

VILA, N., GARRIDO, G. “Un home entra amb un matxet a un centre de ‘menes’ de Canet de Mar”. *ARA* (6 de març de 2019). https://www.ara.cat/societat/intenta-agredir-cinquantena-canet-mar_1_2594081.html

Menys drets, més patiment

José Javier Ordóñez Echeverría^a
Advocat de la Fundació Migra Studium

Paraules clau: CIE, expulsió, internament, drets, pandèmia, Migra Studium

Des de fa nou anys, un grup de voluntaris i voluntàries de la Fundació Migra Studium visita setmanalment les persones internes al CIE de la Zona Franca. Els objectius de les visites són escoltar i acompanyar aquestes persones, proporcionar-los informació sobre la seva situació i afavorir la seva defensa i l'accés a la justícia. Aquestes visites també són una font per a tasques d'incidència, denúncia i sensibilització, centrades especialment en la vulneració dels drets, en xarxa amb altres plataformes i entitats de la societat civil. Aconseguir millores en les condicions d'internament al CIE i fomentar canvis en les polítiques d'estrangeria que transformin un sistema basat en l'hostilitat, són alguns dels eixos d'aquesta experiència d'acompanyament. L'horitzó final és tancar els CIE i aconseguir una societat més acollidora i hospitalària. Els obstacles per dur a terme les visites —o directament, la prohibició per part de les administracions— també són una forma de sensibilitzar i de continuar denunciant l'existència de vulneracions de drets en el CIE. Això és el que també ha passat durant la pandèmia per coronavirus.

Introducció

Com cada any des del 2012, l'equip de visites al CIE de la Zona Franca de la Fundació Migra Studium manté el pols amb la realitat del centre. L'equip és testimoni i acompanyant d'un dia a dia que presenta una complexitat i una diversitat enormes. L'any 2020 ha estat un any atípic en tots els aspectes de la realitat. Els desafiaments que va portar la pandèmia de la covid-19 van contaminar, de

a. Doctor en Dret per la Universitat de Barcelona. Professor associat de Dret Internacional Privat a la Universitat Pompeu Fabra. josetxoordonez@migrastudium.org @Animus_Defendi

sobte, la vida quotidiana dels nostres països. El règim d'internament, la política d'expulsió, la vida dins dels centres tampoc no han estat aliens a la pandèmia. Es pot afirmar que, així com la vida fora dels CIE ha estat sacsejada pel coronavirus, també el virus ha entrat, a través dels murs, dins dels CIE.

En les pàgines següents, es pot descobrir fins a quin punt el coronavirus va trastocar les expectatives de la política migratòria un cop es va desfermar la pandèmia i el Govern central va declarar l'estat d'alarma i el confinament domiciliari de la població a partir del 14 de març de 2020. Segurament, la més destacada de les conseqüències de la pandèmia va ser l'expulsió o l'alliberament dels pocs interns que encara hi eren i el buidament del dispositiu el dia 19 de març. Durant 200 dies, el CIE de la Zona Franca va existir sense internaments. Com que era impossible practicar expulsions, els CIE d'Espanya van romandre buits fins a l'anunci del Govern central de reactivar els internaments a partir del 23 de setembre.

La reflexió següent té a veure amb les situacions que van tenir lloc el 2020 en relació amb l'internament de persones migrades al CIE de la Zona Franca. D'una banda, hi ha la tasca de visites i acompanyaments a interns durant gairebé tot el primer trimestre. Aquesta tasca ja no va ser fàcil durant el mes de febrer i el principi del mes de març, molt abans de l'estat d'alarma, quan les notícies sobre l'abast de la pandèmia a Itàlia i la resta d'Europa eren alarmants i el degoteig de països que tancaven fronteres amb Espanya no deixava de créixer. Els interns que aleshores estaven tancats ho sabien: van ser setmanes viscudes amb molta tensió dins del CIE, que feien més

complicat l'acompanyament de qualitat per part de l'equip de Migra Studium. I, finalment, des del 5 d'octubre, hi ha la represa de la seva activitat d'internament i la facilitació de les expulsions o devolucions. En aquell moment, però, la direcció del CIE, a través de la complicitat dels òrgans judicials, va impedir el reinici de les visites i l'acompanyament de Migra Studium, de qualsevol altre ONG, del Servei d'Atenció Religiosa i, fins i tot, de les famílies i amistats dels interns.

El CIE ha esdevingut un lloc amb un internament agreujat dins de l'internament mateix previst a la Llei 4/2000 d'estrangeria. D'aquí ve el títol d'aquest text: “Menys drets, més patiment”. Quan les limitacions dels drets han restringit més encara les llibertats dels interns, l'internament els ha causat molt més patiment. Les voluntàries per acompanyar-los i visitar els CIE han estat testimonis d'aquest patiment.

Aquestes pàgines pretenen fer visibles dues realitats, totalment oposades, però que han estat possibles durant el 2020. La primera realitat és que Barcelona va viure 200 dies sense detencions, sense internaments, sense expulsions. Durant 200 dies, la capital catalana va viure lliure de la part més repressiva de les polítiques migratòries. La segona realitat és que, en l'últim trimestre de l'any i encara actualment, els interns viuen en un penós “sobreinternament” dins de l'internament ja previst per la legislació. I, després de diversos mesos, ni el Ministeri de l'Interior ni els òrgans judicials han pres mesures efectives per alleugerir-lo; ans al contrari, sembla que hi ha hagut una voluntat de normalitzar i perpetuar aquesta situació anòmla d'aïllament social dels interns.

1. Mirada al CIE des de l'experiència de l'acompanyament

Del gener al març del 2020, l'equip de Migra Studium va rebre 57 peticions de visita i va acompanyar personalment 56 persones privades de llibertat al CIE de Zona Franca, amb un total de 118 visites individualitzades. Dels acompanyaments fets, 22 van requerir una atenció especialitzada. Tots les visites es van fer a homes, perquè, tot i que les obres de reforma del mòdul de dones van acabar el 2019, durant els mesos que el centre va internar només hi va haver homes. S'ha de recordar que el total d'interns que van sol·licitar ser visitats per Migra Studium (57), de fet, representa només el 26%, aproximadament, del total de persones (219) que van estar internades al CIE de Zona Franca fins el 19 de març. Queda, per tant, un marge amplíssim per garantir plenament aquest dret de visites¹.

Tot i que és cert que, en general, els agents de la Policia Nacional faciliten les visites, les voluntàries hi han registrat dotze incidències. La majoria tenen a veure amb retards injustificats a l'hora d'iniciar les visites (de 20 a 60 minuts) o amb esperes excessivament llargues ja dins la sala de visites (on les visitants són tancades amb pany i clau fins que el funcionari policial no obre i porta l'intern). Malgrat que les ONG tenien un horari de visites més ampli que els familiars i que les persones voluntàries sempre s'identificaven com a membres de la fundació, en no poques ocasions els agents policials de torn interpretaven l'horari de visites restrictivament i així reduïen les hores de visita efectives. La raó més comuna per als retards, segons la versió dels agents, era la manca de personal en el torn per facilitar el moviment de les visites. L'alta rotació dels agents sembla un dels motius clars que dificultava la tasca de les voluntàries, ja que en algunes ocasions les normes i

regles de funcionament s'aplicaven arbitràriament, segons qui hi hagués de torn, o bé era la voluntària mateixa qui havia de recordar a l'agent quin era l'horari de visites autoritzat. Finalment, l'augment evident de la tensió dins del CIE durant els últims dies de febrer i les dues primeres setmanes de març també pot explicar la reiteració i l'acumulació d'incidències, i accentuava la percepció de l'arbitrarietat patida per l'equip d'acompanyament.

L'equip de voluntàries va reduir la mitjana de visites per intern a 2,1, que és molt semblant al nivell del 2018 (2,5 visites/intern), a diferència de les 3,3 visites/intern de l'any 2019. A falta de les dades oficials, aquest nombre menor de visites per intern es pot explicar per una durada de l'internament inferior al màxim legal de 60 dies o per la celeritat amb què les autoritats responsables del CIE van reduir el nombre d'internaments en les últimes setmanes abans del tancament del dispositiu, tant per fer efectiva l'expulsió (sobretot d'algerians) com per deixar en llibertat els interns (la resta de nacionalitats).

Respecte als acompanyaments que van demanar un seguiment més especialitzat, la pandèmia també ha generat

1. En la data de redacció d'aquestes pàgines (finals de l'abril del 2021), el Ministeri de l'Interior no ha publicat encara les dades oficials sobre internament de l'any 2020 ni tampoc no ha proveït les dades requerides per Migra Studium a través del portal de transparència. El nombre total d'interns (219) s'ha inferit a partir de l'últim número d'intern visitat que el centre assigna a les persones que hi estan privades de llibertat. Després de la reactivació de l'internament l'octubre del 2020, i només a partir del gener del 2021, Migra Studium únicament ha pogut entrar en contacte telefònic amb interns del CIE. L'estimació pròpia d'interns que fa Migra Studium durant tot l'any 2020 és de 366. Per tant, són 219 del gener al març, i 147 de l'octubre al desembre.

una casuística pròpia. En conjunt, 14 casos de 22 tenen a veure amb necessitats d'un acompanyament més estret durant els darrers dies abans i després del tancament del CIE: hi va haver una veritable campanya, per part de Migra Studium, d'assessorar els interns i d'acompanyar lletrats per demanar la llibertat judicialment, un cop es va anant verificant el tancament de fronteres i les resolucions de la Unió Europea, el Consell d'Europa i el Defensor del Poble on s'afirmava que l'internament era inútil si no era possible l'expulsió. Després del tancament, un nombre significatiu d'interns van quedar en llibertat, però en situació de carrer, en un moment en què s'havia decretat l'estat d'alarma i el confinament domiciliari. L'equip de visites encara va acompanyar aquestes persones en la manera de trobar recursos d'emergència habitacional, albergs o altres solucions.

Malauradament, els casos especials de presumptes menors i de persones amb malalties mentals i físiques (8 de 22) són proporcionalment nombrosos. Ens recorden que la normalitat de l'internament, enmig de l'excepcionalitat pandèmica, s'acarnissa amb la població més vulnerabilitzada.

Les persones visitades al llarg de les 10 setmanes en què Migra Studium va poder ser-hi eren de 8 nacionalitats declarades, gairebé 9 de cada 10 eren procedents del Magrib (51): 19 algerians i 18 marroquins. La resta de nacionalitats tenia una presència residual. Tal com es va detectar des del 2018, hi ha una tendència governamental d'internar nacionals magrebins al CIE de Barcelona. Aquesta sobrerepresentació de persones procedents del Magrib pot ser conseqüència de diversos motius.

Primerament, hi ha l'esforç, per part del Ministeri de l'Interior, d'augmentar la taxa d'expulsions a través de la concentració d'interns procedents de dos països que tenen acords bilaterals de readmissió de ciutadans en situació irregular². D'altra banda, la proximitat geogràfica, amb l'abaratiment consegüent dels costos estructurals i logístics de les expulsions, l'existència d'oficines consulars d'aquests països a la ciutat de Barcelona i el caràcter dels estats mencionats com a col·laboradors en les polítiques d'externalització del control de fronteres (a través de l'admissió de nacionals de països tercers en trànsit), converteixen els ciutadans del Marroc i d'Algèria en diana dels internaments al CIE de la Zona Franca.

2. Mirada al drama humà del CIE

El 2020 no va canviar el fet constatat que el CIE representa l'hostilitat vers les persones migrades. Malgrat els 200 dies que va estar tancat, el CIE va tornar a mostrar el rostre visible, físic i estructural de la voluntat cega de no acollir, de no reconèixer, de no atendre l'altre, el que és diferent, el que ve d'altres terres. En un món en pandèmia, la societat ha de continuar suportant polítiques que neguen l'acollida, la protecció, el reconeixement i l'atenció.

Els interns són persones amb projectes migratoris i desitjos de tenir una vida millor que estan a punt d'ensorrar-se. Els somnis d'integració, de regularitzar la residència, de treballar, d'estudiar, de rebre protecció internacional, de viure com a ciutadans a casa nostra són estripats al CIE:

2. El Marroc, amb un acord en vigor des del 3 de febrer de 1992 (www.boe.es/boe/dias/1992/04/25/pdfs/A13969-13970.pdf), i Algèria, amb un acord en vigor des del 18 de febrer de 2004 (www.boe.es/boe/dias/2004/02/12/pdfs/A06350-06352.pdf).

són molt poques les històries d'èxit dins del CIE, són poques les persones que surten en llibertat i arriben a poder refer la seva vida. Les voluntàries de Migra Studium saben que, sovint, han d'acompanyar el fracàs i el patiment. Però també és aquí on es fa palesa la humanitat, que també és molt fràgil, com ho és sempre la condició humana. Unes quantes visites i unes quantes converses fan possible un acompanyament humà i humanitzador.

L'any 2020 està marcat per la pandèmia, sí, però no s'ha d'oblidar que en les primeres setmanes de l'any el país va patir els efectes del temporal Glòria, amb una climatologia extrema. Les baixes temperatures, el vent, les pluges incessants i la humitat es van fer presents al CIE i també van fer-hi més dures les condicions de vida. A més, a mesura que l'alarma per la covid-19 es feia més evident, la tensió entre interns i entre aquests i la policia també va fer més evidents les vulnerabilitats de les persones que hi estaven internades, així com les situacions de vulneració dels seus drets. De tot això, també en parlen els testimonis d'alguns dels interns visitats, redactats en primera persona, tal com van ser explicats a les voluntàries³:

“El meu viatge ha estat molt llarg”, Ibrahim (24 anys, Gàmbia, 56 dies al CIE, alliberat).

“Al 2015, vaig marxar cap a Líbia i vaig haver de travessar el Senegal, Mali, Burkina, un viatge molt llarg i sense dir res a la meva família: volia estalviar-los la duresa del comiat, preocupacions, sobretot no volia que es preocupessin. Me'ls estimo tant que no suportaria veure que pateixen per causa meva. Tenia molt clar que, en arribar a Líbia, agafaria una pastera cap a Itàlia, i així va ser. Però el trajecte no me l'esperava tan dur; quan torno a recordar-lo només em

venen sentiments de por, de l'horror de sentir la mort en aquelles aigües tan negres. Perquè..., saps? Van morir dos dels meus companys i els van fer fora de la pastera, allà enmig del mar...

A Itàlia, vaig trobar feina temporal de jardineria i cuina i, després d'un temps sense feina, uns coneguts d'Almeria em van animar a venir a Espanya l'any passat, el 2019. A Almeria treballava durant alguns dies a un hivernacle; les condicions eren molt dolentes, inhumanes, i vaig decidir tornar cap a Itàlia. I just a la frontera van demanar-me la documentació i van portar-me al CIE. Estic tancat aquí des de fa 49 dies; la meva família no sap res de mi; la veritat és que no vull parlar amb la mare, no vull que pateixi si li explico que estic al CIE. I estic molt sol aquí dins. No tinc a ningú, no conec a ningú. Només somio en un futur millor, en el qual pugui treballar i ajudar la família”.

“No em trobo bé, estic cansat; no estic bé”, Hocim (25 anys, el Marroc, expulsat després de 42 dies d'internament).

“Porto dos anys vivint a Donosti i treballo i faig cursos. No sé perquè em porten aquí”. [Hocim torna a repetir el mateix, no dos sinó tres, quatre, potser fins a cinc vegades. El deixo que parli i a cada vegada es queda com adormit]. “Perdona, estic cansat, em donen unes pastilles amb els àpats...” [M'ensenya les capsas de Diazepam i Dormidina i em diu que, del primer, en pren 6 o 7 comprimits al dia i, del segon, només per dormir, uns quatre. També em comenta que no està gaire acostumat a prendre medicaments, però que li

3. Els noms dels testimonis (i, en algun cas, el país d'origen) han estat modificats per mantenir la confidencialitat de les persones internes.

ha explicat el metge del CIE que així està més tranquil. La conversa es fa difícil i ara entenc que és a causa de la sobremedicació que ha pres. Va estar-hi només deu dies més durant els quals ens vam trobar una vegada més i ell continuava cansat, absent, repetint les frases en bucle.]

“Jo no vull problemes, només vull viure”, El Fekri (25 anys, Algèria, expulsat als 53 dies d'internament).

“Mira, no tinc ganes de parlar” [em va dir, però sense moure's de la cadira. Jo tampoc vaig fer cap moviment i vaig decidir donar-li espai. No van passar ni dos minuts i, de sobte, va sortir un torrent de paraules]. “Em guanyo la vida, saps? No depenc de ningú, guanyo diners amb la xatarra, no robo a ningú, no em fico en problemes... tot el que vull és viure. Aquí al CIE fa molt fred i no hi ha calefacció, només tenim una manta, bé ara ens han donat una altra. De totes maneres, no vull problemes, aquí hi ha agents de policia que colpegen els interns, saps? Jo ho vaig veure el dimarts però no vull problemes” [Torna a callar. Ens mirem als ulls i, sense voler, desvio la mirada a la mà dreta, que porta mig ensangonada i mig amagada.] “Sí, la mà. És el pitjor que m'ha passat des de que estic aquí; va ser ahir a la tarda: estava resant a la cel·la i van entrar cinc agents de policia per burlar-se de mi; vaig continuar i al final se'n van anar. Però en acabant no vaig poder controlar la meua ràbia i vaig colpejar la paret. Soc ximple, ja ho sé, però no vaig poder suportar aquells insults i burles”.

“Tinc 16 anys i molta por”, Wanis (16 anys, Algèria, expulsat).

“Sóc menor. Ho he repetit un munt de vegades, però no em fan cas. No sé què puc fer. Tinc molta por, no sé perquè estic aquí. Fa cinc dies que vaig arribar i no puc dormir ni menjar.

Tinc por a la cel·la, al pati, al menjador. Necessito que em facin les proves i així em deixaran sortir d'aquí. No puc tornar a Algèria, allí visc al carrer: els meus pares són morts i del meu germà fa anys que no sé res d'ell. Tinc molta por”.

En Wanis va arribar en pastera. Va començar a parlar amb la voluntària de Migra Studium perquè la seva aparença de menor d'edat era evident i el mateix director del CIE va demanar que el visitessin. Però mai no li van fer les proves mèdiques per acreditar aquesta minoria. Tot al contrari, la primera setmana de l'estat d'alarma per la covid-19 va ser expulsat a Algèria, un dels últims països que van tancar fronteres amb Espanya.

“Vaig arribar amb 14 anys i no puc tornar al meu país”, Ahmed (19 anys, Algèria, alliberat després de la declaració de l'estat d'alarma).

“Vaig arribar a Barcelona fa cinc anys, quan tenia 14. Va ser per carretera, passant amagant entre les rodes d'un camió. Em sembla que és el més perillós que vaig fer mai. Em penso que vaig tenir molta sort perquè no em van enxampar i a més, durant cinc anys vaig viure a un pis tutelat. Al fer 18 anys tot es va complicar: havia de deixar el pis i vaig anar a viure amb un amic. Des de llavors tot es va complicar i un dia, caminant pel carrer vam començar una baralla i agents de la policia ens vam detenir i a mi em vam portar al CIE tres dies després d'estar detingut a comissaria”.

El 19 de març, l'A Ahmed va ser alliberat a causa del buidament del CIE per la pandèmia. L'A Ahmed presenta una discapacitat del 58% reconeguda pel Sistema Català de Salut, que fa que hagi d'estar en contacte amb un referent,

tot i que és major d'edat. Durant els dies posteriors al seu alliberament, va ser acollit en una casa de colònies del Maresme. Tota aquesta situació li va produir un grau d'estrès que no va saber canalitzar i es va autolesionar la cama. Va necessitar 60 punts de sutura.

“No tinc lloc on anar”, Amin (29 anys, Marroc, alliberat després de 44 dies al CIE).

“Vaig fer un viatge molt llarg des del Marroc. Però el pitjor va ser que els meus familiars a València no vam voler ajudar-me així que vaig quedar-me a Múrcia durant un temps. Allà em vam parlar de Lleida i les possibilitats de trobar feina i, efectivament: sense contracte i cobrant molt poc però era una feina. Així i tot, jo vaig decidir anar-me a França pensant que seria més fàcil però la meua decisió es va convertir en trampa: creuant la frontera de la Jonquera, van parar el bus al qual anava i em demanaren la documentació”.

Ja feia 44 dies que era al CIE i, com passa massa sovint, desconeixia la seva situació jurídica, no tenia ningú que el visités i no disposava ni tan sols del telèfon de l'advocat que l'havia assistit. No en va treure res de positiu, de la sol·licitud d'asil ni del reexamen que li havia aconsellat fer un company. En els dies següents, se succeeixen els esdeveniments i, si la informació general era confusa, dins del CIE era absolutament caòtica: es prohibeixen les visites, l'orientació jurídica i els serveis socials. El 14 de març, truca i informa d'un gran neguit general. Apareixen diversos intents de vaga de fam, els interns no volen pujar a les habitacions per por a la situació sanitària, i la policia respon amb aïllaments injustificats d'interns i diverses agressions. Mentre que en altres CIE es produeixen

alliberaments, al de Barcelona es deporten 15 algerians poques hores abans que es tanquin fronteres. Un dia després del tancament del CIE, hi vam tornar a parlar. El que havia de ser una trucada d'alleujament era una altra bufetada de realitat, la seva crua realitat. En plena histèria col·lectiva per la pandèmia, Alí, juntament amb altres companys es troba sense cap sostre on dormir, cap lloc on anar ni res per menjar. Va dir que provaria de posar-se en contacte amb l'Ajuntament o amb albergs per veure què s'hi podia fer. Mentrestant, avui tocava dormir a la plaça d'Espanya. Demà, qui sap...

“El fred és insuportable”, Jaime Airreztieta (38 anys, Xile, 58 dies al CIE, possiblement alliberat).

“Vaig arribar com un turista més a l'aeroport del Prat, des del meu estimat Xile. Sí, estimo molt el meu país però allà no és vida bona: vaig perdre un ronyó quan una bala m'atenyí de manera accidental durant uns aldarulls. Gairebé podia haver mort però en canvi em va fer més ferma a la meua decisió de venir a buscar feina com pintor. Però el visat turista va caducar i, (potser era qüestió de temps), quan aquella tarda van demanar-me la documentació al metro la sort estava tirada”.

“Fred” es la paraula que segurament es va repetir més en les visites. El menjar estava fred, amb les safates preparades una hora i mitja abans de consumir-lo, les sales per passar el llarg dia estaven fredes, les habitacions congelades, etcètera. Ell ho patia especialment en la zona lumbar, ja que l'operació de l'extirpació li havia provocat problemes en el tors. Va informar de la seva situació tothom qui va poder dins del CIE i va demanar alguna mesura que l'ajudés a portar millor la situació. Unes faixes tèrmiques que li

dúiem setmanalment es tot el que va aconseguir. Van ser 58 dies i 58 nits. Les nits eren més dures, ja que li costava molt dormir a causa del fred a l'esquena. Van ser 1.392 hores de patiment que es van acabar apurant fins al límit legal. Probablement va sortir en llibertat enduent-se la ràbia de qui ha estat privat de llibertat en unes condicions pèssimes per una falta administrativa.

3. Mirada als drets en un CIE en pandèmia. Del camí cap a la inactivitat fins a la represa d'internaments

Hi va haver tres esdeveniments durant l'any 2020 que van afectar la garantia i el gaudi dels drets de les persones internades: el progressiu tancament de l'activitat del centre al març, la represa dels internaments a l'octubre amb contagis, quarantenes i confinaments i, finalment, aquesta mateixa represa dels internaments, però sense visites de famílies ni ONG. Per emfatitzar la mirada centrada en les persones internades i els seus drets fonamentals, a continuació es presenta aquesta mena de crònica dels fets del 2020. Vol ser una radiografia de la situació dels drets fonamentals al CIE de la Zona Franca durant aquest període.

3.1. El camí cap a la inactivitat del CIE

Al llarg de la primera quinzena de març, es va alterar el règim ordinari de visites fins a arribar al punt en què la Direcció del CIE no les va permetre. El clima de tensió dins el CIE va empitjorar progressivament i va arribar a haver-hi una presumpta agressió policial el diumenge 15 de març a la tarda, amb detalls durs, que va ser denunciada el dimecres 18 davant el jutjat de guàrdia i que va rebre cobertura mediàtica. Migra Studium es va posar en contacte amb els advocats que havien portat els casos d'internament

i hi va donar suport jurídic. El motiu semblava fútil: l'insult d'un intern a un grup de policies que, suposadament, s'hi van acarnissar en l'agressió.

3.2. Suspensió del règim de visites des de la reactivació del CIE

Un cop reprès l'internament de persones estrangeres als CIE espanyols a partir del 23 de setembre de 2020, el 5 d'octubre van ingressar 81 interns algerians al CIE de Zona Franca, procedents de Mallorca. L'equip de Migra Studium, però, no va poder reprendre el seu programa de visites a interns a causa de l'acció combinada entre la decisió del director accidental del CIE de suspendre cautelarment les visites tot esperant una decisió judicial sobre la qüestió, la tardança dels dos jutges de control d'estada a pronunciar-se, i els criteris contradictoris emesos, fins al punt que la fiscal delegada d'Estrangeria els va reclamar una resolució conjunta, que aportés uns criteris raonables que permetessin les visites de lletrats d'ONG i altres organitzacions de defensa de persones migrades.

L'examen de l'acció creuada entre el director accidental del CIE, els titulars dels jutjats d'instrucció números 1 i 30 de Barcelona, la fiscal delegada d'Estrangeria de Barcelona, els lletrats de Migra Studium i Irídia, i fins i tot l'Ajuntament de Barcelona, permet identificar que els drets que hi havia en joc per l'especial situació sanitària es van veure afectats per les sensibilitats diferents dels operadors jurídics quan es tracta de fixar una solució satisfactòria a la garantia i el gaudi d'aquests drets.

El bloqueig sostingut en el temps de les visites a interns al CIE de Barcelona des de l'octubre del 2020 planteja algunes

qüestions. La primera es la incidència de la suspensió de les visites de membres d'ONG a un CIE que ha mantingut un nivell de conflictivitat sensible al llarg dels anys. La presència constant de les persones voluntàries de Migra Studium cinc dies a la setmana al CIE de la Zona Franca permetia dur a terme el que diu el fiscal de sala coordinador d'Estrangeria⁴ sobre les ONG acreditades. Quan Migra Studium exerceix el seu dret de visita, es converteix en coadjuvant de l'Administració en la defensa dels drets fonamentals: “como coadyuvantes de la salvaguarda de los derechos de los internos en el sentido reconocido por el artículo 62 bis 3 LOEX”. D'altra banda, l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Refugiats⁵, considera que és molt important la bona qualitat i la quantitat de les visites que reben les persones migrants privades de llibertat:

Las visitas familiares y de otro tipo son un derecho, no un privilegio. Son un importante recurso, no solo para ayudar a los detenidos por razones migratorias a hacer frente a su situación y la inseguridad de sus circunstancias, sino también para ayudarles a prepararse para la vida después de la detención, ya sea en el país de destino o de asilo, o en el país de origen. Sin embargo, la realidad en la detención migratoria es que las visitas [...] son difíciles. No obstante, el principio rector debe ser la promoción del contacto con el mundo exterior, sujeto solo a las limitaciones de seguridad y únicamente si hubiera evidencia de carácter convincente.

La segona qüestió que planteja aquest bloqueig és què revela, amb la prohibició de les visites, sobre la inadequació estructural dels CIE per preservar drets que no han de ser

impedits o restringits quan es priva una persona estrangera de llibertat ambulatoria com a mesura cautelar en un procediment de devolució o d'expulsió.

Finalment, la tercera qüestió és la lesió de drets provocada pel retard i les contradiccions en les resolucions dels òrgans de l'Administració de justícia.

3.3. Crònica de la represa de l'activitat al CIE

- Dia 5 d'octubre de 2020. El director accidental del CIE de la Zona Franca comunica, als titulars dels jutjats d'instrucció 1 i 30 de Barcelona i a la Fiscalia d'Estrangeria de Barcelona, l'ingrés de 81 interns algerians procedents de Palma de Mallorca entre les 20.00 i les 21.00 hores. Hi indica la suspensió cautelar de les visites mentre no rebi una resolució judicial que ordeni el contrari.

- Dia 9 d'octubre de 2020. Primera notificació de Migra Studium dirigida al titular del Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona. Migra Studium comunica que el cap de seguretat del CIE va decidir la suspensió cautelar de les visites mentre una resolució judicial no disposés el contrari, i que l'òrgan judicial ha d'aprovar un pla de contingència al CIE per a la prevenció i la gestió dels contagis per covid-19 i, en conseqüència, insta el jutjat de control perquè dicti la resolució esmentada. A més, Migra Studium aporta documentació relativa a les mesures adoptades en altres

4. Nota interna 1/2015, dins el “Protocolo y Actas de Visitas a CIE”, accessible a: <http://blogextranjeriaprogestion.org/wp-content/uploads/2016/11/protocolo-visitas-cie-2015-mf.pdf>.

5. “Monitorear la Detención Migratoria: Manual Práctico”, 2014, accessible a: www.refworld.org.es/docid/5548c6244.html.

CIE d'Espanya: interlocutòria del Jutjat d'Instrucció 9 de Múrcia del 20 d'abril, informe de la Prefectura Superior de Policia de Madrid del 5 d'octubre i interlocutòria del Jutjat de Control 8 de Las Palmas del 8 d'octubre. Tota aquesta documentació complementària evidencia que s'han pres mesures per al control de contagis, l'establiment del règim de visites en el context de la covid-19, les limitacions d'aforament als CIE i les conseqüències després d'un positiu. Si a Múrcia, Las Palmas i Madrid s'havien avançat a prendre mesures, a Barcelona no havia d'haver-hi obstacles per fer el mateix.

Per això, només 4 dies després de la represa dels internaments a Barcelona, Migra Studium va sol·licitar que el jutjat de control regulés el nombre màxim de persones que es podia internar al CIE; el règim de visites de familiars i d'ONG; les mesures de prevenció i higiene exigibles per al bon funcionament del CIE; la previsió d'actuació d'ofici en cas de contagi d'interns o de treballadors, inclosa, si esqueia, la clausura de l'establiment.

- Dia 9 d'octubre de 2020. Providència del titular del Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona, en funció de control dels CIE, on acusa recepció de la documentació abans ressenyada, exigeix incoar diligències de CIE, té per aportada la documentació i ordena donar-ne trasllat a la Fiscalia perquè emeti un informe.

- Dia 14 d'octubre de 2020. Diligència d'ordenació del lletrat de l'Administració de justícia del Jutjat d'Instrucció 1, que al·ludeix a un escrit del Ministeri Fiscal i ordena unir a les actuacions la queixa i la documentació remeses per Migra Studium.

- Dia 16 d'octubre de 2020. Segona queixa elevada per Migra Studium, conjuntament amb Irídia, al Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona. Aquesta segona queixa dona raó del coneixement del contagi d'un intern en el CIE (del grup de 81 internat el 5 d'octubre) per la notícia que publica el diari *El País* amb data de 15 d'octubre⁶. En el context de la segona onada de contagis, i a la vista de les disposicions adoptades per la Generalitat per reforçar la prevenció, Migra Studium i Irídia insisteixen que els CIE no reuneixen les condicions necessàries per mantenir les mesures de seguretat sanitària vigents. Posant com a exemple les resolucions adoptades pels jutjats de control de Múrcia i de Las Palmas, insten a clausurar el CIE i a buscar recursos alternatius per tal que la persona que havia donat positiu en covid-19 i les que hi hagin mantingut contacte estret passin la quarantena en condicions de seguretat.

- Dia 16 d'octubre de 2020. Queixa elevada per l'Ajuntament de Barcelona al Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona. Un cop constatat el positiu per covid-19 d'un intern del CIE el 14 d'octubre, l'Agència de Salut Pública de Barcelona va fer una visita d'inspecció el 15 d'octubre que va concloure el següent: que el CIE té un pla d'actuació en cas de contagi per covid-19, però no un pla de contingència total que inclogui les mesures funcionals i estructurals que cal aplicar per evitar la propagació del SARS-CoV-2 al centre; que els 39 interns del mòdul B s'havien de considerar contactes estrets atès el règim de convivència

6. <https://elpais.com/espana/catalunya/2020-10-15/el-cie-de-zona-franca-registra-su-primer-positivo-por-covid-una-semana-despues-de-su-reapertura.html>.

seguit en el mòdul; que, tot i que tots els contactes estrets han de mantenir 10 dies de quarantena a partir del 9 d'octubre, només 3 disposen de dormitori individual, i que cal traslladar a un altre recurs les 36 persones que no poden mantenir la quarantena dins el CIE.

A la vista de les disposicions dictades pel Jutjat de Control de Las Palmas, l'Ajuntament sol·licita al Jutjat d'Instrucció 1 que ordeni la clausura del CIE mentre no pugui assegurar el dret a la integritat física i a la salut de les persones internes, al funcionariat dels cossos de seguretat i a altres treballadors i treballadores.

- Dia 17 d'octubre de 2020. Diligència del titular del Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona. Ordena que s'uneixin a les diligències la documentació aportada conjuntament per Migra Studium i Irídia, així com l'aportada per l'Ajuntament de Barcelona, i ho trasllada al Ministeri Fiscal perquè n'informi.

- Dia 19 d'octubre de 2020. Informe de la fiscal delegada d'Estrangeria de Barcelona, que és còpia d'un informe que en realitat és del 28 de maig de 2020, en el qual la fiscal es pronuncia sobre les mesures de prevenció de contagis i de protecció plantejades pel servei mèdic mateix del CIE de la Zona Franca, l'11 de maig de 2020. Les considera proporcionades i adequades al context sanitari, tot i que la seva aplicació impliqui una limitació del ple de desenvolupament del dret a les visites de les persones internes: la primera mesura consisteix a impedir l'accés a les persones que presentin simptomatologia compatible amb la covid-19 o amb una temperatura corporal que sobrepassi els 37,5 °C, i a exhibir aquests criteris limitadors

als taulers d'anuncis. La segona mesura consisteix a introduir mampares de plàstic per a la separació dins dels locutoris. La tercera mesura consisteix a mantenir les distàncies de seguretat dins de les zones comunes.

- Dia 28 d'octubre de 2020. Segona queixa elevada per l'Ajuntament de Barcelona als jutjats d'instrucció 1 i 30 de Barcelona. Recorda la queixa elevada el 16 d'octubre, en la qual recomanava el trasllat a altres centres de les 36 persones que no podien complir la quarantena en condicions de seguretat suficient al CIE, així com la clausura d'aquest centre mentre no disposés d'un pla de contingència total davant l'amenaça de la covid-19.

Al·ludeix a l'informe epidemiològic redactat per l'Agència de Salut Pública de Barcelona el 23 d'octubre. Aquest nou informe afegeix informació sobre el manteniment d'un mer pla d'actuació per al cas de contagi, sense l'abast d'un pla de contingència. Es refereix als 3 contagis produïts i als 68 contactes estrets: 37 en el mòdul A i 31 en el B. Recomana que se'ls sotmeti a una quarantena preventiva de 10 dies a partir del 23 d'octubre. Insisteix que només 6 persones podrien fer-la en condicions de seguretat dins del CIE, per la qual cosa recomana el trasllat de les 62 restants a un altre recurs. Per fi, torna a sol·licitar la clausura del CIE mentre no pugui preservar la integritat física i la seguretat dels interns, el funcionariat dels cossos de seguretat i altre personal de servei.

- Dia 28 d'octubre de 2020. El Defensor del Poble emet un justificant de recepció de la queixa elevada per Migra Studium el mateix dia. La queixa de Migra Studium planteja dues situacions problemàtiques.

En primer lloc, hi ha la manca d'un pla de contingència davant de la covid-19, tot i les repetides sol·licituds al Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona perquè resolgui, la necessitat demostrada pel primer contagi, l'informe de l'Agència de Salut Pública de Barcelona sobre la manca de pla de contingència, la informació pública de tres contagis el 22 d'octubre (que van suposar l'aïllament de sis persones, una de les quals era policia), i la presentació d'un segon escrit de l'Ajuntament de Barcelona en què expressava la seva preocupació per la situació epidemiològica. Identifica la Delegació del Govern a Catalunya, la Subdelegació del Govern a Barcelona, la Prefectura Superior de Policia de Barcelona, la Direcció del CIE de Zona Franca i els jutjats d'instrucció 1 i 30 de Barcelona com a responsables de no haver dictat instruccions o resolucions ni haver pres mesures sobre la reactivació del CIE, el règim de visites, les mesures de prevenció o reacció davant d'un cas positiu per coronavirus, la manera de dur a terme l'atenció sanitària dins del centre i les mesures d'aïllament, confinament o quarantena.

En segon lloc, hi ha la queixa per la impossibilitat d'accedir a les instal·lacions i als interns des del 5 d'octubre per part d'ONG com Migra Studium, de les famílies dels interns i del Servei d'Atenció Religiosa, i per la limitació d'accés del personal de la Creu Roja Espanyola a la zona d'oficines, sense que puguin entrar als patis ni a les zones comunes.

- Dia 13 de novembre de 2020. Tercera queixa presentada per Migra Studium, conjuntament amb Irídia, sobre la situació de manca de visites i, sobretot, les condicions en què es verifiquen al CIE les mesures d'aïllament, confinament i quarantena dels interns que presenten una

PCR positiva. Un mes després de les queixes presentades i sense resposta per part dels jutjats d'instrucció 1 i 30, es fa una nova queixa als jutjats de control adjuntant les denúncies penals presentades per Irídia en nom de dos interns confinats per coronavirus, per fets ocorreguts el 31 d'octubre, i s'informa de les situacions que s'han produït en el context dels aïllaments per covid-19 dins el centre. Es demana al Jutjat d'Instrucció 30 que les persones que hagin de complir mesures de quarantena siguin traslladades a dependències adequades i que es faci una investigació sobre les condicions que s'han donat en el compliment de les mesures d'aïllament per covid-19 des de la reobertura.

- Dia 11 de gener de 2021. Interlocutòria del Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona. Com a fets, recopila la documentació referida anteriorment. Es remet a la interlocutòria del 7 de juny de 2020, per la qual adopta sis mesures de prevenció proposades pel servei mèdic mateix del CIE per tal de garantir que es facin les visites d'acord amb la legislació actual. Considera que no s'han produït noves circumstàncies que exigeixin adoptar una resolució diferent, de manera que remet al director a les sis mesures esmentades.

Comparteix la visió del Ministeri Fiscal sobre els riscos per a la salut individual i per a la salut pública que comporta la ràpida propagació del virus i els contagis de covid-19, de manera que aposta per l'adopció de mesures preventives a termini curt i mitjà, amb visió de futur. Enumera les següents: detecció ràpida, diagnòstic i aïllament de casos asimptomàtics; estudi de contactes, i estudi de les quarantenes que puguin correspondre. Entén procedent adoptar mesures que complementin les que ja ha adoptat el director accidental del CIE, com ara:

- Triatge. Ingress de nous interns en l'horari comprès entre les 6.00 i les 22.00 perquè el personal sanitari faci una detecció precoç de casos en interns amb símptomes compatibles amb la covid-19 i els derivi als serveis assistencials corresponents.

- Accés al CIE de Barcelona. Presa de la temperatura corporal mitjançant termòmetre sense contacte a qualsevol persona que hagi d'entrar, i prohibició d'accés a qui superi els 37,5° C. Subministrament de gel desinfectant. Obligatorietat de portar mascareta.

- Adopció diària i actualitzada de totes les mesures de detecció precoç, vigilància i control de la covid-19 que estableixi el Ministeri de Sanitat, i comunicar-les a l'autoritat judicial i al Ministeri Fiscal.

- Dia 15 de gener de 2021. Acord de la titular del Jutjat d'Instrucció 30 de Barcelona. El director accidental del CIE de la Zona Franca va tornar a reclamar una resolució el 14 de gener. El 15 de gener la titular del Jutjat va visitar el CIE. En acabar la visita, va emetre l'acord. Reafirma el que expressa un acord dictat el 6 de novembre de 2020, en què confirmava la justificació del criteri del director accidental de restringir al màxim l'ingrés de persones externes per evitar contagis, i en el qual establia les condicions d'accés per salvaguardar el dret de defensa reconegut constitucionalment. Es basa en l'informe mèdic del CIE de 14 de gener de 2021, que recomanava mantenir la restricció de les visites per protegir la salut dels interns i els treballadors del CIE, i se sosté en les mesures de prevenció a Catalunya establertes per la Generalitat davant la situació de la pandèmia. Avala la consideració

de “grups bombolla” que tenen les persones que conviuen habitualment en cadascun dels dos mòduls del CIE. Alhora, tenint en compte la mitjana de deu visitants al dia i les dimensions dels locutoris, considera que el manteniment del règim de visites trencaria la consideració dels mòduls com a grups bombolla i podria alterar les condicions higièniques i de profilaxi que es mantenen. Confirma la suspensió de visites.

- Dia 20 de gener de 2021. Diligència de la fiscal delegada d'Estrangeria de Barcelona. Rescata les sis mesures aprovades en la Interlocutòria del Jutjat d'Instrucció 1 de l'11 de gener. Concretament, les dues mesures que afecten el dret de visites són la prohibició d'accés a les persones que presentin símptomes compatibles amb la covid-19 o amb una temperatura corporal que sobrepassi els 37,5 °C (prohibició que ha de quedar publicada en els taulers d'anuncis) i la introducció de mampares plàstiques de separació interpersonal dins dels locutoris. Cal afegir-hi les mesures que imposen el manteniment de la separació i del distanciament físic en les sales d'espera, així com la higienització dels espais.

La fiscal delegada, mitjançant l'escrit que presenta, pretén aconseguir una resolució judicial unànime i conjunta per part dels dos jutjats de control sobre dues qüestions que afecten els drets dels interns: el dret dels interns a rebre visites (article 16.2.i, RD 162/14), que només es pot restringir mitjançant una resolució judicial, i el dret dels interns a entrar en contacte amb ONG i organismes internacionals i no governamentals de protecció de migrants (article 16.2.i, RD 162/14, i article 62 bis 1.j, LO 4/2000).

I recorda que tots dos jutjats de control van fixar conjuntament l'extensió i l'abast del dret de les ONG a visitar i a entrevistar interns dins dels límits legals establerts que s'ha estat aplicant fins a la restricció de visites actual per la pandèmia.

Reitera i concreta la seva sol·licitud: una resolució judicial conjunta que fixi l'abast concret de la restricció de les visites de familiars, tercers i ONG i, si és possible, adoptar garanties sanitàries segons els criteris mèdics autoritzats per dur a terme les visites de forma limitada. Motiva la seva insistent petició explicant que vetlla pels dos drets (el dret a la salut i el dret a rebre visites, que són els que entren en conflicte) i que busca la màxima seguretat jurídica en una matèria tan sensible com la de l'internament cautelar de persones estrangeres.

Insisteix que no han de concórrer pronunciaments judicials que emparin criteris aparentment dispars en nom de la seguretat jurídica per promoure el funcionament correcte del centre, fer un control d'estada coordinat i vetllar, en qualsevol cas, pels drets fonamentals dels interns.

3.4. Seguiment dels contagis per covid-19 i de les mesures del CIE

Migra Studium ha observat detingudament la situació creada pel contagi de diversos interns i la gestió dels confinaments de persones que han presentat PCR positiva i dels que hi han mantingut contacte estret. El CIE mateix reconeix al Defensor del Poble que la gestió dels casos positius i contactes estrets es fa dins del dispositiu, sense derivació a centres sanitaris externs. Efectivament, en data de 8 de febrer de 2021, dins de la queixa presentada

per Migra Studium davant del Defensor del Poble, la Direcció del CIE manifesta que “dando cumplimiento al requerimiento del Servicio Médico de este Centro y a fin de proteger su propia salud y la del resto de internos y personal del CIE, se procede, una vez preparadas las habitaciones de aislamiento y preparados los funcionarios policiales con los EPI preceptivos [...], a adoptar la medida de separación preventiva de estas personas, cada una en una habitación individual con videovigilancia, no siendo autorizados a abandonar la misma en ningún momento ni estando prevista su derivación a otras dependencias ajenas al CIE”.

En el curs del procediment de diligències prèvies 1238/2020-M que s'investiguen al Jutjat d'Instrucció 21 de Barcelona, en relació amb la denúncia interposada per dos interns i comunicada per Migra Studium i Irídia als jutjats d'instrucció 1 i 30 el 13 de novembre de 2020, es poden veure imatges de les càmeres de videovigilància sobre els aïllaments que es van fer al CIE a interns contagiats amb covid-19. Concretament, el 31 d'octubre de 2020, quan ja feia una setmana que un dels interns denunciants estava en aïllament, es pot observar l'estat de salut mental i físic que presentava, així com les condicions de la cel·la en la qual va passar deu dies sense poder sortir: un espai molt petit sense cap tipus de moble ni lavabo, només amb un matalàs. Concretament, a les imatges s'observa que a les 14.00 hores del dia 31 d'octubre l'intern, després d'autolesionar-se donant-se cops de cap contra les parets i les finestres de l'habitació, és immobilitzat per set funcionaris uniformats del Cos Nacional de Policia, que el lliguen de mans i li col·loquen un casc amb visera. Minuts més tard, també li lliguen els peus. Continua lligat de mans i peus durant més de 3 hores, fins a les 17.14 hores, sempre a terra. També

s'observa com, durant aquestes hores, l'intern continua agitat i donant cops a terra amb el casc, i en algunes ocasions arriba a treure-se'l.

La demanda expressa de Migra Studium i d'Irídia als jutjats d'instrucció 1 i 30 inclou actuar a la llum de les evidències videogràfiques en el sentit que les persones internes dins el CIE que hagin de complir aïllament per covid-19 siguin traslladades a un lloc adequat, com ara centres sanitaris, hotels medicalitzats o altres dependències adequades. De manera subsidiària, reclamen que els jutjats de control del CIE estableixin quins espais i de quina forma s'han de verificar els confinaments a l'interior del CIE, sempre garantint els drets fonamentals dels interns i establint protocols clars d'actuació. En aquest sentit, en cap cas la Direcció del CIE hauria d'acordar la contenció mecànica d'una persona lligant-la de mans i peus amb un casc i deixant-la al terra de la cel·la, especialment després de dies tancat en l'aïllament més absolut per patir covid-19.

Pels fets del 31 d'octubre de 2020, la titular del Jutjat d'Instrucció 30 de Barcelona va emetre un acord el 18 de març de 2021 on rebutja concedir allò demanat per Migra Studium i Irídia, ja que les condicions de confinament i quarantena denunciades, literalment i lacònicament, "no tienen ninguna relación con el tema de control de CIE".

4. Conclusions

La primera qüestió que cal plantejar-se és per què el director accidental del CIE de Zona Franca no aplica, des de l'ingrés dels primers interns, les mesures de prevenció aprovades pel titular del Jutjat d'Instrucció 1 de Barcelona seguint la proposta del servei mèdic del centre

mateix. Es limita a comunicar la suspensió cautelar de les visites mentre l'autoritat judicial resolgui, sense aportar elements de judici que permetin apreciar una variació de circumstàncies. A diferència del que manifesten els escrits posteriors dels jutges de control i de la fiscal delegada d'Estrangeria, no mostra cap preocupació pels béns jurídics protegits que entren en conflicte (la salut individual i pública, d'una banda, el dret dels interns a rebre visites, de l'altra) ni ofereix alternatives de gestió que minimitzin la lesió a un i altre. No correspon ara especular sobre les seves intencions. El seu nivell de preocupació pel risc de contagi en un lloc tancat en el qual s'exigeix un elevat nivell de contacte està fora de dubte. Però, des de la perspectiva d'una ONG que brinda acompanyament als interns, alhora que observa el nivell de respecte dels drets humans al CIE, la manca d'accés perllongada dificulta el seguiment de la situació en un CIE que ha mostrat un nivell sensible de conflictivitat al llarg dels anys.

La segona qüestió que cal plantejar toca a la inadequació arquitectònica dels CIE per preservar drets que no es poden restringir a les persones estrangeres privades de llibertat com a mesura cautelar en procediments de devolució o d'expulsió. No és una qüestió nova. És un problema que ha estat objecte de denúncia per part dels jutges de control d'estada, del Defensor del Poble, de la societat civil i d'ajuntaments com el de Barcelona. Quan es reserven per a locutori habitacles petits sense ventilació suficient, s'impossibilita el desenvolupament normal de les visites en temps d'epidèmia o de pandèmia.

La tercera qüestió toca al funcionament de l'Administració de justícia: lenta i contradictòria. El transcurs de tres mesos

complets fins a la publicació de les primeres resolucions sobre el fons de les qüestions plantejades lesiona el dret de visites mantingut en suspens. La contradicció entre les resolucions dels jutges de control afegeix inseguretat jurídica, com posa de manifest la fiscal delegada d'Estrangeria.

La quarta qüestió toca a la sensibilitat que revelen les solucions alternatives per resoldre el conflicte entre el dret a la salut i el dret a les visites. La solució extrema nega sense més la possibilitat que els interns rebin visites, amb l'excepció dels lletrats del Servei d'Orientació Jurídica del CIE. La solució intermèdia més conservadora obre la possibilitat que els lletrats de les ONG i d'altres organitzacions visitin els interns. Es pot pensar en una altra solució intermèdia més oberta: la que admeti la visita de membres d'ONG dedicats a l'acompanyament en camps diferents del jurídic, com ara el psicosocial. En aquest continu, potser la solució restrictiva més lleu seria la que també admeti la visita de familiars propers (cònjuge o parella de fet, ascendents, descendents i germans/anes).

La cinquena toca a la manca de transparència i previsió de la Direcció del CIE a l'hora de gestionar els episodis més que previsibles de contagis al CIE per covid-19 que segurament tindrien lloc un cop es reactivessin els internaments. El tracte als interns malalts per covid-19 arriba a presentar trets pròxims a la comissió del delictes de tortures o contra la integritat moral i encara és objecte d'instrucció penal. En canvi, però, no mereix una atenció especial dels òrgans judicials de vigilància i control de l'estada al CIE. Si més no, és sorprenent que l'exigència legal de l'article 62.6 de la Llei orgànica 4/2004,

d'Estrangeria, una exigència encomanada a aquests jutjats, no afecti la sensibilitat judicial per la tutela dels drets fonamentals.

Bibliografia

ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS (ACNUR). "Monitorear la detención migratoria. Manual Práctico", Ginebra: UNHCR-ACNUR, 2014. <https://www.refworld.org/es/docid/5548c6244.html>.

SÁNCHEZ-COVISA VILLA, J. (fiscal de Sala del Tribunal Suprem, coordinador d'Estrangeria). "Protocolo y Actas de Visitas a CIE (abril de 2015). Nota Interna n.º 1/2015", 2015. <https://blogextranjeriaprogestion.org/wp-content/uploads/2016/11/protocolo-visitas-cie-2015-mf.pdf>.

Diàleg interepistèmic per un model ampli de participació veïnal

Omaira Beltrán^a

Paraules clau: diàleg interepistèmic, veïnatge, lloc de parla, decolonialitat, interculturalitat

L'article analitza algunes pràctiques epistèmiques del sud i com aquestes poden servir de marc referencial per repensar l'àmbit de la participació social com un espai on les diverses relacions de poder existents incloguin les noves comunitats de veïns i veïnes de la ciutat de Barcelona. La reflexió s'inscriu en el context de l'aplicació d'unes polítiques interculturals amb una mirada interepistèmica que desenvolupin la igualtat, el reconeixement i la interacció. També reflexionarem en l'ús del llenguatge com a lloc de construcció i legitimació i, finalment, parlarem dels reptes de la CONFAVC per fomentar el model intercultural entre els barris de Catalunya.

1. La gestió de la participació diversa com a exercici de legitimació

Una de les primeres pràctiques vingudes del sud per incorporar a la nostra societat i garantir una visió de participació ampla és el “lloc de parla” (*lugar de fala*, segons l'original portuguès), una teoria que ens proposa la filòsofa brasilera Djamila Ribeiro (2017). En paraules de la mateixa:

“cal destacar que quan parlem del *lloc de parla* ens referim al *locus social*, és a dir, al lloc social des d'on els grups s'originen. Per tant, d'acord amb la nostra perspectiva, són equivocats els arguments que tracten de silenciar certs debats o que subratllen que les persones blanques no poden teoritzar sobre el racisme, o que els homes no poden fer-ho tampoc en relació amb el masclisme” (Ribeiro, 2018: 17, èmfasi original).

a. Periodista de l'Agència de Comunicació Intercultural ITACAT. Investigadora a la Universitat de Barcelona i al Centre d'Estudis Interepistèmics Catalunya Amèrica Llatina (CEICAL). obeltran@latins.org, @omairabeltran

El lloc de parla, per tant, trenca les limitacions que en nombroses ocasions han dividit els espais de reflexió, tan necessaris per posar en comú i comunaltzar visions oposades. Aquest lloc de parla permet, també, visibilitzar privilegis que s’han traduït en espais de poder i així ho explica la mateixa autora.

“cal que, cada vegada més homes blancs i cisgènere, per exemple, analitzin la *blancor* (o blaquitut), la *cisgeneritat* o la masculinitat; que entenguin, a partir d’una visió crítica, de quin lloc social venen per pensar i existir en el món, fins i tot, garantint una multiplicitat de veus i perspectives d’altres grups invisibilitzats. A més, es tracta d’una postura ètica, ja que, al nostre entendre, no pot haver-hi una desresponsabilització del *subjecte amb poder*. Al llarg de la història ha estat advertida, per diverses i diversos intel·lectuals negres, la necessitat de trencar amb el règim d’autorització discursiva, amb el silenciament i/o amb la supressió de sabers, per combatre la violència estructuralment imposada contra grups oprimits. En conseqüència, el “lloc de parla” ens parla de la necessitat de percebre la jerarquització de coneixements com a producte de la classificació racial de la població. Qui posseeix privilegis socials, posseeix el privilegi epistèmic” (Ribeiro, 2018: 17, èmfasi original).

Aquesta teoria, traslladada a la nostra realitat, resulta molt oportuna, atès que les persones blanques, des del seu lloc de parla, reconeixent i fent ús dels seus privilegis, puguin participar en les iniciatives antiracistes que s’han produït i es produeixen durant els últims anys. Lluites que neixen com a resposta a la discriminació, que és conseqüència

d’un racisme institucional que beu directament de lleis deshumanitzades, com ara la Llei d’estrangeria espanyola.

Però ja no n’hi ha prou amb el fet notori que cada vegada neixin noves entitats i noves plataformes que amplien les files dels moviments socials i que combaten el racisme. El sociòleg portoriqueny Ramón Grosfoguel (2021), per la seva banda, ens parla de la necessitat de descolonitzar el coneixement i el poder, no sense abans haver fet l’exercici de descolonitzar l’ésser. Per explicar aquest punt, l’autor cita el pensador Frantz Fanon, qui al seu llibre titulat *Els condemnats de la terra* (1961) estableix una “zona de l’ésser”, amb l’objectiu de cridar l’atenció sobre el que formalment s’anomena *racisme*. La “zona de l’ésser” és aquell espai on trobem unes persones hiperhumanitzades i d’altres, en canvi, de completament deshumanitzades. A aquestes darreres pertany el 90% de la població, atès que els primers són aquelles persones que estableixen els canons de la normalitat escala política, social, econòmica, estètica, espiritual, etcètera. I quan parlem de racisme, a més de parlar d’una discriminació en drets laborals, socials, econòmics, entre d’altres, també parlem del d’un fenomen encara més profund, establert per aquesta gent hiperhumanitzada que defineix la “normalitat oficialitzada” de les pràctiques culturals d’una societat i que, al seu torn, construeix un discurs de superioritat al damunt d’aquells que consideren deshumanitzats.

Aquest, per tant, és l’exercici epistèmic que cal treballar, tant en l’àmbit individual com col·lectiu, si volem arribar a la font d’on sorgeixen els conceptes que alimenten els estereotips, és a dir, al lloc on es construeixen els espais de coneixement i de poder. I seria molt pertinent portar

aquest exercici epistèmic als espais veïnals de Barcelona. Així mateix, si fem un exercici interepistèmic —és a dir, equiparar les aportacions epistèmiques que ens arriben des de diversos punts del planeta—, seria possible construir una nova manera, més adient i efectiva, de gestionar els conflictes veïnals i afavorir, de retruc, una participació realment diversa. A més, ens permetrà utilitzar el nostre lloc de parla, o “lugar de fala”, per reflexionar críticament des d’una realitat que, encara que potser no ens afecta de manera individual, sí que ho fa de manera comunitària.

Actualment, la majoria de nosaltres suposem que gran part del que anomenem “conflictes socials” es produeixen perquè al nostre veïnatge s’hi uneixen nous col·lectius que, en un primer moment, desconeixem i que, per tant, encara no entenem. I arribats a aquest punt, si no fem un exercici d’interactuar amb ells —i aquest és un dels principis essencials de la interculturalitat—, difícilment ens serà possible accedir a conèixer aquesta nova realitat que està canviant les dinàmiques comunitàries. És aquí on cal l’exercici de deixar enrere tots els estereotips, negatius o positius, que es tenien sobre un grup determinat de persones i posar-los en qüestió. Cal que revisem amb honestedat tots els prejudicis amb els quals vam construir la visió estereotipada del grup de persones que ara conviuen amb nosaltres i donar prioritat a l’experiència directa i en primera persona.

La majoria d’aquestes consideracions són dogmes que han estat alimentats des del discurs literari, informatiu, històric i polític, tal com explica el crític i teòric literari palestí Edward Said al seu llibre *Orientalisme* (1978). I són molt difícils de canviar, perquè constitueixen els principals

generadors d’estereotips i de prejudicis. Aquestes idees preconcebudes acaben convertint-se en discriminacions epistemològiques que esbiaixen i divideixen els espais de participació, la qual cosa ens impedeix parlar d’un “nosaltres”, és a dir, de formar una veritable comunitat entre tots. Said explica com els governadors anglesos, un segle abans d’haver colonitzat Egipte, van crear, mitjançant els seus historiadors i narradors, un discurs sobre l’orient que va permetre generar una imatge dels àrabs com a terroristes, totalitaris i masclistes, no sense abans reconèixer que, tot i que antigament havien fet avançar ciències com ara les matemàtiques, actualment eren gent amb la qual “era difícil raonar”.

Però deixem l’àmbit teòric i anem a la Barcelona d’avui i analitzem un cas concret, el de l’escola, on la cultura participativa i la comunitat veïnal es fan obligatòries, en espais, per exemple, com ara les AFA (Associació de Famílies d’Alumnes), fins fa poc anomenades AMPA (Associació de Mares i Pares d’Alumnes). En aquest àmbit específic hi ha uns espais de poder clarament definits, on l’accés a la participació es veu sovint condicionat per la llengua i també, per tant, per la capacitat d’expressar-se de manera precisa i entenedora. A més, encara que s’aconsegueixi consensuar un idioma de comunicació bàsic que la majoria dels pares entenguin, poden sorgir altres barreres culturals que dificulten la comunicació fluida i, al mateix temps, que generen dinàmiques de poder cròniques que acabaran afectant la manera com concebem l’altri.

Una mare, per exemple, que encara no coneix la llengua del país i a qui la seva filla tradueix els missatges, sovint no acaba d’entendre la realitat cultural que s’està discutint.

A més, és possible que aquesta mare tampoc sàpiga que hi ha associacions on pot expressar les dificultats i on la poden assessorar per millorar l'aprenentatge escolar dels seus fills. I en el cas que aquesta mare tingui la sort de conèixer els espais de participació, pot succeir també que només ho faci en algun dels actes festius que es fan durant l'any, en què la conviden a ballar les seves danses tradicionals o a portar-hi el seu menjar típic. És a dir, que sovint aquests espais socials només s'obren a aquestes persones quan la diversitat és apreciada com una expressió folklòrica i, malgrat la bona intenció, mai s'arriba a establir una relació profunda i efectiva amb la realitat de l'altre. Simplement, tot queda en iniciatives superficials en què s'expressa la voluntat de "ser" interculturals i respectuosos amb la diversitat, però on no es produeixen interaccions útils i efectives amb aquestes persones i comunitats.

Ara traslladem aquest exemple a l'àmbit veïnal. Quina podria ser la participació de la comunitat boliviana en l'àmbit veïnal, per exemple, suposant que en un determinat barri hi hagi un gran nombre de persones d'aquesta nacionalitat? Probablement, en la majoria dels casos, la seva participació es limitarà a mostrar les seves danses típiques en festes i comparses del barri. Tenint en compte el que ja s'ha explicat, la pregunta que caldria fer-se és: "només ens interessa el seu folklore?" La cultura popular és una excusa fantàstica, valuosa i molt interessant per establir els primers contactes i acostar-se a la comunitat. És un intercanvi indispensable de tradicions i sabers ancestrals. Ara bé, quines altres formes de participació podem promoure des de les nostres entitats, ja siguin veïnals o educatives, per interactuar amb aquestes persones? Fins a quin punt estem disposats a compartir

el poder de decisió de les nostres entitats amb les noves comunitats? Estem disposats a obrir-nos i aprendre altres coneixements que ens permetin interactuar entre nosaltres?

És sabut que els canvis sempre comporten certes resistències, però és només amb una nova mirada que podrem resoldre dinàmiques que han de permetre una renovació intergeneracional de les nostres entitats. I aquest és un tema recurrent a les reunions internes de les associacions i federacions veïnals. Hi ha una preocupació inevitable pel relleu generacional de les entitats del país i, en molts casos, la solució al problema és posar en pràctica la interculturalitat amb una mirada interepistèmica.

D'altra banda, a les diferents pràctiques en les quals hem tingut l'oportunitat de dinamitzar comunitats que interactuen amb l'Ajuntament de Barcelona, hem pogut observar patrons que es repeteixen. Posem un altre exemple: hi ha entitats que fa vint o trenta anys que fan vestits festius, però que ja no poden continuar fent-ne perquè no hi ha hagut un relleu generacional i abandonen el seu local, ple de màquines de cosir, que faria un bon servei a altres entitats emergents, amb persones d'origen divers, a les quals els sobren mans, però els falta l'espai i la maquinària. És aquí on cal fer confluïr aquestes sinèrgies: compartir recursos, compartir coneixements, compartir esforços. Una participació completa requereix sempre compartir.

Com a conclusió a aquesta primera part podem afirmar que, malgrat que s'està avançant envers la interculturalitat, cal encara consolidar els tres eixos indispensables que

la fan possible. Així, cal anar més enllà de la igualtat, del reconeixement i de la interacció i fer un exercici afegit, que podria ser el diàleg interepistèmic. És necessari que la interculturalitat sigui més que un requisit en la llista d'accions políticament correctes que han de fer les entitats socials i, per fer-ho, cal entendre les dinàmiques eurocèntriques sobre les quals s'ha establert un poder que impedeix, a dia d'avui, exercir la interculturalitat.

2. El llenguatge com eina de sensibilització i legitimació de la gestió intercultural

És important reflexionar sobre les paraules que fem servir i canviar-les si detectem que comporten prejudicis inherents. Al darrera de cada significat hi ha un significat, i aquest últim rau al nostre inconscient col·lectiu. Sovint, sense adonar-nos-en, fem servir paraules amb connotacions pejoratives respecte a col·lectius de gènere, raça, cultura o posició social.

Tenim tendència a pensar que ja no ens cal, com a societat, tornar a fer una anàlisi lingüística com la que va tenir lloc a inicis del segle XX, i adonar-nos del contingut explícit que s'amaga a les paraules que utilitzem habitualment, però, malauradament, no és així. Tots coneixem els plantejaments del lingüista suís Ferdinand de Saussure (1916), pare de l'estructuralisme, sobre el signe lingüístic, i cal advertir que aquests tenen una plena utilitat en els nostres dies. El signe lingüístic és integrat per "significat" i "significant", que són les dues cares de la mateixa moneda: el significat aporta allò que caracteritza l'objecte o idea, les qualitats que el fan únic i distingible, mentre que el significant és la "imatge acústica", que deixa una empremta psíquica al cervell (Saussure, 1945: 91-93). Podríem dir que

el significant fa referència a la paraula, en si mateixa, que en ser escoltada o llegida ens remet a l'objecte o la idea en qüestió. La proposta estructuralista del signe dissenyada per Saussure és fonamental per entendre els sistemes lingüístics i de significació. Però també és important la teoria desenvolupada pel semiòleg nord-americà Charles Sanders Peirce, sobre el funcionament del signe per mitjà de la tríada "referent-representació-interpretació". Peirce té en compte la rellevància de l'"interpretant", és a dir, el signe tal com l'interpreta la ment del receptor, dins del procés de significació, atès que finalment és ell qui porta en el seu cap l'acte de significar, l'acte de convertir la realitat en signes; ell és el mediador entre el signe i l'objecte.

Vegem la definició que en fa el mateix Pierce, per al qual un "signe" o "representació" és: "una cosa que està per a algú en lloc d'alguna cosa sota algun aspecte o capacitat. S'adreça a algú, és a dir, crea en la ment d'aquesta persona un signe equivalent o potser un signe més desenvolupat. (...) Aquest signe està en lloc d'alguna cosa, el seu objecte" (Pierce, 1991: 239-240).

Si "un signe és una cosa que significa alguna cosa per a algú", aleshores entenem que qui construeix el llenguatge i estructura la realitat som les persones usuàries d'una llengua. Per tant, la nostra configuració del món i la manera com ens relacionem amb el món afecta la producció de significats i la seva comunicació. En altres paraules, el llenguatge no només és l'estructurador de les realitats, també estructura la manera en què ens comuniquem amb els altres.

Tot plegat implica que el discurs està supeditat a les ideologies intrínseques dels significats que conté. La

construcció del significat, per tant, ve donada per qui té el poder en els actes comunicatius, és a dir, de les ments que ordenen el discurs. I aquestes ments poden construir significats arbitraris en el camp social i generar problemes de comunicació que trobarem expressats en els diferents actors socials.

Però, què passa quan qui construeix aquest significat són els mateixos encarregats de determinar la “normalitat” del coneixement? O quan aquest coneixement normalitzat és el que estableix lleis que discriminen unes persones pel seu origen, la seva raça o la seva religió? Hi ha una escena a la pel·lícula *Malcolm X* on dos homes negres, a la presó, consulten un diccionari i llegeixen les definicions dels conceptes “negre” i “blanc”. En veure que “negre” és definit com quelcom “brut”, “desproveït de virtut”, “endimoniat”, etcètera, i, en canvi, que “blanc” significa tot el contrari, un dels personatges es demana qui va escriure el diccionari. I acaben esbrinant que va ser escrit per un home blanc que havia reproduït significats i accepcions de la paraula “negre” en un marc semiòtic que incorporava també pràctiques discriminatòries i esclavistes. Tant és així que encara podem consultar els principals diccionaris oficials i trobar-nos amb significats de la paraula “negre” carregats de racisme, masclisme, classisme i un llarg etcètera. Tot plegat exemplifica a dia d’avui el que Saussure va definir amb tanta precisió. Paraules i sentits, per tant, que es continuen utilitzant com a elements per construir discurs d’odi en campanyes polítiques, com la que fa només unes setmanes va publicitar el partit ultradretà VOX a Madrid¹.

Educar en el canvi d’aquests significats és la millor manera de canviar narratives. Potser d’aquesta manera, en lloc de

ser reactius als discursos d’odi, podem ser actius i creadors de noves narratives que enfrontin aquests discursos d’odi. I, efectivament, podem dir que Barcelona ja està treballant en aquests paradigmes. Els moviments socials fan un treball analític i crític i tenen un espai protagonista en la construcció d’una Barcelona que un dia pugui dir-se plenament intercultural. Un exemple el trobem en la tasca que l’Administració local està fent per introduir canvis en el llenguatge administratiu.

El 2019, l’Ajuntament de Barcelona va crear la *Guia del llenguatge inclusiu*, on s’expliquen termes com ara “racialitzada”. Què és una persona racialitzada? Malgrat que la raça, des d’un punt de vista biològic², no existeix, ens veiem obligats a seguir parlant-ne quan tractem l’opressió com una categoria social. Pel que fa a l’ús del terme “racialització”, per exemple, l’historiador Antumi Toasijé (2018) explica que:

“a finals de 1800 i a principis de 1900 de l’era dels cristians, va aparèixer en ciències socials un ús, al meu judici correcte, del terme *racialitzar*. Es va començar a parlar de fenòmens socials com la *racialització* de

1. El 21 d’abril del 2021, en el context de la campanya política per l’Ajuntament de Madrid, el partit d’ultradreta VOX va penjar un cartell electoral a l’estació de la Puerta del Sol que il·lustrava que un “mena” (menor estranger no acompanyat) guanyava 4.700 euros al mes, mentre que una àvia només guanyava 470 euros de pensió.

2. La periodista científica Angela Saini (2021) explica que cal estudiar la raça com un fenomen social i no com un de biològic, ja que el concepte biològic de raça no funciona ni proporciona mai dades fiables: La idea de dividir els humans en grups diferents és política, perquè no és una cosa que es doni en la biologia. La biologia no discrimina els humans en grups diferents i mostra que som molt homogenis. De fet, som una de les espècies més homogènies del planeta, afirma.

la pobresa o racialització de l'analfabetisme, etcètera. En aquest cas s'estava dient que aquests fenòmens de desempoderament s'estaven concentrant en grups concrets, anomenats *racials*, però això no volia dir que la resta de grups no estiguessin racialitzats, sinó que el fenomen no els afectava estadísticament en la mateixa mesura. El terme *racialització* va ser pres tangencialment d'aquestes anàlisis per part de la decolonialitat, per donar-li un ús deformat".

En el mateix article, Toasijé conclou que, "en definitiva,

tot ésser humà és racialitzat, uns són racialitzats en positiu i d'altres, en negatiu. No té sentit, per tant, dir 'jo com a racialitzada' o 'nosaltres com a racialitzats', llevat que ens estiguem referint a tota la humanitat. De fet, el verb s'ha convertit en una expressió vaga i reduccionista com tantes expressions existents basades en el fenotip i, per tant, en desaconsello l'ús si del que es tracta és de denunciar el supremacisme *blanc* o el de qualsevol altre grup humà basat en la idea de *raça*".

Aquest només és un dels molts exemples on s'ha aplicat un significat a un terme dissenyat per explicar una altra realitat i que després ha estat interpretat per un altre grup per expressar-se i que ha pres una connotació diferent. Malgrat que hi hagi guies que en recomanen l'ús i articles que el desaconsellen, la paraula, simplement, ja ha cobrat un nou significat i una nova vida i es pot utilitzar depenent del context. Si s'utilitza, per exemple per descriure una realitat d'opressió, és correcte, però no s'ha d'utilitzar com un mot més a no ser que sigui en un context amb connotacions exòtiques o folklòriques, ja

que el pot desvirtuar. Així mateix, aquesta guia aconsella no anomenar una persona "negra". D'aquesta manera, és millor preguntar a una persona negra com vol ser anomenada: negre, afrodescendent, afroamericà, afrocatalà, etcètera. I en aquest punt es fa palesa la dificultat de fer una guia normativa com aquesta des d'un lloc de poder, atès que podem caure en el parany que hem explicat a la primera part d'aquest article: utilitzar el poder per "normalitzar" una lectura que no hem construït de manera comuna. En tot cas, i malgrat les dificultats, cal reconèixer la valentia del projecte i si podem criticar, sempre amb voluntat constructiva, la feina feta en aquesta guia, ho farem per advertir un discurs excessivament institucional, que es podria haver consensuat més i, en certs aspectes, ha quedat mancat de la perspectiva dels moviments socials.

D'altra banda, una proposta adient, i molt recomanable per al món veïnal i/o comunitari, és anomenar les persones d'origen divers com "veïns" i "veïnes", simplement. Res més fàcil i natural. Pel que fa a la paraula "novinguts", en canvi, es recomana utilitzar-la en espais escolars o quan es parla d'una persona que realment acaba d'arribar. En aquest sentit, no és recomanable fer-la servir per anomenar les persones d'origen divers, perquè sovint resulta que moltes d'aquestes persones ja fa molts anys que viuen a Catalunya. Pel que fa a l'àmbit més administratiu i polític, s'acostuma a parlar de "ciutadania", però aquest terme s'enuncia com un ideal, com ara quan parlem d'interculturalitat pel fet que, en realitat, a moltes de les persones que anomenem així, lamentablement, no els deixem exercir aquesta ciutadania.

Per conèixer més paraules sobre l'ús de les quals s'ha reflexionat, una bona pràctica és consultar l'*AfroDiccionari*,

creat pel polític i activista africà Ngoy Ngoma Ramadhani, qui, conjuntament amb altres persones, ha dissenyat una eina pedagògica, en resposta a una necessitat de la comunitat “afro”, per generar contingut material que faci visible el racisme continuat que pateix el col·lectiu. En una entrevista, Ngoy explica que el seu projecte:

“és la posada en marxa d’una estratègia política que té per objectiu servir d’alternativa al diccionari de la Real Academia Española (RAE) dirigida a qui estigui interessat en conèixer la societat des d’un altre punt de vista més real. Els ‘afro’ vivim moltes realitats que en castellà no tenen nom. La definició del llenguatge per uns pocs ha omès premeditadament i sistemàticament la realitat de molts” (Ramadhani, 2019).

Aquest és un dels diversos exemples de l’exercici d’identitat que, mitjançant el llenguatge, estan fent algunes comunitats, en aquest cas les persones “afro” que viuen a l’estat espanyol.

En definitiva, podem percebre que una societat es transforma quan reacciona al canvi de les paraules, no sense abans qüestionar-se i incomodar-se en el procés. Com expliquem a l’inici d’aquest article, la llengua ens permet interpretar la realitat i, en canviar les paraules, fem una reinterpretació d’aquesta realitat. En definitiva, l’exercici que cal promoure implica deixar enrere l’automatisme i ens convida a replantejar dinàmiques existents per adoptar propostes de canvi i per qüestionar-nos la nostra relació amb les altres cultures, sovint tan properes com desconegudes, i que sempre han estat i

seran objecte de noves interpretacions que, de ben segur, requeriran indispensables millores lingüístiques.

3. L’acció intercultural des de la CONFAVC

El barri és el primer lloc de contacte de qualsevol persona que arriba a una ciutat o municipi. Aquest ecosistema determina una comunitat que, de vegades, sembla adormida i que es desperta per crear projectes que responen a necessitats veïnals. O que s’uneix per reivindicar drets que es vulneren sovint o per reconèixer esforços que fan centenars de persones voluntàries i anònimes que es cuiden de preservar la memòria del barri, on s’escriu la història d’un poble.

La Confederació d’Associacions Veïnals de Catalunya (CONFAVC) creada el 1988 és una organització del moviment veïnal que coordina 452 associacions veïnals i 22 federacions i que mitjançant els seus projectes, campanyes i serveis, treballa per millorar la qualitat de vida dels veïns i veïnes des dels barris de Catalunya.

La CONFAVC fa gairebé 10 anys que treballa en la gestió de les persones d’origen divers amb una mirada transformadora. La participació a la Junta Directiva de persones d’origen divers ha estat una constant des de fa 6 anys, fet que ha permès continuar i engegar projectes on el fet intercultural es treballa com una línia transversal a l’entitat. És a dir, que des dels diferents eixos que treballa l’entitat s’està imposant aquesta visió que ha de permetre que tots els projectes responguin a la realitat demogràfica dels barris.

A través dels anys, i a partir de les diverses mirades aplicades al tema de la gestió de la diversitat, s’han desenvolupat

projectes a través dels Grups d'Interacció Cultural (GIM), unes iniciatives que més endavant es passaran a denominar “Construïm barris interculturals, barris per a tothom”, i on el moviment veïnal, juntament amb la complicitat de les administracions locals, va promoure el que en aquell moment va denominar-se la “convivència intercultural als barris”. Aquest projecte, per tant, desenvolupat del 2004 fins al 2013, va tenir com a objectius: conèixer les realitats interculturals de cada barri, aprofundir en les diferents polítiques i models migratoris, transformar la “por al desconegut” en potencialitats pel veïnatge, crear actuacions per fomentar la coneixença intercultural del veïnat i potenciar llaços de bon veïnatge i de solidaritat.

“Construïm barris interculturals, barris per a tothom”, va constar de dues fases. En una primera instància es va fer un diagnòstic social del barri, incloses les diferents polítiques públiques que han encarat aquesta nova realitat, en coordinació amb altres entitats i administracions. Posteriorment, es van crear grups de persones voluntàries que promoguessin actuacions comunitàries amb la finalitat de fomentar la convivència intercultural.

La segona fase es va caracteritzar per la formació dels grups d'interacció, col·lectius formats per les persones participants del curs i altres voluntaris que van voler incorporar-se i que van promoure actuacions a partir de les necessitats detectades pels veïns, amb la finalitat d'aconseguir una convivència intercultural.

Al llarg de 9 anys, el projecte es va posar en marxa a dinou barris de Catalunya: l'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Reus, Rubí, Manresa, Viladecans,

Igualada i, durant aquest mes de febrer, a la Federació d'AV de Badalona i a les associacions de Sant Just Desvern i de la Sagrada Família, de Badia del Vallès i de Terrassa. Van haver-hi més de 7.500 persones beneficiades indirectament i prop de 500 de beneficiades directament.

Altres projectes desenvolupats des de les associacions veïnals vinculades a la CONFAVC han estat el de l'Associació de Veïns dels barris de Rocafonda, l'Esperança, Ciutat Jardí i Valldeix, de la ciutat de Mataró, que ha estat un clar exemple de treball per a la comunitat amb una mirada intercultural i interepistèmica en tota regla. I això ho va explicar la mestra jubilada Maria Major, membre de l'associació, en una entrevista feta per l'Agència de Comunicació Intercultural Itacat el passat 20 de novembre del 2020. La Maria, que ara és mestra jubilada i lluitadora pels drets de les dones vingudes d'arreu i que ara formen part d'aquests barris, assegura que aquestes constitueixen, juntament amb les seves famílies, el futur d'aquesta comunitat veïnal que ha desenvolupat projectes al llarg dels darrers 20 anys, com ara el projecte “Espai matern”, una alternativa a les llars d'infants d'on queden exclosos molts infants, en la seva majoria de famílies d'origen divers i sense una xarxa de cura, que permet a aquestes dones poder deixar els seus fills mentre treballen. La Maria, conjuntament amb altres mestres jubilades, va engegar aquest projecte on, paral·lelament, també ha fet tasques d'alfabetització de dones, compartint espais de coneixement perquè, com explica a la entrevista, el coneixement no rau només a l'acadèmia: “he après molt d'aquestes dones, més del que jo els he pogut ensenyar” (Majó, 2020). En el mateix sentit, van realitzar altres projectes que han rebut premis prestigiosos en aquest àmbit, com ara el Premi

Francesc Candel 2011, que atorga la Fundació Carulla, pel projecte “Totes plegades” de La Vocolia de Dones, o el reconeixement veïnal del 2019, que concedeix la CONFAVC, i el més recent Premi Fem Mataró 2022.

Des de la mateixa entitat també han impulsat la creació de tres capgrosses per al barri: una de nord-africana, una altra de subsahariana i una de nadiua. És a dir, capgrosses que representen una gran majoria de les veïnes d'aquests barris. Quan es va preguntar a la Maria Majó quina era la clau de la participació, ens va explicar que el boca-orella era molt important, perquè moltes vegades es feien cartells en llengües que no eren enteses per aquests col·lectius. També va destacar la importància de la confiança i de tenir una mirada d'igual a igual amb les persones. I va explicar que, en aquesta associació veïnal, ella va comptar amb totes aquestes mirades i que, a més de portar a terme els projectes, va contractar dones que poden entendre la llengua que parlaven els nens de l'espai matern i les particularitats culturals de les veïnes que participen al projecte. A més, la Maria Majó va ressaltar la importància de respectar la llengua pròpia i fer de l'ensenyament del català una garantia perquè aquestes dones tinguin més oportunitats en el món social i laboral (Majó, 2020).

A més de projectes com els que ja hem explicat, la CONFACV desenvolupa des del 2016 la iniciativa anomenada “A-porta”, una experiència social d'empoderament veïnal on veïns i veïnes, que anomenen “picaportes” i que són coneixedors de les cultures i llengües que es parlen en barris, visiten els veïns i veïnes i els informen de qüestions pràctiques. Aquests són barris amb importants necessitats socials, com ara Ciutat Meridiana,

Torre Baró i Vallbona, Montserratina de Viladecans, Can Puiggener de Sabadell i Rocafonda de Mataró. Els i les “picaportes” són contractats, formats i coordinats per visitar tots els veïns i veïnes i donar-los suport, consells i recursos sobre com millorar la seva qualitat de vida en aspectes tan importants com, per exemple, l'accés als drets socials, a la vulnerabilitat energètica, a la recerca de feina, als recursos del barri, a la gestió de residus, a la convivència i al civisme, a l'acompanyament a gent gran, etcètera.

La iniciativa recentment ha guanyat el Premi de Civisme en la categoria d'Innovació, que impulsa la Direcció General d'Acció Cívica i Comunitària del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya. Aquesta categoria dels premis valora les accions i les produccions que han destacat per la innovació en el camp del civisme i dels valors humans. Es el tercer guardó que suma el projecte “A-porta”, atès que el 2018 va ser reconegut com a millor projecte social d'Espanya pel premi de La Caixa a la Innovació i la Transformació Social i el 2019 va obtenir el guardó “Desafío RECI 2018-19 Diversity Advantage” de la Red Europea de Ciudades Interculturales (RECI), impulsada pel Consell d'Europa.

El president de la CONFAVC, Jordi Giró, explica que l'èxit d'aquest projecte són les persones “picaportes”, que en són l'ànima. El que fan és tan important com anar a veure cada veí i veïna del barri, intercanviar-hi informació i ajudar-los amb aspectes com la vulnerabilitat energètica i la soledat no volguda. “A-porta”, a més, compta amb la col·laboració de l'IesMed, SCEL (Innovació i Economia Social en la Mediterrània, Societat Cooperativa Europea Limitada), que els ha assessorat a l'entorn de la viabilitat del projecte

a Catalunya des del 2016. Actualment, des de la Junta directiva de la CONFAVC s'estan desenvolupant estratègies participatives on es treballa el fet intercultural de manera transversal i on es promouen les bones pràctiques com, per exemple, que les juntes directives de les entitats representin la diversitat dels barris, que la comunicació sigui inclusiva i que la participació tingui estratègies que permetin convidar i involucrar el màxim nombre de persones que conviuen en els nostres barris.

4. Conclusions

Com a conclusió observem que el canvi de mirada envers el nou veïnatge ha de ser un exercici constant i atent que cal fer en tots els espais de reunió i participació, des de les AFA fins a les entitats veïnals i en els moviments socials paral·lels que es van formant com a resposta a les necessitats de cada comunitat. També és important tenir cura i no recórrer al folklorisme quan volem activitats d'interacció comunitària. A més, que podem fer del "lloc de parla" (*lugar de fala*) una eina de reconeixement i legitimació per parlar de conflictes que creiem llunyans però que ens afecten de manera comunitària. Així mateix, que podem canviar el llenguatge i estar oberts a noves interpretacions que, al seu torn, ens faran plantejar-nos canvis profunds en la relació amb el nostre veïnatge.

En definitiva, un canvi de mirada que implica tenir una consciència clara dels privilegis que tenim unes persones damunt de les altres, en funció de les opressions que afecten cada comunitat. Això ens permetrà un reconeixement de l'ordre establert que ha acabat configurant una jerarquia de poders en la comunitat. I, a partir d'aquí, desplegar una comunicació intercultural més

profunda, on l'intercanvi de coneixements en igualtat de drets porti la tasca interepistèmica més enllà d'una simple categoria científica i la situï a l'eix central de les societats diverses, si del que es tracta és de crear espais amb sentit de pertinença.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Guia de comunicació inclusiva per construir un món més igualitari*. Barcelona, 2019. <https://ajuntament.barcelona.cat/guia-comunicacio-inclusiva>.

CONFAVC. "El projecte d'apoderament veïnal A-porta guanya el Premi Civisme a la Innovació de la Generalitat". *Confavc.cat* (22 de desembre de 2020). <https://confavc.cat/el-projecte-dapoderament-veinal-a-porta-guanya-el-premi-civisme-a-la-innovacio-de-la-generalitat>.

FANON, F. *Els condemnats de la terra*. Trad. de Maria Llopis Freixas, Manresa: Tigre de Paper, 2020 [1961].

GROSFOGUEL, R. "Identidad, alteridad e interseccionalidad en perspectiva descolonial". (15 d'abril de 2021). <https://www.youtube.com/watch?v=LAO1N1pcjNE>.

MAJÓ, M. "Maria Majó, un exemple d'amor i dedicació a construir convivència a Rocafonda". (20 de novembre de 2020). <https://www.youtube.com/watch?v=KOugubuSMX8>.

PEIRCE, CH. "Peirce on Signs: Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce", JAMES HOOPEs (ed). Chapell Hill: University of North Carolina Press, 1991.

RAMADHANI, N. "Nado entre diferentes identidades sin intentar encerrarme en una sola, pero tengo clara mi identidad negra allí donde esté", *El Salto* (7 d'octubre de 2019). <https://www.elsaltodiario.com/en-el-margen/ngoy-ramadhani-antirracismo-fundador-kwanzaa-congoleno-espanol>.

RIBEIRO, D. *O que é lugar de fala?* Belo Horizonte: Letramento, 2017.

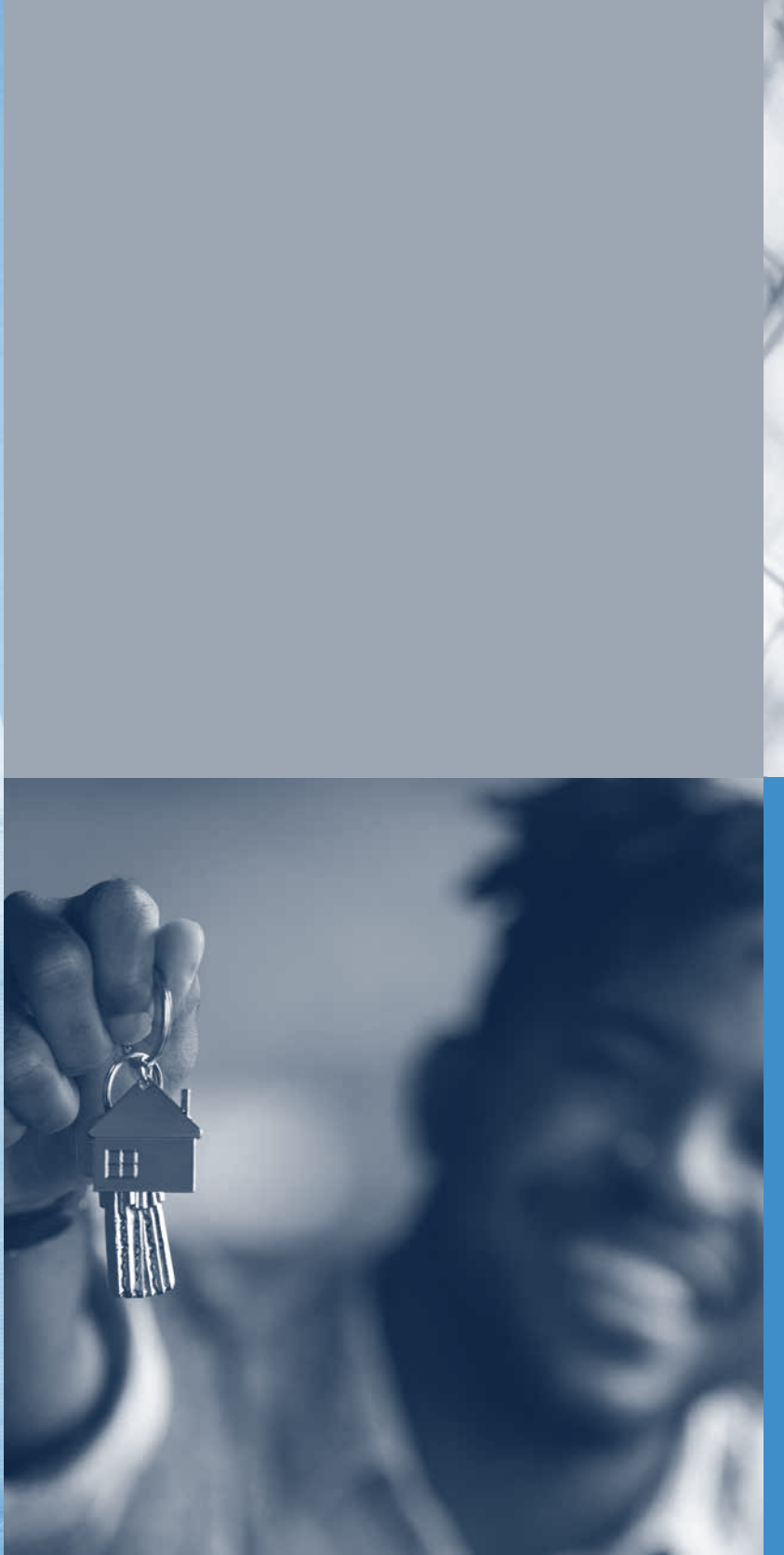
RIBEIRO, D. “Breves reflexiones sobre Lugar de Enunciación”. *Relaciones Internacionales. Revista del Grupo de Estudios de Relaciones Internacionales* – UAM, vol. 39 (2018), p. 13-18.

SAID, E. *Orientalismo*. Trad. de M. Luisa Fuentes. Barcelona: Editorial DeBolsillo, 2009 [1978].

SAINI, A. “Hay que estudiar la raza como un fenómeno social, no como uno biológico”. *Viento Sur* (31 de març de 2021). https://vientosur.info/hay-que-estudiar-la-raza-como-un-fenomeno-social-no-como-uno-biologico/?fbclid=IwAR3_50Lzlm5d1GOi8SNcgXlD-u_4DTdUgUr4IW0uJPvTWxKgLSzkY3OFKHA.

SAUSSURE, F. *Curso de Lingüística General*. Trad. de A. Alonso. Buenos Aires: Editorial Losada, 1945.

TOASIJÉ, A. “Por qué ya no digo ‘racializada’, ‘racializado’”. *Africanidad* (6 de diciembre de 2018). <https://www.africanidad.com/2018/12/porque-nunca-digo-racializada.html>.

Experiències

Somnis de paper.

Programes d'ocupació com a oportunitat de regularització

Marta Edo^a, Loles Martínez^a, Daniela Martínez^a,
Albert Paredes^a, Juana Prados^a, Carme Turull^b,
Nerea Couselo^b, Omayma El Ouahhabi^c i
Sergio Hidalgo Suarez^c

Paraules clau: ocupació, immigració, regularització, oportunitats

La lluita contra l'atur i la precarietat laboral dels barris i col·lectius amb més dificultats de la ciutat és una les prioritats de l'Ajuntament de Barcelona. En aquest sentit, una de les actuacions prioritàries és l'acollida i la inclusió de les persones en situació irregular i generar oportunitats d'ocupació per aquestes persones. Per aquest motiu, Barcelona Activa ha activat una línia específica dels Plans d'Ocupació Municipals que ofereix l'oportunitat d'accés a una feina, possibilitant la tramitació del permís de residència i treball. Des del 2016, 152 persones han aconseguit tramitar el permís de residència i treball gràcies a aquesta mesura ocupacional que els ha ofert un compromís de contractació de 12 mesos. Aquesta contractació ofereix l'accés a una ocupació de qualitat, que contribueix també a la integració social d'aquestes persones immigrants. La participació en la mesura ocupacional incideix també en la millora d'ocupabilitat de les persones participants, adquirint una experiència laboral i millorant les competències professionals, facilitant la incorporació futura al mercat laboral ordinari de les persones participants. Una oportunitat que va més enllà de l'entorn laboral, que aproxima les persones més vulnerables a una ciutadania amb drets i amb capacitat democràtica de participació. Tal com afirma una de les persones participants, l'accés al programa de Plans d'Ocupació Municipals és “molt més que una feina”.

a. Equip tècnic de Projectes Integrals amb Contractació de Barcelona Activa.

b. Equip tècnic Programa Pròxim de Barcelona Activa.

c. Alumnat de FP Dual, especialitat Integració Social, incorporats a Projectes Integrals amb Contractació.

1. Introducció. Actuacions de regularització i ocupació

La lluita contra l'atur i la precarietat laboral és una les prioritats de l'Ajuntament de Barcelona. Per això, el consistori vol promoure l'ocupació de qualitat per a tothom i, per fer-ho, ha dissenyat i desplegat nous projectes per a barris i per als col·lectius amb més dificultats de la ciutat. L'objectiu és ajudar les persones participants: detectant necessitats, oferint formació i orientació i generant oportunitats laborals, amb la finalitat de donar una resposta integral a les necessitats identificades en les persones. Una de les actuacions identificades més necessàries és millorar l'acollida i la inclusió de les persones en situació irregular a la ciutat de Barcelona, i l'Ajuntament de Barcelona treballa per fomentar l'ocupació d'aquestes persones mitjançant les polítiques actives d'ocupació desplegades per Barcelona Activa.

Abans de la pandèmia, les xifres d'atur a Barcelona havien anat disminuint a poc a poc, però aquesta baixada de l'atur no era igual a tots els barris ni tenia el mateix impacte per a totes les persones. Mentre alguns col·lectius estaven sortint de l'atur, d'altres tenien moltes dificultats per trobar feina. I, enmig d'aquesta situació, les persones en situació irregular eren les que trobaven més entrebancs. Per aquest motiu, l'Ajuntament de Barcelona ha reservat algunes places en programes que incorporen contractació per a persones en situació irregular, i així poder activar el procés de regularització d'aquestes persones. El consistori aposta per activar diversos programes amb els quals es puguin activar oportunitats de regularització. Són els “Plans d'Ocupació Municipals”, algunes actuacions ocupacionals vinculades a “Pla de Barris” i la convocatòria de subvencions “Impulsem el que fas”.

L'any 2016 es va dur a terme la primera experiència de connectar el programa de Plans d'Ocupació Municipals amb el col·lectiu de persones en situació irregular. En aquell moment, la venda ambulants no autoritzada era una problemàtica social a la ciutat, i l'Ajuntament, mitjançant l'acord de la Taula de Ciutat per afrontar la venda irregular, va apostar per generar llocs de treball que donessin una alternativa vital a les persones que venien de manera no autoritzada, mitjançant el programa de Plans d'Ocupació Municipals. Aquest programa ocupacional ofereix a aquestes persones en situació irregular un compromís de contractar-les durant 12 mesos, podent iniciar així el procés administratiu de regularització per obtenir el permís de residència i de treball. Aquestes actuacions plantejaven una estratègia a mig termini per reduir el clima de conflictivitat i tensió social i per millorar la inclusió social d'aquest col·lectiu vinculat a la venda irregular, oferint alternatives d'ocupació i deixant així la venda ambulants.

En aquesta primera experiència es van activar 43 expedients de regularització que, després d'un període de tramitació desigual en cada persona, amb una cadència d'entre 5 i 18 mesos, 41 d'aquests expedients es van resoldre positivament i van tenir accés a un contracte de treball de 12 mesos. En edicions posteriors dels Plans d'Ocupació Municipals s'ha mantingut l'objectiu d'incloure persones en situació administrativa irregular per assolir l'objectiu d'accés a un permís de residència i de treball amb la participació en el programa.

Des del 2016, pel que fa a la mesura ocupacional de Plans d'Ocupació Municipals, s'ha atès un total de

205 candidatures en situació irregular després de la valoració d'ocupabilitat d'aquestes candidatures; és a dir, de les condicions presentades per aquestes persones per adaptar-se a un lloc de feina, finalment s'han tramitat 175 expedients de regularització. D'aquests, se n'han resolt de manera favorable 152; per tant, aquestes persones han aconseguit el permís de residència i de treball i han estat finalment contractades en aquest programa. Durant tot aquest període s'han inclòs d'altres tipologies de persones en situació irregular, derivades des de diversos serveis i programes municipals que atenen aquests col·lectius, diversificant al màxim la tipologia de persones en situació irregular a les quals es pot oferir la participació en el programa de Plans d'Ocupació Municipals.

2. Desenvolupament i avaluació del programa de Plans d'Ocupació Municipals com a recurs en els processos de regularització

Les 152 persones que han signat un contracte laboral vinculat a la seva participació en el programa de Plans d'Ocupació Municipals, amb l'objectiu de regularització, han estat derivades des de diferents programes i serveis que atenen persones en situació administrativa irregular:

- Oficina del Pla d'Assentaments Irregulars (OPAI): Observa els assentaments per dissenyar projectes d'intervenció. Desenvolupa tasques comunitàries en l'entorn per facilitar la convivència i la cohesió social.
- Servei d'Atenció a Immigrants, Emigrants i Refugiats (SAIER): Informa i assessora sobre immigració, refugi, emigració i retorn voluntari a qualsevol ciutadà o ciutadana que visqui a Barcelona.

- Pla de barris: Programa per revertir les desigualtats entre els barris de la ciutat.
- Iniciatives Socioeconòmiques (ISE) amb l'objectiu de transformació social.
- Projecte B-MINCOME: Projecte pilot de lluita contra la pobresa i la desigualtat a zones desafavorides de Barcelona.
- Càritas: Atenció integral a les persones i als pobles, en especial als més pobres i exclosos.
- Agència ABITS: atén les dones CIS i les dones trans que exerceixen la prostitució a la ciutat de Barcelona, sobretot les més vulnerables.
- Dispositiu Pròxim: programa d'inserció sociolaboral per a persones immigrants amb requisits per regularitzar-se.
- Programa Làbora-Itinerari G5: per millorar l'ocupació a partir de l'atenció, l'acompanyament i la regularització a persones en situació irregular.

Per activar aquesta línia del programa de Plans d'Ocupació Municipals adreçat a persones en situació administrativa irregular, s'ha activat un procés intern de coordinació amb els serveis i programes municipals que atenen aquest col·lectiu per poder gestionar de manera eficient la derivació de candidatures ateses. Els equips tècnics de Barcelona Activa fan la tasca de valoració ocupacional de les persones candidates derivades pels diferents serveis i

valoren aquelles que tenen més possibilitats per tramitar la regulació i adaptar-se millor als llocs de feina del programa, seguint aquests passos:

- Derivació de candidatures: els serveis municipals que atenen persones en situació administrativa irregular identifiquen les persones més ben posicionades i fan la proposta de candidatures elaborant un informe tècnic de derivació recollint diferents aspectes ocupacionals.
- Entrevistes de selecció: l'equip tècnic de Barcelona Activa fa entrevistes ocupacionals amb totes les candidatures proposades amb l'objectiu de conèixer la persona, la seva situació i context socioeconòmic, competències professionals i lingüístiques, aptituds, condicions físiques, etc. Aquesta entrevista permet valorar l'estat d'ocupabilitat de la persona i determinar si la persona, en el moment actual, és "ocupable" i, per tant, en cas de resultar favorable la tramitació del seu expedient administratiu de regularització, podria desenvolupar les tasques relatives a la feina assignada, o si per contra la persona actualment "no és ocupable" per les raons que s'identifiquin (les més habituals: sense competències lingüístiques mínimes per comunicar-se o bé per temes de salut).
- Proposta precontracte: identificant el perfil ocupacional i la categoria de les persones "ocupables" amb la informació recollida a l'entrevista, amb l'objectiu de tramitar el precontracte, i posteriorment es formalitza el compromís laboral que Barcelona Activa pren amb la persona en cas de resolució favorable del seu expedient de regularització.

- Identificació del projecte d'experienciació laboral: un cop es coneixen les competències i els perfils professionals de les persones, l'equip tècnic de Barcelona Activa contacta amb els col·laboradors municipals amb la finalitat d'identificar els projectes més adequats per als perfils identificats.
- Projecció del calendari previst per tramitar els expedients de regularització: aquest calendari ha de ser obert i flexible perquè el temps predeterminat per a aquestes tramitacions és variable.

Les persones que poden regularitzar la seva situació administrativa via arrelament social han de complir i poder acreditar una sèrie de requisits que esdevenen del tot imprescindibles: haver residit de manera continuada a Espanya durant els últims 3 anys; no tenir antecedents penals ni policials (ja sigui al país d'origen o a Espanya); tenir vigent el passaport; tenir una oferta de treball a temps complert amb una durada mínima d'un any, on es percebi el salari mínim interprofessional; i conèixer la cultura catalana i les llengües oficials (català/castellà). Aquest és un primer filtre que s'aplica a les candidatures proposades per Plans d'Ocupació Municipals, atès que determina les possibilitats de regularització de les persones.

Els serveis municipals d'atenció a persones en situació irregular acompanyen aquestes persones jurídicament en la gestió de tota aquesta documentació i en la tramitació del seu expedient. Una vegada es disposa de tota la documentació necessària, juntament amb el passaport en vigor, el model de sol·licitud pertinent, i el pagament de

la taxa, es presenta tota aquesta documentació a l'Oficina d'Estrangeria, i en un termini màxim de tres mesos la Subdelegació de Govern n'hauria d'emetre una resolució favorable o desfavorable.

Per l'experiència en aquests processos de regularització, identifiquem algunes de les principals dificultats amb què es troben les persones afectades i que sovint interfereixen en la tramitació dels expedients de regularització:

- Dificultats per obtenir els certificats d'antecedents penals del país d'origen. Aquests documents estrangers estan subjectes a uns determinats requisits perquè puguin ser considerats vàlids: quan s'aportin documents d'altres països hauran d'estar traduïts, si s'escau, al castellà o a la llengua cooficial del territori on es presenti la sol·licitud. La traducció l'ha de fer un traductor jurat per tal que el document tingui validesa oficial. A més, el document haurà d'estar degudament legalitzat. El cost de fer aquest tràmit és molt variable segons el país d'origen: passem dels 6 € per un certificat emès a Colòmbia fins a 500 € per un certificat emès al Camerun. Darrerament, aquestes gestions han estat afectades per l'estat d'alarma a escala internacional (tancament d'ambaixades, consolats, seus diplomàtiques), cosa que allarga encara més el procediment per regularitzar-se.
- Pagament de taxes. L'abonament de les taxes de tramitació ha estat una gran dificultat per al programa; en molts casos les persones usuàries no tenien els recursos econòmics suficients per fer aquesta despesa, de manera que ha calgut la coordinació amb els seus

referents socials perquè poguessin ajudar-les amb aquest desemborsament.

- Temps de tramitació. El procediment per regularitzar-se via arrelament social comporta una altra dificultat: el temps que es necessita per dur a terme la tramitació del permís de treball i residència que, pel cap baix, té una durada mínima de dos mesos i que sovint s'allarga més a causa dels volums de feina que tenen les administracions. Aquest és un factor determinant en el procés de regularització, atès que les empreses interessades en aquestes tramitacions necessitarien poder disposar d'una previsió real de la durada d'aquest procés.

Una vegada feta aquesta tramitació, i passat el temps necessari per a les gestions administratives pertinents, arriba el gran moment, el de la resolució favorable. La persona obté un Número d'Identificació d'Estranger (NIE) i, des de la data de la resolució, l'empresa disposa d'un mes per donar d'alta la persona a la Seguretat Social i informar-ne a l'Oficina d'Estrangeria. Serà a partir d'aquest moment que la persona podrà demanar cita per obtenir la seva Targeta d'Identitat d'Estranger (TIE). Quan tenim confirmació de la resolució favorable de cadascuna de les candidatures, l'equip tècnic del programa de Plans d'Ocupació Municipals identifica el projecte laboral en què la persona afectada tindrà més oportunitats de desenvolupar les seves potencialitats professionals. El dia que es fa la sessió de signatura de contractes és una jornada plena d'emocions, ja que les persones contractades aconsegueixen l'objectiu d'accedir a una feina, mitjançant un contracte de treball amb el qual s'obren moltes

possibilitats que contribueixen a la dignificació de les persones contractades.

Tal com indicàvem a l'inici de l'article, des de l'any 2016 han estat contractades 152 persones, vinculades als projectes de regularització dels Plans d'Ocupació Municipals. Les característiques que cal destacar de les 152 persones que han tingut una resolució favorable del permís de residència i treball i que han estat contractades són les següents:

- El 65 % són homes
- El 45 % tenen entre 30 i 39 anys
- El 31 % tenen estudis primaris
- Més del 50 % són de països africans

Tot seguit es recull en dues taules el resum de les dades que caracteritzen les 152 persones que han accedit a la regularització de la seva situació administrativa amb la participació en el projecte de regularització de Plans d'Ocupació Municipals.

A Barcelona Activa s'ofereixen contractes que estan connectats a diferents projectes laborals que, en aquest cas, faciliten la tramitació administrativa per a la regularització. Es tracta d'una ocupació de qualitat amb contractes d'obra i servei a jornada completa i d'una durada de 12 mesos, on la categoria professional assignada es correspon a la taula de contractació específica per polítiques actives d'ocupació. L'any 2021, aquesta taula salarial, en funció de la categoria de contractació, marca un salari brut mensual d'entre 1.230 i 1.530 euros. Així doncs, es determinen tres categories diferents de

contractació segons el projecte assignat i el pla de treball previst:

- Categoria d'ajudant/a: Aquest grup inclou llocs de treball en què cal tenir coneixements bàsics, però no especialitzats, del projecte i de les tasques que es desenvoluparan. Es reben instruccions directes i concretes de les tasques que caldrà fer i el grau d'iniciativa i autonomia és limitat. Calen competències bàsiques per fer servir eines i maquinària. Alguns exemples són: ajudant de neteja, ajudant de manteniment, ajudant forestal o ajudant documentalista digital.
- Categoria d'oficial/a: Aquest grup inclou llocs de treball en què calen coneixements específics o experiència professional. Cal cert grau d'iniciativa i autonomia per part de la persona treballadora. Calen competències en l'ús d'eines, equips o maquinària segons el projecte assignat. Les tasques encomanades poden demanar responsabilitat sobre el treball dels altres. Alguns exemples són: oficial de manteniment, oficial agent mediambiental o oficial treball forestal.
- Tècnic/a auxiliar: Aquest grup inclou llocs de treball en què cal responsabilitat, certa autonomia i coneixements tècnics específics. Es reben ordres i directrius d'una persona superior per dur a terme les tasques. També es poden tenir responsabilitats de gestió i de supervisió de personal a càrrec seu. Alguns exemples són: tècnic/a de serveis a la comunitat, tècnic/a d'instal·lacions, tècnic/a agent mediambiental, tècnic/a divulgador/a mediambiental, tècnic/a dinamitzador/a turístic/a i

Taula 1. Característiques de les persones contractades amb resolució favorable del permís de residència i treball. 2016

	Participants	%
Sexe		
Homes	99	65
Dones	53	35
Edat		
< de 30 anys	31	20
De 30 a 39 anys	68	45
De 40 a 55 anys	50	33
> de 55 anys	3	2
Nivell d'estudis		
Sense estudis	22	14
Primaris	47	31
Secundaris obligatoris	45	3
Postobligatoris	25	16
Estudis universitaris	13	9
Persones amb diversitat funcional		
Amb diversitat funcional	1	1
Sense diversitat funcional	151	99
Nacionalitat		
Espanya	0	0
Altres UE	1	1
Fora UE	151	99

Taula 2. País de procedència de les persones contractades amb resolució favorable del permís de residència i treball. 2016

País procedència	Participants	%
Senegal	61	40
Marroc	15	10
Nigèria	13	9
Hondures	9	6
Ghana	7	5
Mali	5	3
Gàmbia	4	3
Camerun	3	2
Rússia	3	2
Ucraïna	3	2
Veneçuela	3	2
Bolívia	2	1
Brasil	2	1
Colòmbia	2	1
Costa d'Ivori	2	1
Equador	2	1
Guinea Equatorial	2	1
Pakistan	2	1
Salvador, el	2	1
Albània	1	1
Dominicana, República	1	1
Geòrgia	1	1
Guinea	1	1
Mauritània	1	1
Mèxic	1	1
Nepal	1	1
Romania	1	1
Sèrbia i Montenegro	1	1
Xile	1	1
Total	152	100

Font: dades pròpies.

comercial, tècnic/a disseny aplicacions informàtiques, tècnic/a informàtic/a i tècnic/a divulgador/a digital, tècnic/a agent serveis a la comunitat, entre d'altres.

El programa de Plans d'Ocupació Municipals té per objectiu millorar l'ocupabilitat de les persones que hi participen, alternant accions d'experiència professional amb activitats de millora competencial, com ara accions formatives. El programa de Plans d'Ocupació Municipals té per objectiu millorar l'ocupabilitat de les persones que hi participen, alternant accions d'experiència professional amb activitats de millora competencial, com ara accions formatives. En el cas del projecte de regularització, aquesta millora ocupacional cobra una especial rellevància atesa la necessitat de renovar el permís de residència i treball, per mantenir la situació de regularització.

Per aquest motiu, durant el període de contractació es despleguen un seguit d'accions de millora competencial amb formacions en àrees diverses com ara la prevenció de riscos laborals, formacions professionalitzadores connectades al pla de treball que cal desplegar en el programa; també es programen formacions en competències clau i, finalment, formacions per millorar instruments i estratègies en la cerca de feina.

Durant el desenvolupament del programa de Plans d'Ocupació Municipals vinculats a processos de regularització, l'equip tècnic del programa ha reforçat molt l'acompanyament de les persones participants en l'adaptació als diversos llocs de feina i també a les dinàmiques laborals, prestant especial atenció al coneixement de drets i deures laborals, atès que en algun

espai del seguiment hem identificat persones que, per exemple, han anat a treballar malaltes o amb febre, per la por que la baixa mèdica tingués conseqüències laborals, com ara un acomiadament o una retallada del sou. En aquests casos, l'equip tècnic del programa ha treballat la sensibilització i coneixement dels drets i deures laborals, ja que les persones treballadores no volien exercir alguns dels seus drets laborals fonamentals, com ara el permís de maternitat, la baixa mèdica o el dret a vacances, majoritàriament perquè no entenien les vacances com un període de descans obligatori i remunerat i, en alguns casos, es van mostrar reticents a fer la planificació dels períodes de vacances vinculats a la contractació. Una vegada interioritzat el significat del període de vacances com un dret laboral adquirit i fonamental, les persones participants ens compartien els seus plans de vacances, en què majoritàriament es decidien a visitar les famílies en els països d'origen. La majoria no havia tornat al país d'origen des que havien marxat, ja que no podrien tornar a entrar al país; en molts casos feia més de 6 anys que no havien retornat.

Les persones que han participat en el programa de regularització han presentat poques incidències laborals, mostren un gran compromís amb el programa i amb el lloc de treball. Les valoracions dels responsables dels projectes municipals respecte de l'actitud, l'esforç i la qualitat de la feina de les persones contractades han estat molt positives. Tots els programes de Plans d'Ocupació Municipals disposen de dades de satisfacció de les persones participants. La puntuació en els projectes de regularització és excel·lent. Els aspectes que més valoren les persones són: la possibilitat de regularitzar la situació administrativa;

l'acompanyament en el pla d'ocupació; els aprenentatges adquirits amb les formacions; la millora en l'experiència laboral i l'aprenentatge de nous oficis; el sentiment de dignitat en relació amb el contracte laboral; i la integració sociolaboral a partir de la incorporació al programa.

3. Impactes: els programes ocupacionals com una oportunitat de vida digna

Més enllà del primer impacte que suposa la participació en el programa Plans d'Ocupació Municipals per a les persones que aconsegueixen la seva regularització administrativa amb el programa, aconseguint una feina que assegura l'accés a uns ingressos econòmics que els permet, per exemple, accedir a un habitatge digne, tenir prestacions sanitàries, portar i retrobar-se amb la família a Barcelona o bé enviar-los recursos al país d'origen. L'objectiu del programa a mig termini és que aquestes persones puguin mantenir aquesta situació de regularització. Per aconseguir aquest objectiu, és imprescindible que aquestes persones aconsegueixin contractacions posteriors a la participació en la mesura ocupacional.

Per conèixer la situació de les persones que han participat en el programa de regularització de Plans d'Ocupació Municipals, hem dut a terme un treball de camp que consistia en un contacte telefònic amb aquestes persones per tal de conèixer la seva situació una vegada finalitzat el programa. L'objectiu era contactar telefònicament amb les 152 persones vinculades al programa de regularització des del 2016, de les quals s'ha arribat a contactar amb 107.

La valoració general que comparteixen les 107 persones respecte de la seva participació en el programa és molt

positiva, ja que la mesura ocupacional els ha obert noves oportunitats i una millora en la relació que tenen amb l'administració pública. Els recursos econòmics aconseguits els permet cobrir necessitats bàsiques i es mostren contents pel reconeixement i el reforç positiu que, des del primer moment, els ha aportat el programa i l'experiència laboral. El fet de disposar de permís de residència i treball els possibilita alhora tenir més llibertat de moviment, incloent la possibilitat de poder viatjar al seu país d'origen i visitar els seus familiars.

La majoria de les persones contactades, més del 70 %, treballen o han tingut accés a una feina després d'acabar el programa de Plans d'Ocupació Municipals. Actualment, 27 persones de les persones contactades participen en el programa ocupacional en curs i es mostren optimistes i manifesten que viuen un canvi important a la seva vida, i creuen que això impactarà de manera molt positiva en el futur.

Una altra situació que cal destacar és l'impacte que ha tingut la pandèmia en les perspectives laborals d'aquestes persones, ja que 11 persones ens han manifestat que han perdut la feina per l'impacte de la covid-19. La pandèmia ha afectat també les persones que estaven en procés de cerca de feina, ja que la digitalització dels serveis i l'atenció a distància de gairebé totes les entitats han dificultat l'adaptació a les vies d'accés de cerca de feina.

Algunes de les persones contactades, però, comenten que el fet d'acabar el programa d'ocupació les porta a una situació complexa. De cop i volta, es troben amb dificultats per trobar feina en el circuit ordinari, o bé els contractes

són inferiors a un any de durada o bé amb unes condicions laborals precàries, o totes dues coses. Això les porta a una situació estressant perquè, per renovar el permís de treball inicial, necessiten acreditar noves contractacions posteriors i períodes de cotització a la Seguretat Social, i sovint es veuen en la necessitat de no poder ser gaire selectives amb les feines. En general, a partir de les dades i comentaris que han compartit les persones participants contactades, identifiquem algunes de les barreres que es detecten en el moment d'acabar el programa:

- dificultats d'adaptació als circuits regulars de cerca de feina
- dificultats d'accés a tràmits amb l'oficina d'estrangeria i l'administració pública
- alentiment i complexitat en el procediment per accedir als ajuts socials o d'altres processos burocràtics

Moltes vegades, aquest procés conviu amb situacions d'analfabetisme, un baix domini de l'idioma, pocs coneixements informàtics i una marcada precarietat econòmica. Ateses les dificultats i canvis de procediment que ha incorporat la pandèmia en el mercat laboral, identifiquem que les persones contactades tenen moltes dificultats per accedir a una feina que els permeti anar renovant el permís de residència i de treball. De fet, una gran majoria de persones han expressat que desconeixen com accedir a una oferta de feina per internet i s'han mostrat obertes a rebre assessorament sobre la recerca de feina i l'ús de les noves tecnologies, conscients de la seva necessitat i importància.

Pràcticament totes les persones a qui hem pogut contactar tenen vigent el permís de residència i treball, i només una d'elles no ha pogut tramitar aquesta renovació per manca de dies cotitzats a la Seguretat Social, canviant el seu estat al d'irregularitat sobrevinguda. Cal destacar que la meitat de les persones contactades s'han trobat amb alguns problemes per renovar la documentació, ja que ara ja no es troben sota l'acompanyament jurídic dels serveis o programes que els acompanyaven; un dels motius és el desconeixement de com demanar cita prèvia per fer els tràmits. La situació jurídica és la primera dificultat que cal resoldre, però la complexitat del marc jurídic d'estrangeria suposa per a una part de la població migrant viure anys d'irregularitat i, per a una altra, un temps llarg de tràmits burocràtics. Malgrat que la gran majoria de les persones entrevistades no han experimentat situacions d'irregularitat administrativa, és una amenaça constant que es troba ben present en la presa de decisions laborals de les persones entrevistades.

Les persones que no treballen troben suport en ajuts públics o en ajuts puntuals de la família o amics i, d'aquesta manera, poden cobrir les seves necessitats bàsiques. Tot i així, gairebé la meitat de les persones contactades expressen que no tenen un habitatge estable on poden viure. La majoria viuen de lloguer o compartint pis, però molt poques són titulars del contracte de l'habitatge. A més de la meitat de les persones contactades els és difícil poder accedir a un contracte de lloguer. Un terç de les persones afirma que les condicions del seu habitatge es podrien millorar i la resta es troba conforme amb la seva situació habitacional.

En conclusió, la valoració del desplegament del programa de Plans d'Ocupació Municipals connectats a processos

de regularització ha estat molt positiva. A curt termini, la participació en el programa ha possibilitat la regularització administrativa de les persones participants que, en si mateix, és un impacte de gran valor. A banda del procés de regularització, la participació en el programa ha aportat a les persones participants, d'una banda, la possibilitat d'una integració real, compartint experiència laboral amb diferents persones, augmentant el grau d'autonomia personal i l'adquisició o reajust d'hàbits laborals; i de l'altra, també ha ofert l'accés a uns ingressos estables que han contribuït a poder donar cobertura a necessitats bàsiques com ara l'alimentació, la salut o l'habitatge. Tanmateix, la valoració que han fet tant les persones participants com els col·laboradors municipals que han gestionat les actuacions de treball mostra clarament un resultat molt positiu amb l'assoliment dels objectius que s'havien predeterminat.

Malgrat la complexitat del procés i el camí que encara queda per recórrer per tal d'oferir més acompanyament en aquest tipus de situacions, l'impacte a mig termini en les persones participants és innegable, generant oportunitats que van més enllà de l'entorn laboral estricte, atès que l'accés al permís de residència i treball és també l'accés a la ciutadania, amb drets i amb capacitat democràtica de participació. Per a la majoria de les persones entrevistades, la feina és l'eix central de la integració. És una part fonamental en les seves vides i, consegüentment, la situació laboral influeix en el sentiment d'integració. Valorem molt positivament també que la pràctica totalitat de les persones participants en el programa de regularització hagin pogut fer la renovació del seu permís de residència i treball amb posterioritat a la participació

en el programa, de manera que es consolida l'oportunitat iniciada amb el programa.

Tal com afirma una de les persones participants, l'accés al programa de Plans d'Ocupació Municipals és “molt més que una feina”.

Recursos útils per consultar

BARCELONA ACTIVA. *Estratègia per l'Ocupació de Barcelona (EOB) 2016-2020*. Barcelona: Barcelona Activa. 2016.

TAULA DEL TERCER SECTOR SOCIAL DE CATALUNYA. *Debats Catalunya Social. Propostes des del Tercer Sector: Fronteres de paper: la irregularitat administrativa i la invisibilització de les persones*. Núm. 61 (abril de 2021). http://www.tercersector.cat/sites/default/files/2021-04/dossier_catalunya_social_fronteres_de_paper_taula_3r_sector_abril_2021.pdf.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla de Ciutadania i Immigració de la ciutat de Barcelona 2018-2021*. Tinença de Drets de Ciutadania, Cultura, Participació i Transparència Comissionada d'Immigració, Interculturalitat i Diversitat. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2018. https://ajuntament.barcelona.cat/novaciutadania/sites/default/files/documents/1._pla_immigracio_i_ciutadania.pdf.

CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL. (CES). *Informe de la inmigración en España: Efectos y oportunidades*. Vol. 2 (2019). <https://www.edisofer.com/inmigracion-en-espa-a-efectos-coleccion-informes-2-2019.html>.

FUNDACIÓN FOESSA. *VIII Informe sobre exclusión y desarrollo social en Cataluña*, 2019. <https://caritas-web.s3.amazonaws.com/main-files/uploads/sites/16/2019/07/Catalu%C3%B1a-VIII-Informe-FOESSA.pdf>.

L'Observatori de les discriminacions a Barcelona: xifres, problemàtiques i reptes a la ciutat

Iris Aviñoa Ordóñez^a

Paraules clau: drets humans, igualtat, discriminació, racisme, xenofòbia

L'Oficina per la No Discriminació (OND) treballa des de fa més de 20 anys atenent les persones afectades per situacions de discriminació, i encapçala la lluita de l'Ajuntament de Barcelona contra aquesta xacra, que es manifesta de múltiples maneres i per múltiples motius. Des del 2017, l'Ajuntament i entitats socials especialitzades en aquest àmbit han unit forces en la Taula d'Entitats amb Servei d'Atenció a Víctimes de Discriminació (SAVD), que ha anat creixent cada any i en la qual actualment participen 22 entitats socials de la ciutat i l'OND. Fruit de la seva feina conjunta neix l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, amb l'objectiu de recopilar les dades sobre discriminacions a la ciutat i de visibilitzar i denunciar les problemàtiques que s'amaguen darrere de cada situació que, lluny de tractar-se de casos aïllats, respon a causes estructurals, en què les discriminacions són només la punta de l'iceberg. El present article analitza algunes de les principals dades recollides a l'informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona 2020, i se centra específicament en les discriminacions racistes i xenòfobes, que són el principal motiu de discriminació entre els casos recollits per l'OND i les entitats socials.

1. La lluita contra les discriminacions a Barcelona

Les discriminacions s'expressen de formes múltiples. Poden anar des d'una mirada o decidir no seure al costat d'una persona al transport públic fins a una agressió física, passant per insults, amenaces, no donar una feina a algú, no deixar entrar una persona a algun recinte o situar en desavantatge una persona o un col·lectiu per alguna

a. Tècnica del Centre de Recursos en Drets Humans de l'Ajuntament de Barcelona. formacio.crdh@bcn.cat / [@BCN_CiutatDrets](https://twitter.com/BCN_CiutatDrets)

característica personal, com ara el color de la pell, l'origen ètnic o nacional, el gènere, l'orientació sexual, la identitat o l'expressió de gènere, la salut, l'edat de la persona, la llengua que parla, les seves idees i creences, el fet que tingui una discapacitat o la seva posició socioeconòmica, sense cap tipus de justificació legítima.

El concepte d'igualtat apareix com un dels elements clau del preàmbul de la Declaració universal dels drets humans, proclamada l'any 1948 per les Nacions Unides, aleshores acabades de constituir. En aquest context, el concepte d'igualtat està molt vinculat a la universalitat dels drets humans, és a dir, que totes les persones tenen els mateixos drets pel simple fet de ser persones. Per tant, la igualtat ha de ser interpretada com un principi transversal que ha d'impregnar el gaudi de tots els drets humans, de manera que no constitueix un dret en si mateix sinó una obligació de comportament. Directament vinculat al principi d'igualtat trobem el dret a la no-discriminació, que és una garantia reforçada del principi d'igualtat, ja que busca protegir sobretot les persones i els grups que històricament han estat exclosos de la protecció dels seus drets i llibertats.

Des de fa més de vint anys, Barcelona té l'Oficina per la No Discriminació (OND), així com amb una àmplia varietat d'entitats socials que treballen donant suport als col·lectius més vulnerabilitzats. Des del 2017, l'Ajuntament i moltes d'aquestes entitats han creat un espai conjunt de lluita contra les discriminacions, la Taula d'Entitats amb Servei d'Atenció a Víctimes de Discriminació (SAVD), que ha anat creixent cada any i en la qual actualment participen 22 entitats socials de la ciutat i l'OND (taula 1). És un espai de treball on es comparteixen metodologies i coneixements i

on es potencia la col·laboració amb l'objectiu final d'oferir la millor atenció possible a les persones afectades per discriminacions.

Un altre objectiu fonamental de la Taula és visibilitzar les discriminacions que tenen lloc a la ciutat i millorar la recollida de dades per tal de poder dissenyar estratègies que vagin a l'arrel del problema. Amb aquest propòsit neix l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, que des del 2018 publica un informe anual que recull la feina, les dades i les reflexions de l'OND i la Taula d'Entitats¹.

L'informe combina l'anàlisi qualitativa amb la quantitativa, i gira al voltant de set preguntes: 1) a qui es discrimina, 2) qui ho fa, 3) on es produeixen les discriminacions, 4) per quin motiu, 5) quins drets es vulneren, 6) com s'expressen aquestes discriminacions, 7) quina resposta es dona per part de l'OND i les entitats especialitzades davant les discriminacions, i quins resultats s'obtenen d'aquestes actuacions. Les respostes que obtenim a aquestes preguntes ens permeten visibilitzar i analitzar les causes que s'amaguen darrere les discriminacions a la ciutat, que són només la punta de l'iceberg, i que en la majoria de casos estan lligades a problemàtiques estructurals i profundes, com poden ser el racisme i la xenofòbia, l'LGTBI-fòbia o les discriminacions de gènere.

En relació amb la pregunta de “per quins motius es discrimina a Barcelona”, l'Observatori treballa al voltant de 10 eixos principals de discriminació, que es basen

1. Podeu consultar els informes de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona a l'enllaç següent: <https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/ca/observatori-discriminacions>

Taula 1. Atenció i resposta de la Taula d'Entitats SAVD davant de les situacions de discriminació

	Suport i acompanyament									Denúncia	
Entitats	Psicològic	Psicosocial	Socioeducatiu	Orientació jurídica	Incidència pública	Intermediació	Conciliació	Mediació	Derivació a organització especialització	Administrativa	Penal
OND	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
ACATHI	*	*	*		*				*		
ACDDH				*	*				*	*	*
BAYT-AL-THAQAFI	*	*		*	*	*		*	*		
CEPAIM			*	*	*			*	*	*	
CONSELL DE LA JOVENTUT DE BARCELONA					*						
CREACIÓ POSITIVA					*						
DINCAT		*	*	*	*						
FEDERACIÓ ECOM		*		*	*	*			*	*	
EXIL	*	*	*						*		
FEDERACIÓ VEUS		*			*						
FEDERACIÓ SALUT MENTAL CATALUNYA		*		*	*				*		
FIL A L'AGULLA	*		*		*				*		
FUNDACIÓ SECRETARIAT GITANO		*	*	*	*		*		*		
GAIS POSITIUS	*	*		*					*	*	
IRÍDIA		*		*	*				*		*
OBSERVATORI DE LA ISLAMOFÒBIA DE CATALUNYA – ODIC - SAFI			*	*	*				*	*	
OBSERVATORI CONTRA L'HOMOFÒBIA	*	*		*	*	*			*	*	*
PLATAFORMA PER LA LLENGUA	*	*		*	*	*		*	*	*	*
SINDICAT DE LLOGATERES		*	*	*	*				*		
SOS RACISME		*		*	*	*				*	*
UNIÓN ROMANÍ		*		*	*						
XAPSL	*	*	*	*	*			*	*	*	*

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

en les categories especialment protegides davant les discriminacions, recollides en diversos instruments jurídics internacionals, regionals, nacionals i locals, com són la Declaració universal dels drets humans, el Conveni europeu de drets humans, la Carta europea de salvaguarda dels drets a la ciutat, la Constitució espanyola, l'Estatut d'autonomia de Catalunya o la Carta municipal de Barcelona, entre d'altres (esquema 1).

Esquema 1. Eixos de discriminació

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

2. Les discriminacions en xifres

El 16% de les barcelonines i els barcelonins han viscut una situació de discriminació al seu barri. Així ho conclou l'Enquesta de relacions veïnals i convivència de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (ECAMB)² del 2020, que mostra les percepcions i vivències de les discriminacions als barris, com a resultat de les entrevistes efectuades entre el 29

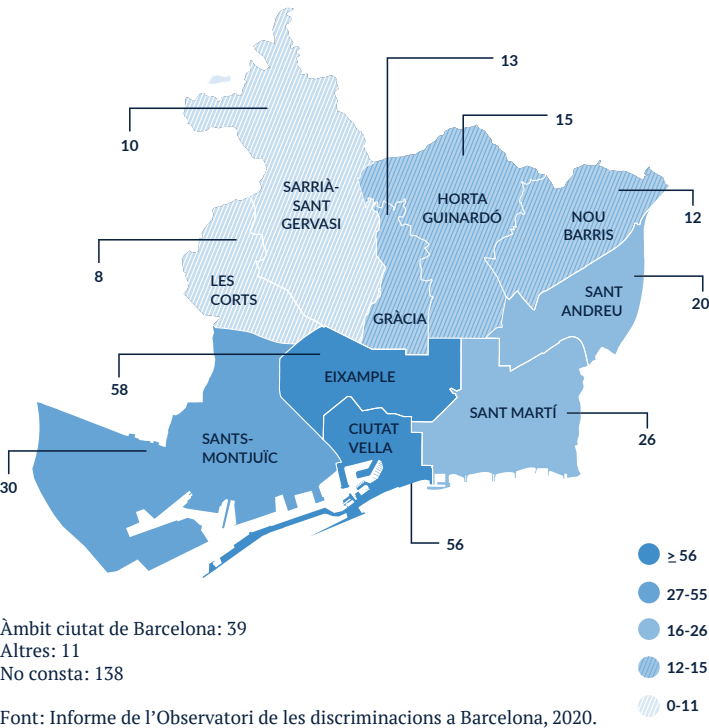
d'octubre i el 23 de desembre de 2020 a 5.437 persones de l'àrea metropolitana de Barcelona, de les quals 4.043 s'han fet a Barcelona.

Si ens fixem, però, en les discriminacions que s'han arribat a reportar a l'OND o a alguna de les entitats de la Taula SAVD, les xifres són molt més baixes: durant el 2020 s'han recollit 436 situacions de discriminació, una xifra superior a la del 2019, quan se'n van recollir 411, i molt superior a la del 2018, any en què es van registrar 265 situacions discriminatòries. Aquest augment està condicionat, en gran part, per l'ampliació progressiva de la Taula (el 2018 en formaven part 13 entitats, el 2019 van augmentar a 18 i actualment n'hi ha 22) i, en conseqüència, per una ampliació del radi de recollida de situacions discriminatòries. Tot i l'increment gradual de situacions registrades, i tal com deixa palesa la comparació amb l'indicador construït amb les dades de l'enquesta, ens trobem davant un fenomen evident d'infradenúncia.

Les situacions recollides durant el 2020 per la Taula d'Entitats ens permeten extreure algunes conclusions i analitzar algunes tendències. Si ens fixem en la localització de les discriminacions (figura 1), observem que on més discriminacions s'han detectat és a l'Eixample, amb 58 casos, seguit de molt a prop per Ciutat Vella, amb 56, i per Sants-Montjuïc (30) i Sant Martí (26). Aquestes dades no només ens mostren on es poden estar produint més discriminacions, sinó també en quins districtes cal millorar la detecció i la recollida de casos.

2. Podeu consultar els resultats de l'enquesta a l'enllaç següent: https://iermb.uab.cat/wp-content/uploads/2021/03/ECAMB-2020_Primeres-dades-AMB.pdf

Figura 1. Discriminacions per districtes

Si analitzem en més detall l'àmbit on tenen lloc les discriminacions (taula 2), veiem que a l'espai públic predominen en carrers, parcs, platges i places de la ciutat, amb 109 casos, seguits del transport públic, amb 31. En l'àmbit privat, els espais que més discriminacions acumulen són els habitatges i les comunitats de veïnatge, que passen de registrar 42 casos el 2019 a 70 el 2020, de manera molt lligada al context de pandèmia i de restriccions de moviments viscut durant tot el 2020; la tendència inversa es registra en els bars i restaurants, que baixen de 34 a 13 durant l'any passat.

Taula 2. On es discrimina

	Nre.
Espais públics	197
Carrers, parcs, platges, places	109
Instal·lacions públiques	84
Estacions de transport o mitjans de transport	31
Centres hospitalaris	13
Oficines d'atenció al públic i jutjats	12
Centres escolars	9
Dependències policials	4
Albergs o centres d'acollida	3
Centres esportius, culturals i socials	1
Biblioteques, museus i sales d'exposicions	1
Altres	10
Serveis en línia i telefònics	3
No consta	1
Espais privats	211
Instal·lacions privades d'accés públic	65
Comerços	21
Restaurants i bars	13
Mercat	7
Oficines d'atenció i serveis	6
Hotels, albergs i centres d'acollida	2
Estacions de transport	2
Altres	14
Instal·lacions privades amb accés condicionat a requisits	129
Cases, pisos i habitatges	70
Empreses i entitats	29
Centres escolars, hospitalaris i esportius	12
Mitjans de comunicació	5
Altres	3
No consta	10
Serveis en línia i telefònics	14
No consta	3
Altres	17
No consta	11

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

Les dades també ens donen informació sobre qui està discriminant a Barcelona (taula 3). En la majoria de casos es tracta de particulars, és a dir, persones individuals que el 2020 han sumat 185 casos, seguit de prop de les discriminacions comeses per entitats privades o empreses, que sumen 130. Una dada especialment rellevant en aquest àmbit és la referent a les discriminacions exercides pels agents públics, que sumen 128 casos, entre les comesos per

Taula 3. Agents discriminadors

Agents discriminadors	Nre.	%
Particulars	185	41,6
Entitats privades / empreses	130	29,2
Treballador/a	49	37,7
Seguretat privada	19	14,6
Entitats/associacions	16	12,3
Personal directiu	13	10,0
Grup organitzat	5	3,9
No consta	28	21,5
Administració pública	77	17,3
Local	38	49,4
Autonòmica	21	27,3
Estatl	9	11,7
No consta	9	11,7
Cossos policials	51	11,5
Local	25	49,0
Autonòmic	21	41,2
Estatl	3	5,9
No consta	2	3,9
No consta	2	0,5
Total	445¹	100,0

1. En aquest cas, el total d'agents discriminadors no coincideix amb el total de situacions de discriminació recollides durant el 2020 (436), perquè en alguns casos pot haver-hi més d'un agent discriminador.

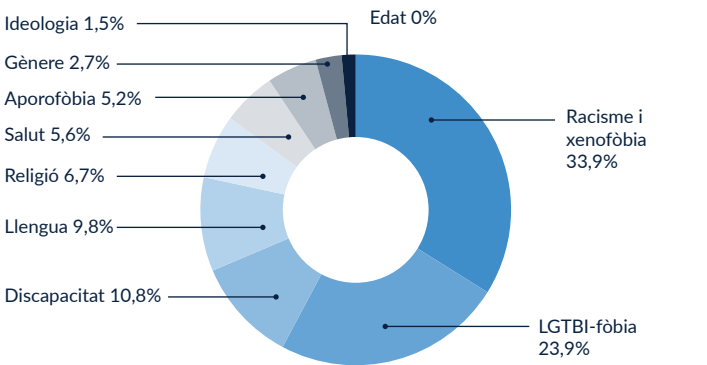
Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

personal de les diferents administracions públiques (77) i els cossos policials (51) presents a Barcelona.

Un dels objectius fonamentals de la recollida de dades que fa l'Observatori és analitzar quines són les causes estructurals que hi ha darrere les discriminacions, i en aquest sentit és clau entendre per quins motius s'està discriminant (gràfic 1).

Les dades recollides durant el 2020 mostren que el racisme i la xenofòbia continuen sent les causes principals de la discriminació entre els casos recollits per l'OND i la Taula d'Entitats SAVD, amb el 34%; la segona causa, igual que durant el 2018 i el 2019, és l'LGTBI-fòbia, que suposa el 24% del total, seguida de les discriminacions motivades per raons de discapacitat, que representen l'11% dels casos, i de les lingüístiques, amb el 10%. Enguany, les discriminacions per motius religiosos sumen gairebé el 7%, seguides de les motivades per raons de salut, que continuen representant

Gràfic 1. Motius de discriminació

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

el 6% dels casos, tal com passava el 2019. Durant el 2020 s'han recollit menys casos d'aporofòbia (5%), però tal com passa en altres eixos, la raó està més vinculada a la infradenúncia i als impactes associats a la pandèmia que no pas a un descens de les discriminacions.

La majoria de situacions recollides han estat discriminacions directes –enfront de les indirectes, en què disposicions, criteris o pràctiques aparentment neutres situen un grup determinat de persones en desavantatge respecte a altres grups, normalment a través de lleis, polítiques públiques o anuncis. D'entre les discriminacions directes, la majoria s'ha expressat mitjançant un tracte diferenciatiu, fet que representa el 52,3% del total de casos recollits durant el 2020 (taula 4). En el 38,7% s'ha produït algun tipus d'agressió, verbal (24,9%) o física (13,8%). Tot i que en un percentatge més baix, també s'han recollit situacions discriminatòries que s'han manifestat a través del discurs d'odi, en el 5,6% dels casos, i d'actes de vandalisme, en l'1,2%.

Especialment preocupants són les 160 situacions en què les discriminacions s'han expressat a través de violència verbal

Taula 4. Tipus de discriminació directa

Acció discriminatòria	Nre.	%
Tracte diferenciatiu	216	52,3
Agressions verbals	103	24,9
Agressions físiques	57	13,8
Discurs discriminador i d'odi	23	5,6
Vandalisme	5	1,2
No consta	9	2,2
Total	413	100,0

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

o física. Igual que passava al 2019, el col·lectiu més afectat per les agressions físiques és l'LGTBI, amb 27 agressions reportades, i a continuació trobem les agressions motivades pel racisme i la xenofòbia, que sumen 19. Si encreuem les dades dels casos de vulneracions d'integritat física amb l'agent de discriminació es constata com la majoria d'agressions continuen provenint de particulars, ja que es donen en el 79% dels casos (en les situacions registrades durant el 2019, el percentatge era del 60%).

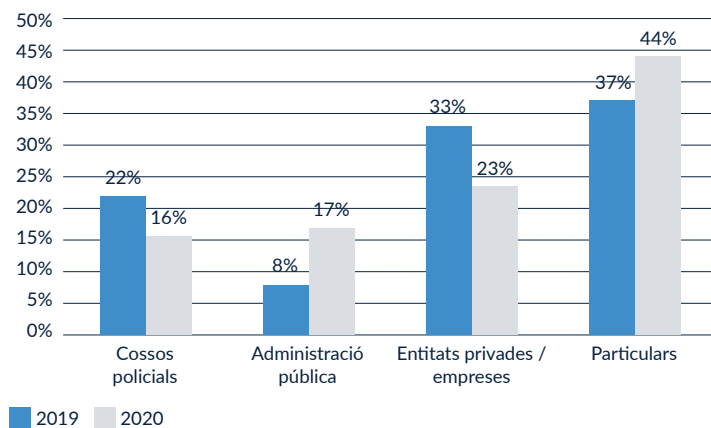
3. Racisme i xenofòbia: el principal motiu de discriminació a Barcelona

Entenem per discriminació motivada pel racisme la que està basada en la creença i l'actitud de considerar la superioritat natural d'un grup sobre un altre, tant en l'aspecte individual com en l'institucional; en aquest cas, el grup ve identificat pel color de la pell o l'atribució fictícia a una suposada raça. Pel que fa a la discriminació expressada a través del fenomen de la xenofòbia, la descrivim com la que es dona per una por irracional o rebuig a persones d'altres països o ètnies. Normalment, tant el racisme com la xenofòbia tenen un encreuament molt rellevant amb l'eix socioeconòmic, ja que el rebuig acostuma a ser envers les persones amb recursos econòmics baixos.

En aquest sentit, des de l'Observatori analitzem les discriminacions motivades pel racisme i la xenofòbia des d'un sentit ampli, que afecta persones d'origen nacional divers, però també persones nascudes a Barcelona, que pel fet de ser racialitzades, o per pertànyer o estar associades amb una ètnia o religió determinades, són discriminades; és el cas, per exemple, dels fenòmens de l'antigitanisme i del racisme antimusulmà.

Malgrat l'estat d'alarma, les restriccions de mobilitat i els períodes de confinament viscuts durant el 2020, així com les dificultats associades per poder reportar les discriminacions, el nombre de casos de racisme i xenofòbia recollits per l'OND i les entitats de la Taula que treballen en aquest àmbit ha augmentat durant el 2020 (163), en comparació amb els recollits l'any anterior (148).

Gràfic 2. Qui discrimina per racisme i xenofòbia. Evolució 2019-2020

Font: Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona, 2020.

Si ens fixem en la comparativa de qui discrimina per racisme i xenofòbia els anys 2019 i 2020 que mostra el gràfic 2, veiem que s'observa una pujada del 7% en el nombre de casos particulars i una davallada del 10% en el d'entitats privades i empreses, tal com passa amb les xifres generals dels agents discriminadors. No obstant això, trobem la tendència més marcada en els casos comesos per l'Administració pública, que l'any 2018 representaven el 18%, el 2019 van baixar al 8% i el 2020 han tornat a situar-se en el 17%. Entre aquestes discriminacions predominen les comeses pel personal que treballa en

l'àmbit del transport públic. Pel que fa als àmbits on tenen lloc, les xifres mostren una davallada percentual en les discriminacions a l'espai públic urbà, que passa del 26% al 20%, tot i que els carrers, parcs, places i platges es mantenen com un dels espais clau en aquest eix de discriminació, amb 32 casos, i hi ha un lleuger increment de les situacions ocorregudes en habitatges i comunitats de veïnatge, que passa de 20 el 2019 a 27 el 2020.

4. La clau pot ser un nom: discriminacions en l'accés a l'habitatge

L'àmbit de l'habitatge és, any rere any, un dels espais focus de discriminacions, que afecten de manera transversal la majoria dels eixos de discriminació. Durant el 2020, i en context de pandèmia, restriccions de mobilitat i confinaments, aquest àmbit ha adquirit una rellevància especial. A les discriminacions que passen en habitatges i comunitats de veïns i veïnes, se sumen totes les situacions discriminatòries que es produeixen en el procés d'accés a lloguer o compra d'un habitatge. Conscient de la invisibilitat d'aquestes situacions, el 2020 l'Ajuntament de Barcelona ha dut a terme un experiment sobre les discriminacions en l'accés a l'habitatge amb la intenció de comprovar l'abast d'aquest problema en les discriminacions motivades pel racisme i la xenofòbia.

“La clau pot ser un nom. Detecció d'evidències de discriminació en l'accés al mercat de lloguer d'habitatge a Barcelona”³ recull els resultats de l'estudi, que s'han obtingut a partir de 1.000 anuncis en portals

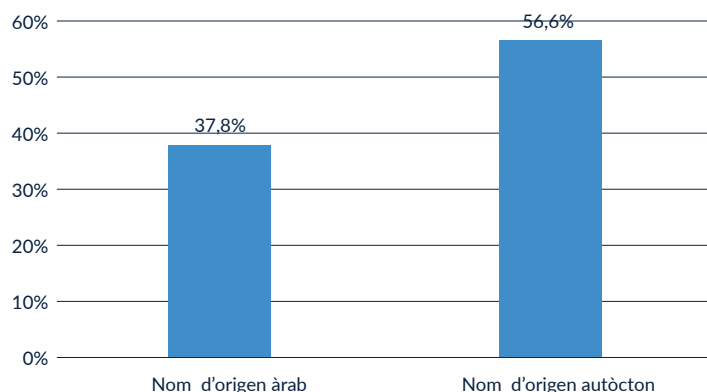
3. Podeu consultar l'estudi complet a l'enllaç següent: https://ajuntament.barcelona.cat/dretsidiversitat/sites/default/files/LA_CLAU_POT_SER_UN_NOM.pdf

immobiliaris de Barcelona, 500 per comprovar si existien discriminacions per raó d'origen i 500 per orientació sexual de les persones que sol·licitaven accedir al lloguer d'un habitatge. Als anuncis es van enviar dos missatges pràcticament idèntics en què la diferència principal eren els noms de les persones (en uns casos combinant noms identificats amb persones estrangeres i autòctones, i en l'altre de parelles heterosexuals i homosexuals).

Mentre que els resultats obtinguts en els casos de les discriminacions cap a parelles homosexuals no són significatius, les dades sí que confirmen l'existència de discriminacions cap a persones percebudes com a estrangeres que proven d'accedir a un pis de lloguer a Barcelona. L'informe confirma que, de cada 10 sol·licituds, les enviades per parelles amb noms autòctons reben 6 respostes, mentre que les de nom àrab en reben 4, un 18,8% menys que les parelles autòctones; les parelles amb noms àrabs també tenen menys accés a visites d'immobles i, en aquest cas, la discriminació se situa en el 7,6%, ja que el 17,4% de les parelles reben una invitació immediata per visitar un immoble, mentre que en les parelles amb noms àrabs només un 9,8% aconseguixen visita.

Un altre factor clau que s'evidencia amb l'estudi és la diferència de preu de lloguer al qual tenen accés les persones amb noms percebuts com a estrangers; el preu de lloguer mensual mitjà de les respostes obtingudes per la parella autòctona és de 1.276 euros, davant dels 1.348 euros de mitjana de la parella amb noms d'origen àrab, 108,3 euros mensuals de diferència; és a dir, que com més car és el preu del lloguer, més possibilitats tenen les parelles percebudes com a estrangeres d'obtenir una primera resposta.

Gràfic 3. Taxa de resposta segons origen

Font: Consultoria Social Broll.

5. Valoració i reptes de futur

Malgrat els esforços que s'estan duent a terme des de l'Observatori per millorar la recollida de dades sobre situacions de discriminació a la ciutat, és evident que la infradenúncia continua sent un problema transversal que invisibilitza el fenomen de les discriminacions a Barcelona. Les causes són diverses: des de la normalització de determinades discriminacions cap a determinades persones o grups, passant pel desconeixement de què cal fer quan es pateix una discriminació, o la dificultat de provar les discriminacions quan es tracta de la paraula d'una persona contra la d'una altra, fins a la por de les conseqüències que pot comportar denunciar algunes situacions discriminatòries, com poden ser les que s'expressen amb uns nivells de violència més elevats.

En el context de pandèmia actual, se n'hi han sumat d'altres: algunes discriminacions s'han viscut com a normalitzades dins de la situació de desconcert i d'angoixa

generalitzada i s'han acceptat com a mesures normals o necessàries. Per altra banda, les restriccions de mobilitat, de prestació de serveis i les dificultats en l'accés a eines digitals davant la virtualització global de molts serveis d'atenció, han dificultat en alguns casos que les víctimes de discriminació contactin amb els serveis municipals o les entitats socials per reportar la situació de discriminació viscuda, i també han dificultat la generació de confiança i la possibilitat d'oferir a la víctima un espai segur on poder explicar la situació viscuda.

L'any 2020 també ha portat alguns avenços importants en la lluita contra les discriminacions. Un factor clau ha estat l'aprovació de la Llei 19/2020, de 30 de desembre, d'igualtat de tracte i no-discriminació, que incorpora una sèrie de millores en àmbits clau com ara els drets de les víctimes en el procediment sancionador, la capacitat sancionadora dels ens locals i la inclusió de l'aporofòbia com a motiu de discriminació; també crea diversos instruments per a la protecció i la promoció de la igualtat de tracte i la no-discriminació. En aquest sentit, un repte clau per al 2021 serà el desplegament i la reglamentació de la llei esmentada, i la seva aplicació a Barcelona, mantenint la feina conjunta entre administracions i entitats socials, que porten més de dues dècades lluitant contra les discriminacions a la ciutat.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA, DIRECCIÓ DE SERVEIS DE DRETS DE CIUTADANIA. *Informe de l'Observatori de les discriminacions a Barcelona 2020*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2021.

AJUNTAMENT DE BARCELONA, DIRECCIÓ DE SERVEIS DE DRETS DE CIUTADANIA. *La clau pot ser un nom. Detecció d'evidències de discriminació en l'accés al mercat de lloguer d'habitatge a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. https://ajuntament.barcelona.cat/dretdiversitat/sites/default/files/LA_CLAU_POT_SER_UN_NOM.pdf [Consulta: 4 de juny de 2021]

INSTITUT D'ESTUDIS REGIONALS I METROPOLITANS DE BARCELONA. *Enquesta de relacions veïnals i convivència (ECAMB), 2020. Primers resultats*. Bellaterra: IERMB, 2021. https://iermb.uab.cat/wp-content/uploads/2021/03/ECAMB-2020_Primers-dades-AMB.pdf [Consulta: 1 de juny de 2021]^o

L'estratègia antirumors: balanç de deu anys d'una política creada a Barcelona

Autoria col·lectiva del Departament d'Interculturalitat
i Pluralisme Religios de l'Àrea de Cultura, Educació,
Ciència i Comunitat. ipr@bcn.cat

Paraules clau: rumor, prejudicis, discriminació, diversitat,
interculturalitat, política

El naixement de la política antirumors es deu a la conjunció de dos factors. La necessitat de donar resposta a les contínues demandes —provinents de l'associacionisme— que es desmentissin els rumors que involucraven les comunitats d'immigrants, i la identificació durant l'elaboració del Pla d'interculturalitat (2009-10) que els rumors i els prejudicis eren un dels elements principals que dificultaven la convivència en la diversitat i que podien generar situacions de discriminació o racisme. La política antirumors va néixer el 2010 com una estratègia de ciutat amb un important vessant de formació, sensibilització i comunicació que ha anat evolucionant al llarg dels seus deu anys de funcionament. Aquesta nova política va ser molt ben acollida per part de la ciutadania, les entitats i d'altres administracions que s'han adreçat a l'Ajuntament per conèixer l'experiència. Moltes ciutats l'han adaptat per aturar els rumors, entenent que aquests són una bona porta d'entrada per abordar temes més profunds i complexos. Finalment, l'emergència d'un discurs xenòfob i racista *mainstream*, molt present als mitjans de comunicació, les xarxes socials i els barris va fer replantejar la manera de treballar en la política, anant molt més enllà dels rumors.

1. El naixement de la política antirumors

Al voltant de l'any 2008, a l'inici de la crisi econòmica que finalment va provocar un gran augment de l'atur, de retallades en els serveis públics i un augment dels desnonaments a la ciutat, va coincidir amb un increment de consultes de persones que treballaven a entitats

als responsables d'immigració municipals en relació amb rumors sobre suposats avantatges que gaudien les persones migrades. La majoria de les consultes que es plantejaven afectaven sempre col·lectius de persones migrades i no tenien cap fonament. Es referien a suposats avantatges fiscals, discriminació positiva en les ajudes socials, beques menjador, en el comerç, avantatges en l'accés a habitatge social, etcètera.

Aquestes consultes solien provenir de membres d'associacions de veïns i veïnes de diferents barris de Barcelona que manifestaven molta preocupació sobre els comentaris que fins i tot els mateixos membres de l'associació expressaven en públic i amb total convenciment que el que afirmaven era cert. La insistència de les associacions, la repetició de les consultes, i alhora la manca d'informació disponible per poder allunyar qualsevol dubte sobre els rumors, van fer que els responsables municipals identifiquessin aquest tema com un problema que calia abordar. Es va començar, doncs, a recollir dades estadístiques objectives i elaborar materials explicatius que desmentien la informació que es difonia com a certa.

L'Ajuntament va intentar esbrinar si hi havia experiències en l'àmbit europeu per combatre els rumors vers la població immigrant, però no se'n van trobar. En els intercanvis duts a terme amb altres municipis europeus dins de la xarxa *Eurocities* s'identificava l'existència dels rumors com un problema greu a moltes ciutats europees, però s'afirmava que no hi havia accions ni polítiques per revertir el problema. Les úniques experiències detectades a escala internacional

tenien a veure amb grans i cares campanyes de comunicació en mitjans de comunicació generalistes per donar una imatge positiva de la immigració que, d'altra banda, sovint havien tingut resultats contraproduents.

Sota el lideratge polític del comissionat d'Immigració, Daniel de Torres, el 2009 es va decidir posar en marxa el procés participatiu que va acabar amb la redacció del "Pla Barcelona Interculturalitat" (2010)¹. Per a l'elaboració del Pla es va creure convenient dur a terme un intens procés participatiu, en què, entre d'altres coses, es preguntava als participants pels factors que dificulten la convivència entre els i les habitants de Barcelona d'orígens culturals diversos. Les respostes obtingudes assenyalaven bàsicament dos grans temes: d'una banda es destacaven les desigualtats dels immigrants a Barcelona i, en especial, la situació de les persones en situació irregular. D'altra banda, l'altre factor que majoritàriament es va destacar va ser l'existència de prejudicis en moltíssimes persones, que feia que la relació entre persones d'origen divers es veiés condicionada negativament. La conclusió va ser que els prejudicis vers les persones migrades actuaven de barrera mental que dificultava la relació i la convivència i que podien originar situacions de discriminació o racisme en l'accés al treball, en l'àmbit educatiu, etcètera. De fet, l'objectiu de treballar la rumorologia entorn a les persones migrades o racialitzades va ser precisament amb un caràcter preventiu: per prevenir situacions de discriminació i racisme.

1. Accessible a: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jsui/bitstream/11703/85038/1/4052.pdf>

Veient la inexistència de polítiques municipals semblants a Europa i determinant-ne l'evident necessitat, els responsables municipals van decidir incloure un apartat específic sobre aquest tema en el Pla d'interculturalitat i iniciar accions específiques per abordar el problema i la seva complexitat; amb el temps aquestes accions van esdevenir la política antirumors.

Un altre factor que va influir en la formulació de la política va ser la gran expectació mediàtica generada. Durant la presentació pública del Pla d'interculturalitat el 2010 duta a terme per l'alcalde Jordi Hereu, la mesura referida a la creació d'agents antirumors va aixecar molta expectació entre la premsa assistent, tot i que encara no s'havia començat a desenvolupar la política, només es tractava d'una acció per desenvolupar en el futur. Aquest fet va ser aprofitat per iniciar a correueta, i sempre sota el paraigua del Pla d'interculturalitat, una formació pilot per a persones que volguessin combatre els rumors, els estereotips i les discriminacions.

Entre els primers formadors i formadores es va comptar amb l'antropòloga Lola López, directora del Centre d'Estudis Africans i que posteriorment el 2015 esdevindria comissionada d'Immigració, Interculturalitat i Diversitat. També es va comptar inicialment amb la col·laboració de la Xixa Teatre, entitat de teatre social, que, a través d'un mòdul pràctic tipus role playing, posava en situació als agents antirumors en formació. L'èxit va ser immediat i la Direcció d'Immigració es va veure sobrepasada davant de l'allau de demandes de formació i de l'atenció mediàtica generada.

El 2011, amb el canvi de govern municipal, el nou comissionat d'Immigració i Interculturalitat, Miquel Esteve, va prendre la decisió de crear el Programa Barcelona Interculturalitat (PROGBI) i va facilitar la creació d'un equip estable en el qual hi havia professionals específics dedicats a gestionar l'Estratègia Antirumors i la Formació Antirumors, cosa que va facilitar la consolidació de la política i l'ampliació del seu marc d'actuació: una visió més territorial, la millora dels continguts formatius i la creació d'un catàleg d'activitats antirumors a disposició de les entitats i els equipaments de la ciutat. Així mateix, també es va fer una clara aposta per consolidar la Xarxa BCN Antirumors com a model de participació i de col·laboració amb l'Administració.

2. Què s'amaga darrere dels rumors, els estereotips i els prejudicis?

Segons el constitucionalista nord americà Cass R. Sunstein, citat a la "Guia Pràctica per l'Agent Antirumors", els rumors són "declaracions sobre persones, grups o esdeveniments que es difonen d'una persona a una altra sense que se'n demostrï la veracitat, que tenen credibilitat no perquè hi hagi proves directes que les sostinguin sinó perquè hi ha molta gent que se les creu" (Ajuntament de Barcelona, 2011: 31).

Un altre concepte important destacat a la mateixa guia és el de "cascades d'informació", és a dir, quan la gent creu en el rumor a partir del moment que una determinada quantitat de gent sembla creure el rumor. Seguint amb la mateixa guia, Gordon Allport defineix com a prejudici "l'actitud hostil i desconfiada envers alguna persona que pertany a un col·lectiu,

simplement a causa de la seva pertinença a aquest grup” (Ajuntament de Barcelona, 2011: 17). Finalment, d’acord amb David Mayers, l’estereotip seria “l’atribució generalitzada de determinades característiques d’alguns membres d’un grup al seu conjunt. S’atribueixen qualitats a una persona com a membre d’un grup i no se la jutja per la seva individualitat” (ibíd.).

És important, això no obstant, distingir entre les persones que ajuden a propagar el rumor per la seva manca de coneixement i que el repeteixen sotmesos a les cascades d’informació, d’aquelles persones que intencionadament propaguen aquest rumors amb ple coneixement de la seva falsedat. En aquesta segona situació estariem parlant, en llenguatge més actual, de *fake news*, és a dir de fabricació d’informació falsa.

Escollir la figura del “rumor” com a excusa i com a element catalitzador de tota una estratègia comunicativa i de sensibilització com era l’Estratègia BCN Antirumors en el seu inici va ser un encert en aquell moment per dos motius principals:

- Facilitat d’explicació conceptual: es partia d’un esquema teòric molt senzill que explicava la relació entre els rumors, els estereotips, els prejudicis i la discriminació.
- Estratègia comunicativa senzilla: es va facilitar poder arribar a diversos públics des de la interacció cara a cara, des del diàleg, i va servir com a porta d’entrada principalment a l’hora de treballar més a l’àmbit territorial, on es veu la realitat i les

preocupacions reals de la gent. Això va permetre parlar obertament de racisme a través de la generació d’espais de confiança i seguretat i impulsar accions des de la perspectiva intercultural tenint en compte les particularitats de cada territori.

Amb aquests anys de treball intern i en col·laboració amb diferents agents i en especial amb la Xarxa BCN Antirumors, es va arribar a la conclusió que la recepta antirumors “desconeixement + estereotip + prejudici = discriminació” no permet explicar tota la complexitat que hi ha o que amaga el rumor. El rumor és la punta de l’iceberg de tot un entramat que genera i perpetua les discriminacions i sobre la qual intervenen i es creuen moltes dimensions: individuals, col·lectives i estructurals. En aquest sentit, sorgeix la pregunta de com podem explicar la complexitat que suposa la maquinària generadora de rumors o comentaris discriminatoris sobre determinats col·lectius o comunitats d’orígens culturals diversos. Aquests tipus de rumors no són innocents, tenen un rerefons molt profund i complex i, alhora, se sustenten en la discriminació que té la seva arrel en la construcció de l’imaginari creat en relació “cap a l’altre” que no forma part del “nosaltres”.

La riquesa de la política antirumors és, precisament, la seva capacitat de transformar, d’adaptar a la contingència actual, de construir conjuntament amb altres i, per tant, d’analitzar de la seva pròpia actuació. Tot això ha fet que a dia d’avui es mantingui com una política viva, molt vigent i necessària. Des de fa uns anys, l’estratègia de l’extrema dreta i del populisme europeu i americà apunta clarament en la direcció d’escampar rumors de manera

intencionada, sobretot intentant vincular immigració amb inseguretat. Aquesta estratègia estava poc present fa deu anys en els mitjans de comunicació generalistes, però cada vegada ha anat agafant més força i s'ha anat fent més present en la mesura que alguns partits d'extrema dreta han assolit representació institucional.

D'altra banda, l'augment dels continguts xenòfobs basats en els prejudicis i amb clares intencionalitats partidistes, ha incrementat notablement la seva presència en les xarxes socials on, malauradament, de manera massiva, les persones es formen la seva opinió sobre el món que les envolta.

A causa de la realitat canviant, als contextos polítics locals i internacionals, l'estratègia política antirumors ha anat molt més enllà del que va ser el seu plantejament inicial. Això es constata en el canvis i transformacions següents:

1. La Formació Antirumors des dels seus inicis s'ha anat reformulant per tal de recollir les demandes dels participants i com a resposta al context social en cada moment.
2. L'acció antirumors ja no només se centra en el fet migratori, sinó que també vol abordar la diversitat en un sentit ampli, com per exemple parlar d'antigitanisme, islamofòbia i generar accions i continguts sobre aquests temes.
3. L'augment de la producció de diversos materials pedagògics i de reflexió.

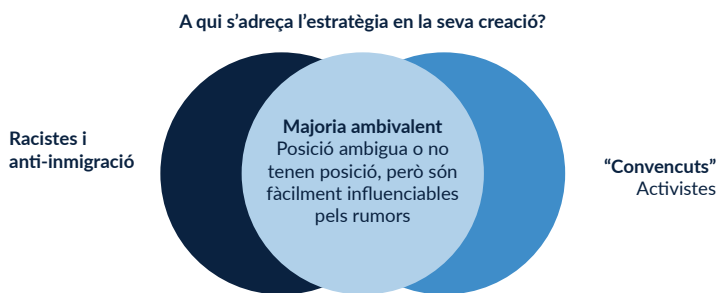
4. La creació d'un catàleg d'activitats antirumors amb una diversitat de propostes pedagògiques i de sensibilització.

3. El públic objectiu de la política antirumors

En el moment social, polític i econòmic en què va sorgir aquesta política antirumors, el conjunt de població es podia dividir, simplificant molt, en tres grans grups d'acord amb la seva actitud envers la immigració i la diversitat cultural i religiosa: un petit grup de persones favorables que veien en la immigració una riquesa i que, per tant, no la consideraven problemàtica; un segon grup, també minoritari, que era molt contrari a la diversitat i a la immigració i que actuava de manera discriminatòria —que podríem dir que estava format per persones conscientment racistes—, i, finalment, un tercer grup, format per una part important de la ciutadania, que tenia una posició ambigua sobre la diversitat i la immigració. Es tractava de persones que no tenien una posició ni favorable ni contrària a la diversitat i que segurament no disposaven de gaire informació al respecte. Aquest és el conjunt de persones a qui s'adreçava l'estratègia i que es va anomenar “la majoria ambivalent”. La seva percepció sobre la immigració i la diversitat era clau, atès que podien ser fàcilment influenciables pels rumors i fer que una majoria de la població es decantés cap a actituds d'hostilitat, cosa que realment hauria complicat molt la convivència intercultural a Barcelona.

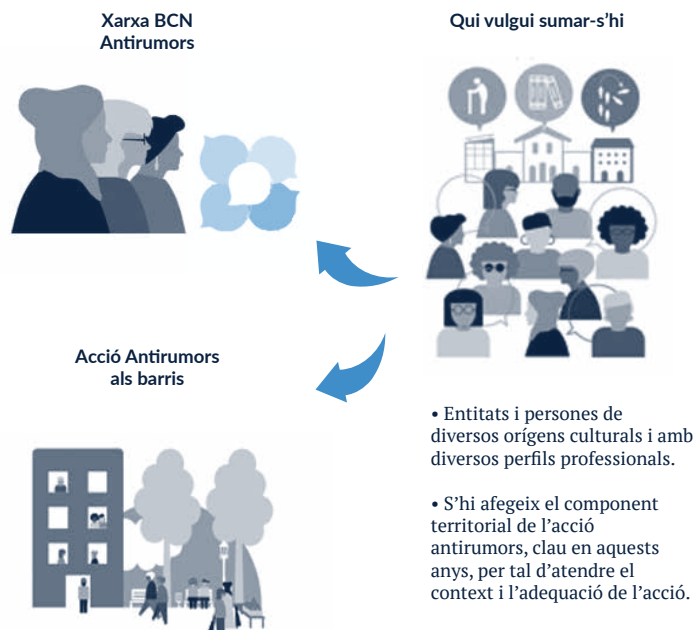
Per tant, el públic objectiu inicial de la política no eren ni les persones activistes que veien la diversitat com una riquesa, ni tampoc les persones conscientment racistes. Per a aquest darrer sector minoritari de la població, calia

Esquema 1. Públic objectiu inicial de l'estratègia antirumors

Font: elaboració pròpia.

Esquema 2. Públic objectiu actual de l'estratègia antirumors

Font: Pla BCN Interculturalitat. Ajuntament de Barcelona, 2010.

fer valer la legislació antidiscriminació i la fermesa de les lleis i les polítiques antiracistes denunciant les seves actituds.

3.1. Primera etapa de l'Estratègia BCN Antirumors

A partir del treball col·laboratiu portat a terme amb diferents agents de la ciutat, entitats de diversos àmbits, equipaments i serveis municipals, entre d'altres, es va considerar que aquesta política no tenia en compte les veus de les persones que patien o a les quals es dirigien aquests rumors discriminatoris. Per tant, l'estratègia es va plantejar ampliar aquest públic objectiu, buscant incorporar aquestes veus i començar a generar noves eines, fomentar espais de participació on aquesta diversitat cultural, que va molt més enllà del fet migratori, pogués estar representada i escoltada. Aquest és un dels aprenentatges principals d'aquest camí recorregut en pro d'una societat més justa i igualitària.

D'altra banda, la política antirumors sí que confia en el grup mobilitzat i conscienciat que considera una oportunitat d'aprenentatge la immigració i la diversitat cultural per ajudar a dur a terme l'estratègia, atès que apel·la a aquest grup per cercar complicitats, per exemple, formant-ne persones voluntàries com agents antirumors i constituint també el principal grup de persones que formen part del teixit associatiu que pertany a la Xarxa d'Entitats Antirumors.

Fruit d'aquest treball i col·laboració i veient que cal també una revisió i explicació històrica d'aquest fenomen, es va generar “La parada del rumor”, una infografia que explica el perquè i d'on venen els rumors

Infografia 1. Parada del rumor. Barcelona, 2018

Font: Estratègia Barcelona Antirumors. Ajuntament de Barcelona, 2018.

i quines són les seves conseqüències en la vida material, social i relacional de les persones.

4. Qui executa la política antirumors?

La política antirumors es dota d'un cos tècnic per implementar-se i es porta a terme sota el paraigua de l'Estratègia Antirumors que aglutina els quatre grans àmbits de treball: Participació, Formació, Sensibilització i Comunicació.

El primer àmbit és la Participació, que s'executa a través de la xarxa d'entitats compromeses i que formen part de la Xarxa Barcelona Antirumors. La Xarxa Antirumors també facilita la possibilitat de poder participar-hi a títol personal. La idea és l'adhesió de tot tipus d'associacions de proximitat, així com també d'associacions

generalistes de tot tipus (no només vinculades a l'àmbit de l'acollida a immigrants, sinó educatives, de comerç, de salut, etcètera). Actualment hi ha adherides 443 entitats i 611 persones a títol individual. Les entitats membres de la xarxa es poden consultar en el mapa interactiu de la mateixa Xarxa².

Des d'un primer moment, i aprofitant la motivació de les associacions, es va comptar amb aquesta xarxa associativa. Les associacions van ser les primeres que van demanar a l'Ajuntament materials informatius i formació. També es va possibilitar que persones a títol individual poguessin formar part de les accions. Els rumors s'estenen amb el boca-orella individual, per atacar-los s'havia d'actuar igual, de manera individual, amb accions de persona a persona en lloc de amb campanyes als medis de comunicació. Les associacions també van ser les que van començar a idear activitats de tot tipus per combatre els rumors, emmarcades dins del primer pla d'acció de la Xarxa BCN Antirumors.

La Xarxa ja disposa de dos plans d'acció que marquen la seva evolució tenint en compte el context, sempre canviant. Al llarg d'aquest 2021, s'engegarà l'avaluació del pla vigent i l'elaboració del nou pla d'acció. La Xarxa està organitzada actualment en grups de treball temàtics (dinamització territorial, formació i comunicació) i disposa de la Comissió d'Estratègia, que és qui pilota les grans accions que cal treballar de comú acord amb l'Ajuntament i amb les entitats que formen els grups de treball.

2. Accessible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/ca/estrategia-bcn-antirumors/xarxabcnantirumors/mapa-entitats-antirumors>

El segon àmbit clau de l'estratègia és la Formació Antirumors per esdevenir “agent antirumor”. En el seu inici va ser una formació de 12 hores de durada on s'aprofundia en el coneixement de la naturalesa del rumor i en diferents formes per poder desmuntar i contraposar o, com a mínim, trencar les “cascades d'informació” anteriorment esmentades. Es tractava de crear un discurs compartit entre els voluntaris i voluntàries. L'objectiu del curs era poder desenvolupar habilitats individuals per poder contraposar els rumors a partir d'un coneixement teòric i pràctic. Aquestes sessions oferien, des d'una perspectiva multidisciplinària, informació, pautes relacionals i eines comunicatives destinades a desactivar rumors. La idea era formar l'“agent antirumors” com a element fonamental i agent actiu per a l'execució i reforç de l'estratègia. Es treballa per potenciar el futur treball de l'agent antirumors en quatre grans temàtiques:

1. Primer, la sensibilització a través del diàleg interpersonal. És a dir, la feina que pot fer l'agent antirumors en el diàleg cara a cara, en contextos informals, quotidians i sovint en contextos improvisats. Es treballa també en com contrarestar i argumentar les afirmacions categòriques sense necessàriament confrontar-se amb l'interlocutor.
2. Segon, la sensibilització que es pot fer dins de la seva pròpia entitat. La idea és el treball intern d'adhesió que pot desenvolupar-se a través de promoure debats en el si de l'entitat sobre la diversitat cultural, reptes, oportunitats, convivència, rumorologia, promoure la formació dels membres de

l'entitat entorn d'aquests temes, fer difusió interna dels materials i informacions disponibles, etcètera.

3. Tercer, el treball en xarxa. Com si es tractés d'una taca d'oli, l'agent antirumors potenciarà l'adhesió de noves entitats a la Xarxa, informant-les i sensibilitzant-les sobre la importància de la lluita contra els estereotips, els prejudicis i els rumors com a manera de millorar la convivència a la ciutat. La idea és promoure un “efecte bola de neu” en el món associatiu cap als valors de la diversitat i convivència i contra els rumors.

4. Quart, buscar la col·laboració dels mitjans de comunicació i les xarxes socials com a elements difusors. L'agent antirumors ha de treballar en la implicació dels mitjans de comunicació i xarxes socials, tant propis (web, Facebook, Twitter, etcètera) com externs (ràdio, premsa, televisió, etcètera). És important incorporar tot allò relacionat amb els mitjans de comunicació de proximitat i les xarxes socials, ja que l'agent antirumors pot tenir un efecte propositiu en l'àmbit comunicatiu de proximitat.

El tercer àmbit de treball de l'estratègia és la Sensibilització i la pedagogia que es duen a terme fonamentalment a través del Catàleg antirumors. Es tracta d'una sèrie d'activitats de tot tipus que l'Ajuntament posa a disposició de la ciutat per dur a terme en el territori i que diferents entitats, equipaments i serveis municipals les facin servir al seu àmbit d'actuació. Aquest tipus d'activitats són molt diverses, i poden ser des de una xerrada, un taller de *hip*

hop, una obra de teatre social, o una acció de carrer. Les activitats es poden sol·licitar de manera gratuïta i són finançades per l'Ajuntament. L'organitzador de l'activitat ha de justificar el sentit de l'activitat i n'ha de reportar un balanç un cop realitzada.

A l'actualitat, i per avançar per la generació de narratives alternatives no discriminatòries envers la diversitat cultural i que aquestes siguin realment transformadores, cal tenir en compte el context, les característiques econòmiques, sociodemogràfiques i culturals, entre d'altres, a fi d'adequar l'acció. És per aquest motiu que el catàleg cada cop prioritza més la seva acció emmarcada en processos a mitjà i llarg termini, on es tingui en compte el context. La sensibilització també es dur a terme a través de la distribució dels materials antirumors que s'han anat fent

Infografia 2. La ruta de l'islamofòbia. Barcelona, 2018

Font: Estratègia Barcelona Antirumors. Ajuntament de Barcelona, 2018.

al llarg dels anys, materials de comunicació, com ara vídeos, manuals, o infografies, entre d'altres³.

I finalment, el quart àmbit de treball de l'Estratègia Antirumors és la Comunicació. Des de la Xarxa es decideixen llençar determinades campanyes temàtiques i es demana la màxima participació de les entitats, difonent les accions, els materials i els missatges que es vagin proposant a través de les xarxes socials, a través de les entitats, a través de la comunicació interpersonal i en el contacte amb els mitjans de comunicació.

D'acord amb els quatre punts anteriors, la mateixa experiència va portar a anar més enllà del rumor i, per tant, a no parlar de rumors específics sobre determinats col·lectius o comunitats per evitar-ne la difusió i propagació. Els atemptats de les Rambles de l'any 2017 van ser un punt d'inflexió en les recomanacions brindades a entitats i públic en general gràcies a les reflexions que es van originar en el marc del grup de comunicació de la Xarxa BCN Antirumors d'aquell moment.

En aquesta línia, aquest episodi concret evidencia la necessitat d'aprofundir en l'estratègia en l'àmbit comunicatiu i formatiu apuntant a les causes estructurals que generen desigualtat, discriminació o racisme. Com es mostra a la infografia, l'estratègia fa un gir entenent el rumor com la conseqüència i la part més visible, però a la vegada més superficial, d'unes problemàtiques que pel seu abordatge han de posar

3. Aquests materials són accessibles a: <https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/ca/estrategia-bcn-antirumors/materials-antirumors>

al centre les persones que reben i pateixen múltiples formes de discriminació.

Aquest canvi conceptual i metodològic es tradueix en estratègies comunicatives com la campanya #NoComparteixoRumors (2017), que, mitjançant l'elaboració d'una infografia, recomanava metodologies d'actuació concretes:

- no desmuntar rumors
- desenvolupar pensament crític que qüestioni quina és la intencionalitat discriminatòria dels missatges que ens arriben i quines són les seves conseqüències així com l'estructura que els sustenta.

Amb l'objectiu a l'horitzó que la societat sigui capaç de generar narratives alternatives que contrarestin les narratives discriminatòries que ens porten els rumors, *bulos* o *fake news*, es va començar a treballar per evitar caure en accions destinades a desmuntar rumors i, en lloc d'això, dirigir els esforços i energies a fer pedagogia i explicar quina és la funció social i discriminatòria d'aquests, en què se sustenten i els diferents nivells d'actuació: relacional, comunicacional i també de treball dins de la mateixa estructura que també genera aquestes situacions.

5. La política de Barcelona com a model per a altres municipis d'Espanya, Europa i el món

Des de l'inici de la presentació de la Iniciativa Antirumors de Barcelona, el Consell d'Europa, a través de la Xarxa de Ciutats Interculturals (*Intercultural Cities*) promoguda pel

mateix Consell, va mostrar un gran interès en l'estratègia desenvolupada per Barcelona. L'antic comissionat, Daniel de Torres, va col·laborar activament a promoure la política entre les diferents ciutats de la xarxa *Intercultural Cities*, elaborant tota una sèrie de materials que han servit de guia per a molts municipis en l'àmbit europeu. D'entre els materials elaborats per Consell d'Europa es pot destacar el Manual Antirumors (De Torres Barberi, 2018) publicat en vuit llengües diferents.

A tall d'exemple, l'any 2013 el Consell d'Europa va impulsar la realització d'un projecte europeu que es va anomenar *Communication for Integration*, amb l'objectiu de “combatre prejudicis, estereotips i actituds racistes” inspirat per l'experiència barcelonina. Deu ciutats europees van iniciar la creació de xarxes antirumors per la diversitat: Amadora (Portugal), Bilbao, Botkyrka (Suècia), Erlangen (Alemanya), Limerick (Irlanda), Loures (Portugal), Lublin (Polònia), Nuremberg (Alemanya), Patres (Grècia) i Sabadell. Així mateix, Barcelona hi va participar ajudant en la transferència de coneixements a partir de l'experiència de l'Estratègia BCN Antirumors; en particular, a través del projecte territorial desenvolupat a Ciutat Meridiana.

En l'àmbit espanyol i dins del paraigua de l'associació de ciutats *Red Española de Ciudades Interculturales* (RECI) s'ha impulsat la constitució de xarxes antirumors a ciutats com ara Tenerife, Bilbao, Fuenlabrada o Getxo.

Des del Canadà, el Marroc, el Japó o Mèxic també s'ha mostrat interès en la política antirumors, la qual cosa corrobora que la problemàtica dels rumors vers la

població immigrada, diversa o pertanyent a minories és un problema global.

Tanmateix, és molt important tenir en compte que aquestes ciutats han fet evolucionar la política antirumors de maneres diverses en funció de les seves capacitats, objectius i elements contextuais. Així doncs, han adaptat la idea de manera diferent i han innovat en instruments, i metodologies de treball que han fet millorar la política antirumors com a tal.

6. Resultats de l'estratègia

Al llarg dels darrers onze anys, 1.810 persones s'han format com a agents antirumors i en el seu dia a dia han ajudat a trencar percepcions negatives i estereotipades sobre els immigrants i envers la diversitat cultural en un sentit ampli.

La consolidació d'una xarxa d'entitats, la Xarxa Antirumors, ha estat clau per consolidar la política, ajustar-la i modular-la en funció dels canvis que es duïen a terme en el territori.

Un altre aspecte fonamental ha estat la possibilitat d'anar desenvolupant accions, projectes i activitats culturals a través del Catàleg d'activitats antirumors que es porten a terme en el territori i que ajuden a lluitar contra els rumors discriminatoris, els estereotips i els prejudicis. A través de les accions del Catàleg antirumors, s'han pogut dur a terme centenars d'activitats a tota la ciutat, en tots els districtes i barris de Barcelona, fins al punt que 39.696 persones han assistit a alguna de les activitats en els darrers anys.

Taula 1. Indicadors accions antirumors. Evolució 2010-2020

	Agents antirumors formats amb certificat	Assistents a activitats antirumors
2010	171	-
2011	265	-
2012	229	2.440
2013	210	3.929
2014	253	5.146
2015	178	4.671
2016	113	6.032
2017	114	4.794
2018	110	4.734
2019	110	4.352
2020	57	3.598
Total	1.810	39.696

Font: Ajuntament de Barcelona. Departament d'Interculturalitat i Pluralisme Religios.

Sota el mandat de la comissionada Lola López, a partir del 2015, l'Estratègia Antirumors va incorporar i abordar temàtiques que fins aleshores no es treballaven i que formen part d'un concepte ampli de cultura i d'interculturalitat: aspectes relacionats amb el fet religiós i les religions i també aspectes relacionats amb els prejudicis que pateix el poble gitano, la principal minoria ètnica històrica de Barcelona i Catalunya.

Més enllà dels resultats quantitatius de les accions, cal preguntar-se per l'efectivitat de les accions dutes

a terme: han servit per prevenir la discriminació i aconseguir una societat més receptiva i oberta cap a la diversitat cultural i d'origen?

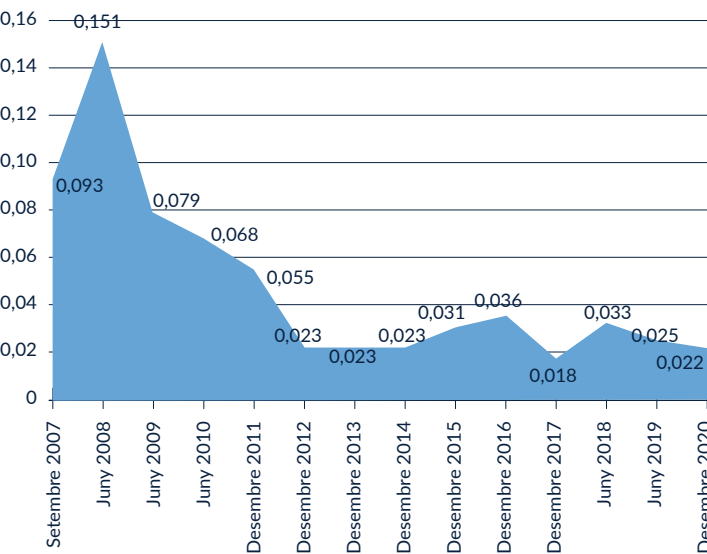
Una primera avaluació realitzada el 2014 (Hernández Carr, 2014), va concloure que l'estratègia havia estat un èxit per aturar els rumors dins de les entitats socials i veïnals de Barcelona. Aquest fet pot semblar anecdòtic, però és clau atès que el teixit social és el primer nivell de proximitat en la lluita contra els rumors. Calia convèncer els membres de les entitats de proximitat; sense la seva complicitat, la tasca de lluitar contra els rumors hauria estat impossible.

D'altra banda la ciutat disposa d'un indicador de percepció elaborat des de fa més de vint anys per l'Oficina de Dades de l'Ajuntament a través d'enquestes, sobre quin són els principals problemes percebuts per la ciutadania.

En aquestes enquestes semestrals, l'indicador de percepció de la immigració com el principal problema de Barcelona es manté en nivells baixos, i certament molt més baixos que en els anys 2007 i 2008. El 2020 només el 2,2% de les persones enquestades manifesten que la immigració és el principal problema de la ciutat, molt per darrere de temes com el trànsit, la neteja, la seguretat, l'aparcament, l'accés a l'habitatge o la corrupció.

No podem determinar un efecte causal directe entre la política antirumors i aquests resultats, però sí que podem suposar que la política antirumors ha contribuït, juntament amb altres polítiques i altres factors, a

Gràfic 1. Percentatge de ciutadans que associen la immigració a un problema. Evolució 2007-2020

Font: Baròmetre municipal. Oficina de Dades. Ajuntament de Barcelona.

obtenir-los. Principalment per la seva capacitat de transformació i d'escolta dels professionals que treballen a peu de carrer. L'estratègia, com els mateixos rumors, muta i s'adapta i, com una arrel, arriba a les profunditats complexes que sustenten els rumors discriminatoris i racistes en l'àmbit relacional i estructural.

7. Conclusions

Podem afirmar que aquesta nova proposta de política pública ha estat molt ben acollida per part de les entitats, la ciutadania i per altres administracions que han reproduït l'experiència de Barcelona. Poques vegades passa que l'Ajuntament iniciï una nova política i que la demanda i acceptació desbordi les previsions més

optimistes. Aquesta política ha donat solucions a altres ciutats que compartien la problemàtica dels rumors i els prejudicis i han adaptat la proposta de Barcelona a les seves realitats.

L'inici i la creació de la política antirumors va coincidir en el temps en un moment on la crisi econòmica va afectar Barcelona de manera molt greu, hi havia un veritable risc de trencament social de la convivència especialment en els barris més vulnerables. Aquest trencament que alguns experts vaticinaven el 2008 i 2009 no es va produir, i fins i tot en alguns barris, la cohesió social entre la classe treballadora va augmentar, transcendent l'origen de les persones. La política antirumors segurament hi va contribuir.

En general, considerem que no hi ha solucions màgiques ni universals per lluitar contra els rumors, els estereotips i la discriminació, sinó que cal adaptar les eines i l'estratègia en funció de la temàtica i del territori on es vol treballar com han fet altres ciutats inspirades en la idea barcelonina.

En aquest sentit, per mantenir aquest procés d'adaptació viu a les noves realitats, Khalid Ghali, el comissionat de Diàleg Intercultural i Pluralisme Religios, ha impulsat un nou Pla Barcelona Interculturalitat per al període 2021-2030 que renovi l'aposta del consistori per la interculturalitat al mateix temps que s'adapta a la nova realitat de la ciutat.

Un aprenentatge d'aquests onze anys és la necessitat d'assegurar, en la formulació dels diagnòstics i

posada en pràctica d'accions i campanyes, una veritable participació diversa per garantir la màxima representativitat i la creació d'espais comuns on la diversitat d'origen estigui assegurada i que pugui parlar amb veu pròpia. La participació diversa implica teixir xarxes a diferents nivells i àmbits d'acció, com ara el veïnal, l'associatiu, l'educatiu, el polític, l'institucional, el cultural, el laboral, el sindical o el de mitjans de comunicació.

D'altra banda, cal assenyalar que la política antirumors, per si sola, no seria efectiva sense que el conjunt de polítiques públiques municipals fossin coherents i anessin en la mateixa direcció. Cal englobar aquesta política dins d'un model de convivència global intercultural, per això tota l'acció de govern municipal ha d'adoptar la perspectiva intercultural de manera transversal, si no, l'estratègia perd coherència i efectivitat. En aquest sentit, és clau que els programes bàsics per garantir la igualtat d'oportunitats (accés a educació, salut, treball, incorporació a la funció pública, etcètera) funcionin correctament per a tothom.

Actualment (2021) el panorama polític i mediàtic és molt diferent del de l'any 2009. L'aparició de nous partits xenòfobs en el panorama polític espanyol i europeu està tenint una gran penetració en l'opinió pública, i poc a poc, es normalitza els discursos d'odi en alguns mitjans de comunicació generalistes i a través de les xarxes socials. En els darrers anys han emergit en el panorama internacional responsables polítics de màxim nivell que han legitimat i han adoptat un discurs racista, supremacista i xenòfob. Aquest representants

polítics han gaudit d'amplis suports populars i han "popularitzat" missatges racistes que han arribat a través dels mitjans de comunicació a la ciutadania de Barcelona. Sovint el seu missatge, emparat per líders locals, està fabricat intencionalment i té clars objectius polítics partidistes. Busca trencar la confiança entre veïns i veïnes, trencar la solidaritat de classe en els barris humils, marcar un clar discurs d'"ells" *versus* "nosaltres" i provocar un conflicte i confrontació per raó d'origen. Es tracta d'estratègies dissenyades en fàbriques d'idees (*think tanks*) i que disposen d'importants suports en les xarxes socials que fan molt més difícil i complexa la tasca de desmuntar-los. Els *think tanks* són veritables laboratoris d'idees que ajuden a elaborar-ne la narrativa o el relat polític per tal que pugui ser hegemònic. L'objectiu és fornir d'idees que puguin influenciar la opinió pública i construir un relat hegemònic, d'aquí la insistència continuada amb el concepte de "guerres culturals" de l'extrema dreta. Ja no només es tracta de rumors que es difonen mitjançant el boca-orella.

És per això que veiem molt encertada l'estratègia de territorialització als barris i adaptació a les circumstàncies de proximitat com a resposta immediata a aquesta nova tendència. Tanmateix, caldria repensar alguns dels instruments i accions de la política antirumors per adaptar-les a les noves circumstàncies i veure també què han aportat altres ciutats que han adaptat aquesta política.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Guia pràctica per l'agent antirumor. Com combatre els rumors i estereotips sobre la diversitat cultural a Barcelona". Barcelona, 2011. <http://diadeladiversitat.cat/wp-content/uploads/2016/08/guia-pra%CC%80ctica-agents-antirumors.pdf>

AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Pla Barcelona Interculturalitat". Barcelona, 2010. <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/85038/1/4052.pdf>

AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Memòria del Programa Barcelona Intercultural". Barcelona, 2019. <https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/ca/documentacio/memories-progbi>

AJUNTAMENT DE BARCELONA. "La població estrangera a Barcelona. La població de Barcelona nascuda a l'estranger. Gener del 2020. Informe estadístic 84". Barcelona, <https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/inf/pobest/pobest20/pdf/pobest20.pdf>

AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Baròmetre semestral de Barcelona. Desembre 2020". Barcelona, https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/120904/1/r20008_Barometre_Semestral_Desembre_Prensa_v1_0.pdf.

DE TORRES BARDERI, D. "Manual Antirumores", 2018. <https://rm.coe.int/manual-antirumores-daniel-de-torres-barderi/16808ee618>

HERNÁNDEZ CARR, A. "Avaluació de l'Estratègia BCN Antirumors". Fundació ACSAR i SÒCOL Tecnologia Social. Barcelona, 2014. https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/sites/default/files/documentos/evaluacio_eba-cat1.pdf.

La clau pot ser un nom.

Discriminació ètnica en l'accés a l'habitatge de lloguer

Ariadna Fitó^a

Consultora i analista de polítiques públiques a la cooperativa Broll

Paraules clau: discriminació ètnica, mercat de lloguer d'habitatge, experiment de camp, Barcelona

Es fa un experiment de camp amb l'objectiu de detectar i analitzar la presència de discriminació ètnica en el mercat de lloguer d'habitatge. Mitjançant l'aplicació del mètode d'anàlisi de correspondència, s'assignen uns noms ficticis que inequívocament evoquen a un origen diferenciat: noms àrabs i noms autòctons. S'utilitzen les plataformes immobiliàries d'Internet com a camp d'anàlisi, on s'envien 1000 correus electrònics sol·licitant informació a 500 habitatges anunciats a tots els districtes de la ciutat de Barcelona, amb l'objectiu d'analitzar les reaccions que susciten entre els agents immobiliaris el nom de les persones sotassignats de les sol·licituds. Els resultats de l'experiment evidencien que les persones sol·licitants amb nom àrab reben un 18 % menys de respostes que les que signen amb un nom autòcton. Es detecta també un percentatge inferior d'oferiment de visites a les persones sol·licitants amb nom àrab. En segments de lloguer de preus més elevat, el nivell de discriminació redueix. Els resultats evidencien que la població amb nom àrab té accés a menys pisos del mercat de lloguer i a preus més elevats.

1. Introducció: Què és la discriminació i com podem mesurar-la?

Parlem de discriminació per referir-nos al tracte desigual de persones o grups en funció de les seves característiques personals. Un tracte desigual que afavoreix els membres de determinats grups en detriment d'altres i que reforça i perpetua desavantatges en l'accés a recursos i oportunitats a les persones que s'enfronten a un tracte desfavorable.

a. Professora Associada Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona. afito@broll.cat. [@AriadnaFitó](https://twitter.com/AriadnaFitó) / [@broll_socl](https://twitter.com/broll_socl)

Un dels principals obstacles per a l'abordatge de la discriminació és, encara avui, la mesura del fenomen. Planen múltiples interrogants en relació amb la incidència real de la discriminació a causa de la dificultat en la detecció de casos. Entre els esforços per a la generació de dades sobre aquest fenomen a la ciutat de Barcelona, destaquen les accions impulsades pel Centre de Recursos en Drets Humans i l'Oficina per la No Discriminació de l'Ajuntament de Barcelona, que juntament amb les 22 entitats¹ conformen la Taula d'Entitats amb Servei d'Atenció a Víctimes de Discriminació (SAVD) i que, des de l'any 2018, publiquen l'Informe de l'Observatori de les Discriminacions a Barcelona², on es recullen les nombroses situacions de discriminació que es detecten a la ciutat.

Aquest informe anual és un primer pas cap al coneixement de la problemàtica, però no podem oblidar que bona part de les discriminacions que es produeixen a la ciutat no es reporten. El mateix succeeix amb les estadístiques basades en denúncies de casos de discriminació. Aquestes dades ens aproximen a la realitat, però només mostren la punta de l'iceberg de la problemàtica. Es tracta de dades, sovint

menystingudes perquè es consideren casos aïllats o amb poca significació estadística i una escassa solidesa contrastable empíricament.

Existeixen també estudis d'opinió, com ara l'Enquesta de Relacions Veïnals i Convivència, elaborada per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) (2021) on, entre molta altra informació, hi trobem l'índex de discriminació. En aquest tipus d'estudis es mesura la concepció social o les actituds generals dels grups majoritaris sobre les minories o situacions viscudes per les minories. No obstant això, les percepcions de la discriminació poden sobreestimar o subestimar la incidència real de la discriminació; precisament perquè són percepcions, es produeixen en el si de les relacions i en situacions que poden tenir diverses interpretacions. La recerca existent sobre actituds racialitzades i estereotips entre població general (Farley, 1977) indica que bona part de les discriminacions s'acostumen a deixar passar, precisament per l'enorme grau de normalització en les vides quotidianes, tant de les persones que han de conviure amb la discriminació per les seves característiques personals com de les que desenvolupen determinades pràctiques discriminatòries.

Per resoldre aquestes dificultats de detecció i el caràcter sovint invisibilitzat, i fins i tot normalitzat, de les discriminacions, des de les ciències socials disposem de tècniques que permeten aproximar-nos a la seva mesura, des de l'evidència i el contrast empíric de casos reals o simulats a partir de situacions que es recreen, ja sigui de manera fictícia o amb persones reals susceptibles de ser

1. Acatí, Associació Catalana per a la Defensa dels Drets Humans (ACDDH), Bayt al-Thaqafa, Cepaim, Consell de la Joventut de Barcelona (CJB), Creación positiva, Dincat, Exil, Federació ECOM, Federació Salut Mental Catalunya (FSMC), Federació Veus, Fil a l'Agulla, Fundació Secretariat Gitano (FSG), Gais Positius, Irídia, Observatori contra l'Homofòbia (OCH), Observatori de la Islamofòbia de Catalunya (SAFI), Plataforma per la Llengua, Sindicat de Llogateres, SOS Racisme Catalunya, Unión Romani i Xarxa d'Atenció a Persones Sense Llar (XAPSL).

2. Accessible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/ca/observatori-discriminacions>

discriminades per les seves condicions personals. Davant la necessitat d'incrementar el coneixement sobre el fenomen de la discriminació a la ciutat, la Direcció de Serveis de Drets de Ciutadania i Diversitat de l'Ajuntament de Barcelona impulsa la realització d'un experiment per detectar la discriminació racial en l'accés a l'habitatge de lloguer.

La recerca, titulada "La clau pot ser un nom" i que ha dut a terme la cooperativa Broll, pretén, a partir d'un experiment, detectar i quantificar l'existència del tracte diferenciatiu per origen ètnic en l'accés al mercat privat de lloguer de Barcelona a partir de l'enviament de sol·licituds d'habitatge a portals immobiliaris d'internet.

2. La clau pot ser un nom: un experiment social per detectar evidències de discriminació ètnica en l'accés a l'habitatge de lloguer

Els experiments ens permeten tenir una mesura directa de la discriminació; del que es tracta és de seleccionar i emparellar segons perfils poblacionals (grup majoritari i grup minoritari) i exposar els diversos perfils escollits en la situació que es pretén analitzar, per posteriorment analitzar el tracte diferenciatiu. Els experiments que s'han dut a terme en altres indrets, durant les últimes dècades, ens proporcionen evidències per confirmar que les minories ètniques s'enfronten a un comportament discriminatori en tota mena de transaccions mercantils, com ara l'accés a un lloc de treball (Pager i Shepherd, 2008), al mercat de lloguer o propietat d'habitatge (Yinger, 1995; Chambers, 1992; Wachter i Megbolugbe, 1992), els préstecs hipotecaris (Turner i Kidmore, 1999), les

sol·licituds d'assegurances (Wissoker et al. 1998), l'accés a l'atenció de salut (Schulman et al. 1999), o fins i tot en la venda d'automòbils (Ayres i Siegelman, 1995) i en l'accés i recorreguts dels taxis (Ridley et al. 1989).

Els experiments orientats a la detecció de la discriminació per origen ètnic posen en relleu que, en comparació amb la majoria ètnica, les persones sol·licitants que pertanyen a una minoria generalment reben menys respostes a les sol·licituds d'habitatge i són convocades a menys visites a habitatges; és a dir, disposen de menys oportunitats d'accés a aquests immobles. L'experiment fet a Barcelona durant els primers mesos del 2020 va consistir en el disseny de perfils ficticis de sol·licitants d'habitatge als quals vam assignar uns noms que inequívocament evocaven a un origen diferenciatiu, noms d'origen autòcton i noms d'origen àrab que es van aparellar aleatòriament en la sol·licitud d'un mateix habitatge ofert en un portal de lloguer d'internet. En aquest emparellament, les identitats difereixen només en una característica: el nom.

Els noms de cadascú de nosaltres són una de les nostres cartes de presentació; els noms atorguen identitat al mateix temps que la transmeten, i, per tant, estan directament relacionats amb les experiències i les oportunitats socials. Els noms poden ser la clau. La clau d'accés a determinades relacions socials o culturals, bens o serveis. Els noms poden obrir o tancar portes, també les d'una llar. Darrere dels noms s'amaguen històries de vida subjectes a la interpretació dels altres, i sovint inclouen prejudicis i estereotips que actuen com a constructes de l'alteritat i engranatges de la discriminació. El simple

nom d'una persona pot tenir relació amb l'assignació d'oportunitats d'accés a recursos.

Fent ús dels noms, hem fet un experiment que ha consistit en l'enviament de 1.000 sol·licituds a 500 anuncis d'habitatges publicats en portals immobiliaris. La meitat de les sol·licituds s'han enviat amb un nom d'origen àrab i l'altra meitat, amb un nom d'origen autòcton prenent com a base els noms més comuns segons l'Idescat.

3. Resultats de l'experiment: existeix tracte diferenciat expressat en menys oportunitats d'accés a l'habitatge en funció de l'origen del nom del sotasignant de la sol·licitud?

3.1. Respostes a les sol·licituds

A fi de detectar les diferències, es comparen les taxes de resposta de les sol·licituds enviades per parelles amb noms autòctons i parelles amb noms d'origen àrab. Es distribueix equitativament la mostra per gènere i es té en compte en l'emparellament segons l'origen, de manera que cada nom autòcton femení s'emparella amb un nom d'origen àrab femení. Se segueix el mateix procediment per a la població masculina.

En aquest experiment no s'estableixen diferències entre resposta positiva o negativa, ja que el *modus operandi* dels agents immobiliaris, segons s'ha pogut confirmar en aquest estudi, és que davant d'una resposta negativa s'opta per no respondre, una praxi que explica una taxa de no-resposta que supera la meitat de la mostra. El 52,8 % de les sol·licituds no obtenen cap resposta, una taxa de no-resposta semblant a la d'altres estudis de

camp en el mercat de lloguer d'habitatge que també inclouen noms d'origen àrab (Ahmed et al., 2008; Bosch et al., 2010). La resposta en les dades que es presenten tan sols significa que l'agent immobiliari respon, però no s'entra a analitzar el contingut del missatge de resposta, només l'existència o no de resposta. La taxa de resposta global a les sol·licituds és del 47,2 %; la totalitat d'homes obtindrien un 37,2 % de respostes a les sol·licituds sense tenir en compte l'origen; les dones, un 57,2 %. La taxa de resposta a les sol·licituds d'habitatge de les dones és un 20% superior a la dels homes, sense tenir en compte l'origen. Aquests resultats no són un cas aïllat: hi ha evidències de tractament diferenciat de gènere en detriment d'homes al mercat de lloguer d'immobles d'internet, independentment de l'origen que tinguin (Ahmed i Hammarstedt, 2008; Andersson et al. 2012). Ahmed i Hammarstedt (2008) revelen que a Suècia els homes són un 13 % menys propensos a rebre resposta que les dones amb independència de l'origen. Bengtsson et al. (2012). En canvi, si bé detecten que les dones tenen un 8,7 % més de possibilitats de rebre resposta que els homes, aquest avantatge només es produiria en les dones amb nom autòcton, no en les que tenen nom àrab.

Al nostre estudi les dones obtenen més respostes que els homes independentment de l'origen que tinguin, però comparativament amb l'equivalent de gènere autòcton, els homes amb noms àrabs obtenen un 19,2 % menys de respostes que els homònims amb noms autòctons, i les dones un 18,4 %. Una dona amb nom autòcton rebria prop d'un 40 % més de respostes que un home amb nom àrab.

Taula 1. Taxes de resposta segons el perfil de la persona sol·licitant i discriminació neta

Gènere		Grandària mostra (Anuncis)	Nom autòcton	Nom àrab	Discriminació neta
H	%	50	46,8	27,6	19,2*** t=6,472
	N	(250)	(117)	(69)	(48)
D	%	50	66,4	48,0	18,4*** t=6,803
	N	(250)	(166)	(120)	(46)
T	%	(100)	56,6	37,8	18,8*** t=9,375
	N	500	(283)	(189)	(94)

*** p<0,001
H: Homes, D: Dones, T: Total
Font: elaboració pròpia

Taula 2. Correlació de respostes segons el perfil de la persona sol·licitant

		Nom autòcton		
		Homes	Dones	Total
Nom àrab	Homes	0,515**	---	---
	Dones	---	0,616**	---
	Total	---	---	0,583**

**p< 0,01
H: Homes, D: Dones, T: Total
Font: elaboració pròpia.

La taxa de discriminació per raó d’origen sense tenir en compte el gènere se situa en el 18,8 %³.

En la distribució de respostes als anuncis emparellats, s’observa un 41 % de no-resposta a cap de les parelles; un 35,4 % va respondre als dos perfils, el 21,2 % va respondre només a la parella autòctona i un 2,4 % en exclusiva a la parella amb nom àrab.

La correlació de les respostes entre els dos orígens diferents és elevada, fet que ens indica que els agents

immobiliaris tendeixen a respondre a les sol·licituds dels mateixos anuncis (58 %) a les parelles amb noms autòctons i les parelles amb noms d’origen àrab, i encara més quan la sol·licitud la fa una dona, arribant al 61 %. La discriminació es concentra en el nombre de respostes que rep cada perfil segon el seu origen; no es detecta l’existència de dos mercats paral·lels d’habitatge segons l’origen autòcton i l’origen àrab. El tipus de

3. Uns resultats molts semblants s’obtenen en l’estudi de referència elaborat amb dades agregades de les ciutats de Madrid i Barcelona, amb una diferència de resposta del 22 % (Bosch et al, 2010).

discriminació detectada consisteix a reduir l’oferta a les parelles amb noms àrabs.

No es detecta una segmentació ètnica en el mercat d’habitatge de lloguer expressada en mercats diferenciats, sinó una restricció d’accés a les parelles amb noms àrabs, amb menys oportunitats d’accés expressada en menys respostes a uns mateixos anuncis.

3.2. Respostes a les sol·licituds que inclouen visita

Les respostes a les sol·licituds contenen altres informacions que són d’interès a l’hora d’analitzar l’existència del tractament diferenciatiu de les sol·licituds per raó d’origen. Una de les pràctiques més comunes que s’han detectat és l’actitud de l’agent en relació amb tenir voluntat de continuar amb el primer contacte establert després d’haver rebut la sol·licitud. Segons s’ha pogut comprovar, una de les vies més habituals de continuar

amb el contacte inicial és incloure en la resposta la proposta d’iniciar una conversa telefònica per ampliar informació sobre l’immoble, ja sigui liderant la iniciativa de fer els mateixos agents immobiliaris la trucada, i per aquest motiu demanen el telèfon de la persona candidata, o bé la conviden a trucar al telèfon indicat.

D’entrada, s’ha de dir que el 68% de les respostes rebudes inclouen missatges en què s’indica que per disposar de més informació sobre l’immoble sol·licitat es truqui al telèfon que apareix al correu, o bé que es proporcioni el telèfon de la persona sol·licitant per poder-hi contactar via telefònica. Aquesta circumstància representa el 34% del total de les sol·licituds enviades.

En aquest tipus de missatges s’observa que les diferències en el tractament també es mantenen, tot i que en un grau més baix que en la taxa de resposta. Així, un 29,2% de les

Taula 3. Taxa de cita segons el perfil de la persona sol·licitant

Gènere		Grandària mostra	Nom autòcton	Nom àrab	Discriminació neta (T-Student)
H	%	50	14,8	6,8	8,0*** t=3,745
	N	(250)	(37)	(17)	(20)
D	%	50	20	12,8	7,2*** t=3,614
	N	(250)	(50)	(32)	(22)
T	%	(100)	17,4	9,8	7,6*** t=5,209
	N	500	(87)	(49)	(38)

*** p<0,001
H: Homes, D: Dones, T: Total
Font: elaboració pròpia.

parelles amb noms autòctons rebria missatges convidant a mantenir una conversa via telefònica, davant el 22,8% de les parelles amb noms àrabs, amb una diferència del 6,4%.

Tanmateix, aquest indicador ens proporciona poca informació, al mateix temps que és ambigu, atès que no es poden controlar realment els motius que porten a l'agent immobiliari a establir un nou contacte via telefònica. Si bé en el cos del missatge acostumen a expressar que el motiu de la trucada és proporcionar més informació, no podem menystenir la possibilitat que el motiu sigui precisament que es tracti d'un mitjà per fer un nou cribratge amb la voluntat latent, i en ocasions manifesta, d'aconseguir més informació sobre el perfil.

En qualsevol cas, l'indicador que més s'ajusta per l'anàlisi del contingut del missatge és precisament el nombre de visites que aconseguixen d'entrada cadascun dels perfils analitzats per l'experiment de discriminació per raó d'origen.

Quant a les sol·licituds que són respostes amb possibilitat de visita, les diferències s'ajustarien tant pel que fa al tractament diferenciat per gènere com pel que fa a l'origen. No obstant això, la discriminació persisteix. La parella amb noms àrabs té accés a un 7,6 % menys de visites que la parella amb noms autòctons.

El 17,4% de les parelles autòctones reben una invitació immediata per visitar un immoble. En les parelles amb noms àrabs un 9,8% de les sol·licituds aconseguixen una visita. La diferència és de 7,6%.

De cada deu sol·licituds enviades, les que es fan amb noms autòctons reben dues respostes amb la possibilitat de fer una visita, i les sol·licituds de noms àrabs, només una.

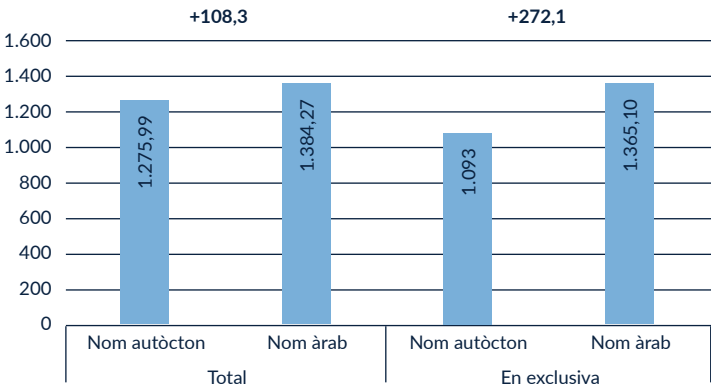
Encara que en les taxes de resposta les diferències de gènere eren molt marcades, en la taxa de respostes a visites els resultats s'ajusten, tant si comparem els resultats per origen com per gènere, i es produeix un ajustament a la baixa, amb una discriminació del 8 % en el cas dels homes amb nom àrab i del 7,2 % de les dones amb nom àrab en relació amb el mateix gènere però amb parella autòctona.

Un altre cop, les dones obtenen més respostes (+11,2 %) que inclouen visita que els homes, independentment de l'origen que tinguin. No obstant això, quan es compara per origen, les dones i els homes amb noms àrabs aconseguixen pràcticament les mateixes visites, amb una diferència del 7,2 % i el 8 %, respectivament.

En coherència amb els resultats obtinguts fins ara, l'accés als preus de lloguer de la població migrant a partir de la discriminació exercida per les agències immobiliàries és superior als preus dels immobles als quals podrien accedir les parelles autòctones.

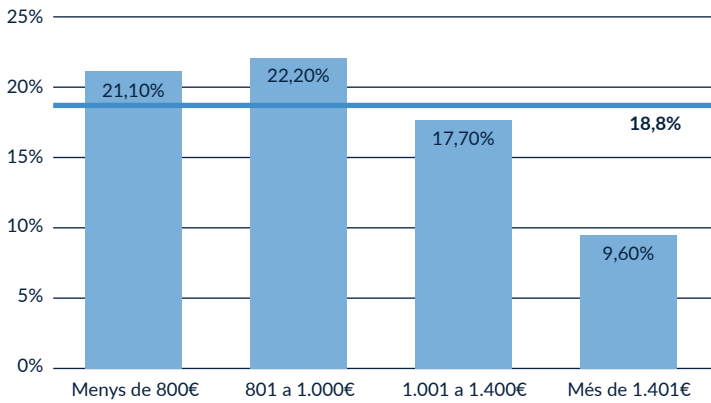
El preu de lloguer mensual mitjà de les respostes aconseguides per la parella autòctona és de 1.276 euros. La parella de noms d'origen àrab, 1.384 euros, amb una diferència de 108,3 euros mensuals més. Quan seleccionem només aquells casos que han respost a cada grup, la diferència encara és més accentuada, amb preus mensuals de 272,1 euros més elevats al perfil de nom àrab.

Gràfic 1. Preu d'accés mitjà segons la resposta a nom autòcton i nom àrab (€)

Font: elaboració pròpia.

Gràfic 2. Distribució de la discriminació segons els preus dels immobles demanats (% i €)

Font: elaboració pròpia.

La discriminació a la població amb nom àrab es concentra en els preus de 800 a 1.100 euros, que corresponen als habitatges més demandats a la ciutat quan es posen en relació característiques de l'immoble

i preu. Les correlacions entre l'obtenció de respostes segons els preus dels immobles és positiva; és a dir, com més alt és el preu de lloguer mensual, més resposta hi ha a la població amb nom àrab (0,262^{**4}), i té un valor superior que en la població amb nom autòctona (0,176^{** 5}).

El model de regressió no lineal que es presenta a continuació incorpora les variables disponibles que són explicatives per obtenir resposta a una sol·licitud. Ens fixarem en el valor de l'estimació per a cada paràmetre. El paràmetre més destacable és formar part d'una parella amb noms autòctons (0,523), seguit d'una parella amb noms àrabs (0,339). En aquest model s'observa com el fet que la dona sigui la sol·licitant de l'immoble incideix en la resposta, però amb menys força que l'origen. Per tant, la discriminació ètnica passaria per sobre de la discriminació de gènere que beneficia la sol·licitant dona. Hi ha tres paràmetres que expliquen el model en signe negatiu: els districtes segons la renda familiar disponible, que un habitatge disposi de terrassa i que disposi d'ascensor. Aquest model dibuixa un escenari en què, a tall d'hipòtesi, es podria pensar que els immobles més desitjables pel que fa a la localització i perquè disposen de terrassa o ascensor i, per tant, es poden llogar amb més rapidesa, els agents immobiliaris dediquin menys esforços a respondre les sol·licituds.

Si les dates de publicació dels anuncis que són als portals immobiliaris constituïssin una font d'informació

4. P < 0,01

5. P < 0,01

fiable, molt probablement en aquest model explicatiu el paràmetre “temps en dies de publicació” hauria estat significatiu en la hipòtesi: més temps en lloguer, més possibilitats de resposta en la totalitat de les sol·licituds, però especialment en parelles de noms àrabs. Possiblement, davant les dificultats d’aconseguir tancar un contracte de lloguer la discriminació disminuiria i es faria prevaldre la necessitat de llogar l’immoble per sobre del perfil de la persona sol·licitant. No obstant això, aquest indicador es manipula diàriament als portals immobiliaris i es publiquen anuncis amb mesos de trajectòria al portal com a publicacions recents; per aquest motiu, no s’ha pogut introduir en el model explicatiu.

4. Conclusions

S’ha dut a terme un experiment de camp basat en l’accés a l’habitatge de lloguer a la ciutat de Barcelona. L’experiment persegueix registrar diferències en el tracte rebut per l’agent immobiliari en forma de no-resposta o resposta; i en el cas d’existència de resposta, en el contingut tenint en compte si inclou o no una trobada per fer una visita.

Existència de discriminació per raó d’origen: restringint l’accés al mercat de lloguer a les parelles amb nom àrab

Es detecta tractament diferencial de les sol·licituds, tant en el nombre de respostes com en el contingut, pel que fa a l’oportunitat de fer una visita de l’immoble. Hi ha una diferència de resposta del 18,8 % que exclou les persones sol·licitants amb un nom àrab, una diferència lleugerament superior en el cas que la persona sol·licitant sigui un home amb nom àrab (19,2 %).

En unitats de lloguer, implica que, per cada deu sol·licituds enviades, una parella amb noms àrabs obtindrà dues respostes menys que la parella autòctona. Quant a les visites aconseguides, les diferències s’ajustarien tant pel que fa al tractament diferenciat per gènere com pel que fa a l’origen. No obstant això, la discriminació persisteix. La parella amb noms àrabs té accés a un 7,6 % menys de visites que la parella amb noms autòctons.

La correlació de respostes entre parelles segons origen és elevada, i això ens indica que en principi no s’estaria produint una discriminació traduïda per segmentació ètnica en el mercat d’habitatge de lloguer expressada en mercats diferenciats, sinó una restricció d’accés a la parella de noms àrabs, amb menys oportunitats d’accés expressada en menys respostes a uns mateixos anuncis.

L’origen ètnic de la persona sol·licitant té més pes explicatiu en l’obtenció de resposta que el gènere

La taxa de resposta femenina (57,2 %) és significativament superior a la masculina (37,2 %), sense tenir en compte l’origen. Malgrat això, quan s’introdueixen els noms àrabs les taxes de discriminació comparada segons el gènere amb l’equivalent autòcton pràcticament es mantenen, tant en homes (19,2 %) com en dones (18,4 %), amb una diferència de 0,8 punts percentuals.

El model de regressió no lineal que inclou les variables que són significatives per explicar la resposta a les sol·licituds revela que el paràmetre més rellevant és formar part d’una parella autòctona (0,523) més que no pas ser dona (0,303). Per tant, la discriminació ètnica

passaria per sobre de la discriminació de gènere que beneficia la sol·licitant dona.

Més discriminació per raó d'origen en els segments de preus de lloguer més accessibles

La població amb noms d'origen àrab tindria accés a menys pisos i de preus més cars. Les diferències de les respostes obtingudes en els preus mitjans de lloguer entre la parella amb noms autòctons i la parella amb noms àrabs són de 108,3 euros mensuals i 272 euros, si es comparen les mitjanes de només resposta a un dels dos perfils. Els immobles sol·licitats amb preus inferiors a 1.100 euros concentren una taxa de discriminació superior a la mitjana d'immobles. Aquests immobles corresponen precisament als habitatges més demandats a la ciutat quan es posen en relació les característiques de l'immoble i el preu.

Les correlacions entre el volum de respostes segons els preus dels immobles és positiva; és a dir, hi ha una associació entre el preu de lloguer mensual més elevat i la resposta a la població amb noms d'origen àrab (0,262**) amb un valor superior que en la població amb noms autòctons (0,176**).

Altres consideracions relacionades amb les limitacions de l'estudi i els reptes que plantegen els resultats obtinguts

L'estudi elaborat fa referència només a la fase inicial del procés de lloguer, a la sol·licitud d'informació; per tant, els resultats que es presenten a tall d'oportunitats o restriccions d'accés d'un determinat perfil de població són explicatius només en el període de contacte. Segons

les entitats socials consultades, la cursa d'obstacles en l'accés a l'habitatge de la població racialitzada perdura al llarg de tot el procés de cerca, cosa que ens fa pensar que si l'experiment hagués continuat fins al moment de la signatura del contracte, molt probablement el tracte diferenciat seria superior.

Al llarg de l'experiment no hem identificat anuncis explícitament discriminatoris que facin referència a l'exclusió de perfils per motius racials, com podíem veure anteriorment, de manera que constatem la tendència a deixar enrere una etapa de discriminació oberta i manifesta per consolidar-se un tipus de discriminació més subtil, que opera a l'ombra restringint l'accés a l'habitatge a determinades minories amb pràctiques que dificulten, encara més, la detecció de la discriminació rebuda. A tall d'exemple, entre els anuncis testejats s'evidencia l'existència de condicions de lloguer diferenciades en funció del perfil dels sol·licitants, però no s'especifiquen als webs els perfils als quals fan referència.

L'estudi no ha indagat en les causes de la discriminació detectada, ni tampoc permet dur a terme tipologies dels agents discriminadors, de manera que persisteix l'interrogant sobre quin és l'origen de la discriminació: la pròpia població propietària dels immobles o els i les agents de les immobiliàries? Independentment de la resposta a aquesta qüestió, no gens menor, la discriminació que hem detectat ens indica que aquest 18,8 % de tracte diferenciat, com a mínim, és possible perquè determinats agents immobiliaris accepten i duen a terme pràctiques discriminatòries que tenen

conseqüències directes en la desigualtat d'accés al dret a l'habitatge.

Aquesta qüestió genera la necessitat d'iniciar un procés de treball compartit entre l'Administració local i les empreses comercialitzadores d'immobles a la ciutat, amb l'objectiu d'eradicar el fenomen de la discriminació en l'accés a l'habitatge, i que podria anar orientat a la creació d'espais de reflexió compartida i processos formatius dels i les agents d'immobiliàries. Paral·lelament, esdevé imprescindible continuar desenvolupant programes i serveis que es mostrin efectius en la lluita contra els estereotips i els prejudicis racials, que encara avui són presents en la societat. En aquest sentit, alguns estudis (McLaren, 2003; Schneider, 2008) proporcionen evidències basades en el fet com l'increment de les interaccions entre persones provinents de diverses nacionalitats, cultures o religions constitueix una valuosa eina per mitigar discursos que legitimen determinades formes de racisme i pràctiques que les perpetuen.

Bibliografia

ANDERSSON, L.; JAKOBSSON, N.; KOTSADAM, A. "A field Experiment of Discrimination in the Norwegian Housing Market: Gender, Class and Ethnicity". *Land Economics*, vol. 88 (2), (2012), p. 233-240.

AHMED, A. M.; HAMMARTSTEDT, M. "Discrimination in the rental Housing market: A field experiment on the Internet". *Journal of Urban Economics*, vol. 64 (2), (2008), p. 362-372.

AYRES, I.; SIEGELMAN, P. "Race and Gender Discrimination in Bargaining for a New Car". *American Economic Review*, vol. 85 (3), (1995), p. 304-321.

BENGTSSON, R.; IVERMAN, R.; HINNERICH, B. T. "Gender and ethnical discrimination in the rental housing market of Stockholm: a field experiment". *Applied Economics Letters*, vol. 19 (1), (2012), p. 1-5.

BOSCH, M.; CARNERO, M. A.; FARRÉ, L. "Information and Discrimination in the Rental Housing Market: Evidence from a Field Experiment", *Regional Science and Urban Economics*, vol. 40, (2010), p. 11-19.

CHAMBERS, D. N. "The racial housing price differential and racially transitional neighborhoods". *Journal of Urban Economics*, vol. 32, (1992), p. 214-232.

FARLEY, R. "Residential Segregation in Urbanized Areas of the United States in 1970: An Analysis of Social Class and Race Differences". *Demography*, vol. 14 (4), (1977), p.497-518.

INSTITUT D'ESTUDIS REGIONALS I METROPOLITANS DE BARCELONA (IERMB). *Enquesta de Relacions Veïnals i Convivència (ECAMB), 2020*. Bellaterra: IERMB, 2021.

MCLAREN, L. M. "Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants". *Social Forces*, vol. 81 (3), (2003), p. 909-936.

PAGER, D.; SHEPHERD, H. "The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination in Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets". *Annual Review of Sociology*, vol. 34 (1), (2008), p. 181-209.

RIDLEY, S.; BAYTON, J. A.; OUTTZ, J. H. *Taxi Service in the District of Columbia: Is It Influenced by Patrons' Race and Destination?* Washington, DC, Lawyers' Committee for Civil Rights under the Law, 1989.

SCHNEIDER, S. L. "Anti-immigrant attitudes in Europe: Outgroup size and perceived ethnic threat". *European Sociological Review*, vol. 24 (1), (2008), p. 53-67.

SCHULMAN, K. A.; BERLIN, J. A.; HARLESS, W.; KERNER, J. F.; SISTRUNK, S.; GERSH, B. J.; DUBÉ, R.; TALEGHANI, C. K.; BURKE, J. E.; WILLIAMS, S.; EISENBERG, J. M.; ESCARCE, J. J. "The effect of race and sex on physicians' recommendations for cardiac catheterization". *The New England Journal of Medicine*, vol. 340 (8), (1999), p. 618-626.

TURNER, M. A.; SKIDMORE, F. (eds). *Mortgage Lending Discrimination: A Review of Existing Evidence*, Washington, DC: Urban Institute Press.

WACHTER, S.; MEGBOLUGBE, I. "Racial and Ethnic Disparities in Homeownership". *Housing Policy Debate*, vol. 3, (1992), p. 333-370.

WISSOKER, D.; ZIMMERMAN, W.; GALSTER, G. *Testing for Discrimination in Home Insurance*. Washington D. C.: Urban Institute Press, 1998.

YINGER J. *Closed Doors, Opportunities Lost: The Continuing Costs of Housing Discrimination*. New York: Russell Sage Found, 1995.

Departament de Recerca i Coneixement

Àrea de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI
Ajuntament de Barcelona

València 344, 5è | 08009 Barcelona

T. 93 413 26 69

barcelona.cat/revistabarcelonasocietat

Ajuntament de
Barcelona